

NOU

Etter inntektsoppgjørene 1992

Rapport nr. 2 1992

NOU 1992: 27

NOU
Norges offentlige utredninger
1992

Seriens redaksjon:

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
SEKSJON STATENS TRYKNING

-
1. Trygghet – Verdighet – Omsorg.
<i>Sosialdepartementet</i>	15. Kommune- og fylkesinndelingen i et Norge i
forandring
<i>Kommunaldepartementet</i>
2. Bedriftshelsetjenesten i fremtiden
<i>Kommunaldepartementet</i>	16. Sterkere vern og økt støtte for kriminalitets-
ofre
<i>Justis- og politidepartementet</i>
3. Mot en mer kostnadseffektiv miljøpolitikk i
1990-årene
<i>Finans- og tolldepartementet</i>	17. Rammeplan for barnehagen
<i>Barne- og familiedepartementet</i>
4. Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1992.
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>	18. Forsvarets bevarings- og museumsvirksomhet
<i>Forsvarsdepartementet</i>
5. Tiltak mot atomulykker
<i>Sosialdepartementet</i>	19. Opplæring i norske fengsler
<i>Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet</i>
6. Erstatning ved pasientskader.
<i>Justis- og politidepartementet</i>	20. Det gode arbeidsmiljø er lønnsomt for alle
<i>Kommunaldepartementet</i>
7. Statens rolle i finansiering av fiskefartøyer.
<i>Fiskeridepartementet</i>	21. Ikke bare ord...
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>
8. Lov om pasientrettigheter.
<i>Sosialdepartementet</i>	22. Framtidig utdanning av personell til de kom-
munale brannvesen
<i>Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet</i>
9. Forbrukarentrepriselov
<i>Justis- og politidepartementet</i>	23. Ny straffelov – alminnelige bestemmelser
<i>Justis- og politidepartementet</i>
10. Finansieringsordninger for allmennlege- og
fysioterapijeneste
<i>Sosialdepartementet</i>	24. Behandling av klager på advokater m.v.
<i>Justis- og politidepartementet</i>
11. Arbeidsgiversammenslutning for frittstående
statlige virksomheter
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>	25. Utredning om lobotomi
<i>Sosialdepartementet</i>
12. Forsvarskommisjonen av 1990
<i>Forsvarsdepartementet</i>	26. En nasjonal strategi for økt sysselsetting i
1990-årene
<i>Finans- og tolldepartementet</i>
13. Regnskapsmessig behandling av skatt
<i>Finans- og tolldepartementet</i>	27. Etter inntektsoppgjørene 1992
<i>Arbeids- og administrasjonsdepartementet</i>
14. Mål og midler i pressepolitikken
<i>Kulturdepartementet</i>	

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1992: 27

ETTER INNTEKTSOPPGJØRENE 1992

**Rapport nr.2 1992
fra
Det tekniske beregningsutvalget for
inntektsoppgjørene**

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
SEKSJON STATENS TRYKNING

OSLO, 12 juni 1992

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0275-2

 Falch Hurtigtrykk, Oslo

Forord

Det tekniske beregningsutvalget la i januar i år fram sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Rapporten bygget delvis på et noe ufullstendig materiale for 1991.

Den 23. mars la utvalget fram oppdaterte lønnstall og en revidert prisprognose.

Beregningsutvalget legger nå fram en ny rapport hvor reviderte nasjonalregnskapstall og annen statistikk for 1991 er innarbeidet. Rapporten gir en oversikt over lønns- og inntektsutviklingen, prisutviklingen og utviklingen i konkurranseevnen. Videre gis det en revidert prisprognose for 1992.

Utvalgets medlemmer, med unntak av Norges Fiskarlags medlem, har som vanlig deltatt i arbeidet med rapporten sammen med rådgiverne. Det har også vært andre bidragsytere fra de institusjoner som er representert i utvalget.

Oslo, 12. juni 1992

Svein Longva
Leder

INNHold

	Side
1. Den samlede inntektsutviklingen	5
1.1 Inntektsutviklingen for Norge	5
1.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat	7
1.3 Den institusjonelle inntektsfordelingen	10
2. Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene	13
2.1 Disponibel realinntekt for husholdninger ifølge inntektsregnskapet.....	14
2.2 Beregnede endringer i disponibel realinntekt for utvalgte husholdninger	18
3. Lønnsutviklingen i senere år	24
3.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere.....	24
3.2 Lønnsutviklingen ifølge nasjonalregnskapet	28
3.3 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	30
3.4 Lønnsoverhenget.....	38
3.5 Lønsspredning i NHO's kvartalsstatistikk	39
4. Prisutvikling og konsumprisindeksen	41
5. Utviklingen i norsk industris konkurranseevne.....	44
5.1 Om konkurranseevnebegrepet	44
5.2 Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien.....	45
5.3 Markedsandeler	48
5.4 Direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere i Norge og andre land.....	49
6. Økonomiske utsikter	54
6.1 Norsk økonomi	54
6.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 1992.....	55
Vedlegg A	
Lønnsoppgjørene i 1991 og 1992	59
Vedlegg B	
Sammenlikning av kvinne- og mannlønninger	64
Vedlegg C	
Deltidsansatte	74
Vedlegg D	
Kursutviklingen for norske kroner	78
Vedlegg E	
Vekter for sammenveiling av konsumprisvekst internasjonalt.....	82
Vedlegg F	
Definisjoner av en del lønnsbegreper	83

KAPITTEL 1.

Den samlede inntektsutviklingen

1.1 INNTEKTSUTVIKLINGEN FOR NORGE

- *Vekst i disponibel realinntekt for Norge på 0,8 prosent i 1991 – positivt bidrag fra produksjonsvekst, men forverring av bytteforholdet.*

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskaping i landet, utført av innenlandske produsenter i næringsvirksomhet og offentlig forvaltning. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller nettoinntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem kan imidlertid Norge ha netto finansinntekter av fordringer på utlandet, og vi kan motta netto inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og annen faktorinntekt fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*.

ge. Disponibel inntekt viser hva Norge har til disposisjon til privat og offentlig konsum og til sparing. For et land er sparing det samme som summen av netto realinvestering (økning av produksjonskapitalen) og netto finansinvestering (økning av netto fordringer på utlandet).

Tabell 1a viser at disponibel inntekt for Norge i 1989 økte med knapt 6 prosent fra året før. For 1990 var økningen i disponibel inntekt fra året før på vel 7 1/2 prosent. For 1991 viser foreløpige nasjonalregnskapstall en økning i Norges disponible inntekt på ca. 4 prosent fra året før.

Tallene i tabell 1a er ikke korrigert for prisendringer. Ved å deflatere tallene med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, kommer en fram til begrepet «*disponibel realinntekt for Norge*».

Tabell 1b viser den årlige veksten i disponibel realinntekt for Norge for årene 1982-1991. Etter svak og tildels negativ vekst gjennom andre halvdel av 1980-årene, økte den disponible realinntekten med 3 prosent i 1990 ifølge reviderte nasjonalregnskapstall. Foreløpig regnskapstall for 1991 viser at veksttakten i fjor ble redusert til under 1 prosent.

Tabell 1a. Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Bruttonasjonalprodukt	362,3	402,2	452,5	500,2	513,7	561,5	583,3	621,4	661,7	686,7
- Kapitalslit	55,0	59,6	62,5	66,5	72,6	83,3	91,2	96,7	98,8	100,8
=NETTONASJONAL- PRODUKT	307,3	342,6	390,0	433,7	441,2	478,2	492,1	524,7	562,9	585,9
+ netto renter og aksje- utbytte fra utlandet	-12,7	-13,0	-13,1	-9,5	-9,0	-9,6	-13,5	-17,8	-17,0	-17,5
= NASJONAL- INNTEKT	294,6	329,6	376,8	424,2	432,2	468,6	478,5	506,8	545,8	568,4
+ netto stønader fra utlandet.....	-3,6	-4,2	-4,2	-6,0	-6,0	-6,6	-7,4	-7,8	-8,8	-9,6
= DISPONIBEL INNTEKT FOR NORGE ..	290,9	325,3	372,7	426,2	426,2	462,0	471,2	499,1	537,1	558,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

Tabell 1b. Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent

	Endring i perioden				Endring fra året før						
	82-90	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Vekst i disponibel realinntekt	11,6	-1,4	3,8	8,7	5,5	-5,3	-0,6	-3,7	1,3	3,1	0,8
Bidrag til vekst: ²⁾											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³⁾	12,7	0,0	2,6	2,4	0,6	1,4	1,5	1,0	2,3	0,4	2,0
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³⁾	12,2	0,0	2,5	3,9	5,8	3,2	0,2	-2,3	-2,2	1,6	0,1
Endring i bytteforholdet	-13,0	-0,8	-1,3	2,1	-2,0	-10,1	-2,3	-1,6	2,0	0,8	-1,2
Endring i rente og stønadsbalansen overfor utlandet	-0,3	-0,5	0,1	0,2	1,0	0,1	0,1	-0,8	-0,8	0,2	-0,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå

*: Foreløpige tall

¹⁾ Inntektstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk bruk av varer og tjenester, dvs. innenlandske sluttleveringer inkl. lagerendring, ekskl. kapitalslit.²⁾ Uoverenstemmelser i tabellen skyldes avrunding³⁾ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Veksten i disponibel realinntekt for Norge kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet («terms of trade»). Vekstbidragene er vist i tabell 1b, der bidraget fra produksjonsveksten er oppdelt videre på oljevirkksomhet og øvrige næringer. Oljevirkksomhet er definert som summen av næringene utvinning og rørtransport av olje og gass.

Bidraget fra produksjonsveksten var avtakende i andre halvdel av 1980-årene, fra en topp i 1985 på 6,4 prosent. Vekst i oljevirkksomheten bidro gjennomgående positivt i denne perioden, mens produksjonen i øvrige næringer viste svikt og ga negative bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1988 og 1989. Denne tendensen stoppet imidlertid opp i 1990, med positive vekstbidrag både fra olje- og gassproduksjonen (0,4 prosent) og fra aktiviteten i øvrige næringer (1,6 prosent). For 1991 viser foreløpige anslag et vekstbidrag fra oljevirkksomheten på rundt 2 prosent, mens bidraget fra produksjonsveksten i andre sektorer sett under ett var nær null.

Bytteforholdet beregnes som forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de varer og tjenester Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Figurene 1a-c viser utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet siden 1970 for varer og

tjenester i alt, for varer i alt, for tjenester, og for såkalte tradisjonelle varer. Forskjellen mellom «varer i alt» og «tradisjonelle varer» («ikke-tradisjonelle varer») utgjøres av varene råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte import og eksport til oljevirkksomheten.

Et hovedtrekk siden 1970 er at bytteforholdet for tjenester har vært fallende nesten hele tiden fram til 1987, hovedsaklig på grunn av fall i skipsfartens fraktrater. For varer har bytteforholdet vært preget av utviklingen i oljeprisene, og spesielt oljeprissjokkene i 1973, 1979-1980 og 1986.

Bytteforholdet med utlandet bedret seg markert i 1990 og trakk disponibel realinntekt opp med 0,8 prosentpoeng. Denne utviklingen skyldtes i særlig grad økte priser på råolje og naturgass i forhold til året før. For 1991 viser derimot foreløpige anslag en klar forverring av bytteforholdet med utlandet, med et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på rundt 1 1/4 prosent. Bakgrunnen for dette er først og fremst lavere gjennomsnittlige eksportpriser på olje og gass i forhold til 1990, men også flere tradisjonelle eksportvarer viste en negativ prisutvikling gjennom 1991.

Som en følge av redusert utenlandsgjeld og dermed reduserte renteutgifter, ga endringen i rente- og stønadsbalansen et svakt positivt bidrag til veksten i disponibel realinntekt i 1990. En fortsatt reduksjon i utenlandsgjelden trakk renteutgiftene ytterligere ned i 1991, men dette ble mer enn oppveid av ekstraordinært store utbetalinger av aksjeutbytte fra oljeselskaper til utenlandske eiere. Alt i alt er det nå anslått en svak forverring av rente- og stønadsbalansen i 1991.

1.2 FAKTORINNTÉKT, LØNN OG DRIFTS-RESULTAT

I nasjonalregnskapet blir det for landet som helhet og for hver næring beregnet en *faktorinntekt* som gir uttrykk for den inntekten som tilfaller arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten beregnes som nettonasjonalprodukt (nettoproduktet for hver næring) fratrasket netto indirekte skatter. Faktorinntekten deles i *lønnskostnader* og *driftsresultat*. Lønnskostnadene omfatter lønn (inklusive andre sosiale utgifter) til lønsmottakere samt arbeidsgiveravgift til folketrygden og andre trygdeordninger. Driftsresultatet utgjør den beregnede inntekt av produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som en følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med tildels store feilmarginer i disse anslagene.

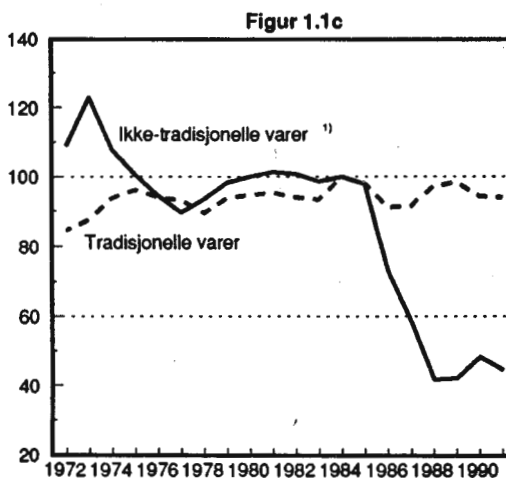
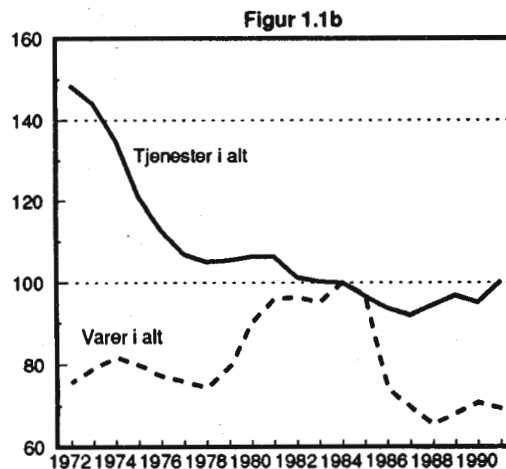
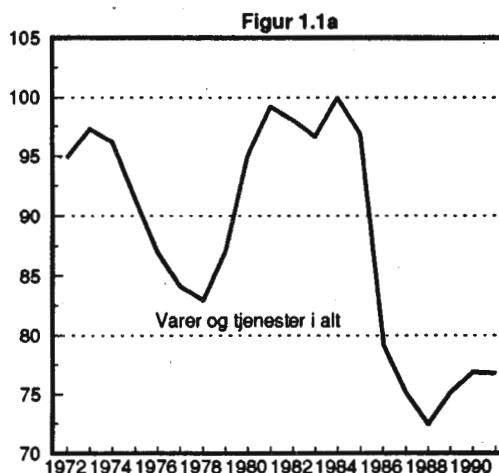
Fra 1988 til 1989 økte de totale lønnskostnadene med 1,4 prosent, mens veksten fra 1989 til 1990 var på 4,2 prosent. I 1991 er den nominelle veksten i lønnskostnadene i hele økonomien foreløpig anslått til 3,9 prosent. Lønnskostnadsveksten de siste 3-4 årene er forholdsvis lav sett i forhold til den årlige veksten fra perioden 1984-1987 på vel 12 prosent. Dette reflekterer både en svak utvikling i sysselsettingen de siste årene og redusert vekst i lønn pr. årsverk.

Etter et kraftig fall i driftsresultatet fra 1985 til 1986, utløst av oljeprisfallet, fortsatte nedgangen i 1987 og 1988, men med minsket styrke. I 1989 snudde denne tendensen og driftsresultatet økte med 33,3 prosent fra 1988. Den sterke veksten i driftsresultatet for økonomien som helhet fortsatte i 1990, med en registrert økning på 18,4 prosent. En vesentlig del av inntektsveksten i disse to årene skriver seg fra oljevirkksomheten. For 1991 er driftsresultatet anslått til 156,7 milliarder kroner, en økning på 5 prosent fra 1990.

Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabellene 1e, 1f og figur 1.2a-c nedenfor vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av sektorer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen. Med funksjonell inntektsfordeling menes at inntektene er gruppert på næring eller offentlig forvaltningssektorer etter hvor de er opptjent. På grunn av den store usikkerheten som er knyttet til tallmaterialet, har Statistisk sentralbyrå ennå ikke publisert næringsfordelte tall for driftsresultat for 1991. De driftsresultattallene som er vist i tabeller og figurer nedenfor, er laget av SSB på oppdrag av Beregningsutvalget.

Figur 1.1 Bytteforholdet overfor utlandet
1984 = 100

1) Råolje og naturgass, skip, boreplattformer og direkte eksport og import til oljevirkksomheten

Tabell 1c. Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Nettonasjonalprodukt	307,3	342,6	390,0	433,7	441,2	478,4	492,1	524,7	562,9	585,9
- Netto indirekte skatter ...	38,4	45,3	52,5	64,1	70,4	76,0	73,2	70,0	71,1	73,4
= Faktorinntekt	269,2	297,3	337,5	369,6	370,8	402,2	418,9	454,7	491,8	512,5
Lønnskostnader	183,4	198,2	216,4	239,7	271,4	306,3	324,2	328,6	342,5	355,8
Driftsresultat	85,8	99,0	131,2	129,9	99,4	95,9	94,6	126,1	149,3	156,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

Tabell 1d. Faktorinntektsutviklingen. Prosent

Utviklingen i	Årlig endring			Endring fra året før						
	1975-80	1980-85	1985-90	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Nettonasjonalprodukt	13,8	12,2	5,3	11,2	1,7	8,4	2,9	6,7	7,2	4,1
Faktorinntekt	14,2	11,5	5,8	9,5	0,3	8,5	4,1	8,5	7,9	4,2
Lønnskostnader	11,0	10,5	7,4	10,8	13,2	12,9	5,9	1,1	4,4	3,9
Driftsresultat	23,3	13,4	2,7	7,2	-23,5	-3,5	-1,3	34,1	17,0	5,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

Tabell 1e viser at mens de samlede lønnskostnadene i 1991 er anslått til 355 milliarder kroner, er lønnskostnadene i næringsvirksomhet vel 100 milliarder kroner lavere. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning. Industriens lønnskostnader utgjør en knapp fjerdedel av totale lønnskostnader i næringsvirksomhet. Ser en på fordelingen av fastlands-Norges lønnskostnader etter konkurransestype, er skjermet virksomhet, som omfatter hovedtyngden av private tjenesteytende næringer, dominerende. Den svake nominelle veksten i lønnskostnadene de siste årene skyldes svak, og tildels negativ utvikling i sysselsettingen, samt moderate lønnstillegg. Nedgang i in-

dustrisyssettingen gjenspeiles i særlig svak vekst i lønnskostnadene i denne næringsgruppen. Jevn sysselsettingsøkning i offentlig virksomhet forklarer på den annen side forskjellen mellom total lønnskostnadsvekst og kostnadsøkningen for næringsvirksomhet.

Tallene for driftsresultat er påvirket av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og viser derfor betydelige svingninger fra år til år. Spesielt vil endringer i prisene på norske eksportprodukter slå gjennom og føre til sterke fluktuasjoner i driftsresultatet i en del næringsgrupper. Bevegelser i oljeprisen er her av særlig betydning på grunn av at overskuddene i oljevirksomhe-

Tabell 1e. Lønnskostnader for hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Alle næringer												
(inkl. off.)	145,4	164,2	183,4	198,2	216,4	239,7	271,4	306,3	324,2	328,6	342,5	355,8
Nærings-												
virksomhet	108,8	121,7	134,8	144,6	157,9	175,5	200,4	225,6	237,7	236,5	244,4	250,4
Næringsvirksomhet												
(ekskl. oljev.)	107,4	119,8	132,2	141,5	153,7	170,3	194,4	219,0	230,7	228,9	236,4	242,2
Industri												
(ekskl. raff.)	34,0	37,4	39,7	41,3	44,7	49,2	54,6	60,5	61,4	59,9	61,8	62,2
Olje-												
virksomhet	1,4	1,9	2,6	3,1	4,2	5,2	6,0	6,6	7,0	7,6	8,0	8,2
Fastlands-Norge												
(ekskl. off. forv.)	102,0	113,4	125,3	134,6	146,9	163,9	188,6	214,3	226,0	223,3	230,1	235,7
Skjermede næringer												
(ekskl. off. forv.)	73,7	82,2	92,6	101,2	110,6	124,1	144,7	166,2	177,7	176,7	181,7	187,1
Utekonk.												
næringer	6,8	7,5	7,5	7,7	8,6	9,1	9,9	10,6	11,0	11,1	11,7	11,9
Hjemmekonk.												
næringer	21,5	23,7	25,2	25,7	27,7	30,7	34,0	37,5	37,3	35,5	36,7	36,7

Tabell 1f. Driftsresultat for hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Alle næringer (inkl. off.)	69,2	81,6	85,8	99,0	121,2	129,9	99,4	95,9	94,6	126,1	149,3	156,7
Nærings- virksomhet.....	77,9	92,9	100,4	115,0	136,6	145,4	119,7	120,2	119,2	151,8	174,5	181,4
Næringsvirksomhet (ekskl. oljev.)	46,0	55,6	61,2	69,1	80,6	85,5	95,2	98,1	107,2	118,8	126,3	133,2
Industri (ekskl. raff.)	8,4	7,6	7,0	10,6	14,8	15,1	15,1	15,7	17,7	20,6	16,9	19,1
Olje- virksomhet	31,9	37,3	39,2	45,9	56,0	59,9	24,5	22,1	12,0	33,0	48,2	48,2
Fastlands-Norge (ekskl. off. forv.)	37,6	44,7	49,9	57,8	67,6	71,2	75,1	75,9	82,6	90,0	96,9	99,8
Skjermede næringer (ekskl. off. forv.)	28,1	35,6	41,9	46,7	52,3	56,1	59,6	59,5	63,7	70,0	78,9	80,1
Utekonk. næringer	2,9	0,6	0,2	3,2	7,0	4,5	3,0	3,6	8,3	9,0	4,9	3,5
Hjemmekonk. næringer	6,6	8,5	7,8	7,9	8,3	10,6	12,5	12,8	10,6	11,0	13,1	16,2

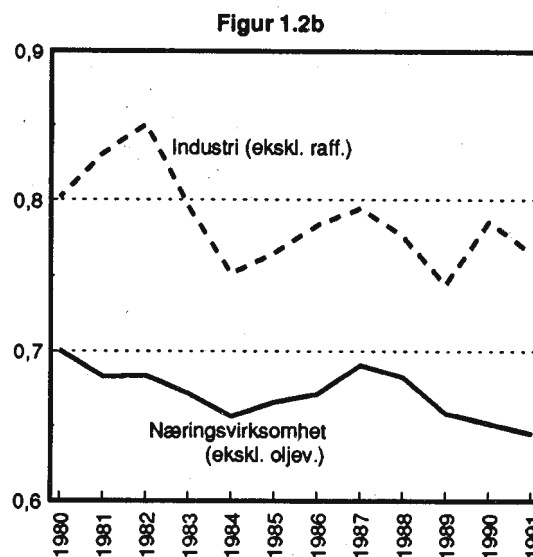
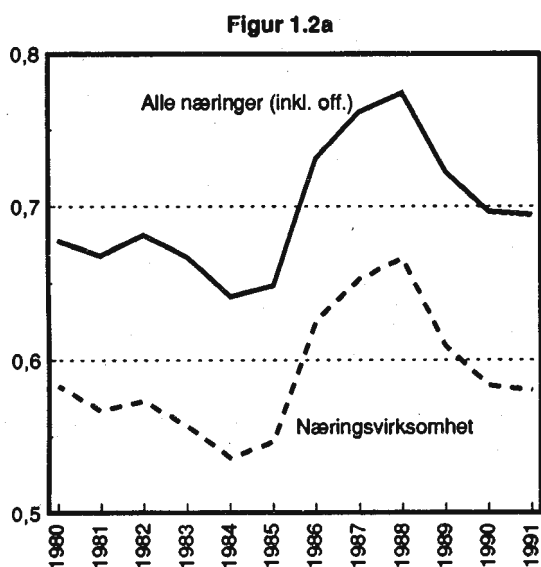
ten i perioder har utgjort en betydelig andel av driftsresultatet i næringsvirksomhet i Norge. En forholdsvis sterk konsentrasjon av norsk tradisjonell vareeksport på produkter som metaller og andre lite bearbejdede varer, hvor prisene på verdensmarkedet fluktuerer betydelig, bidrar også til å forklare variasjonene i driftsresultatet i visse sektorer.

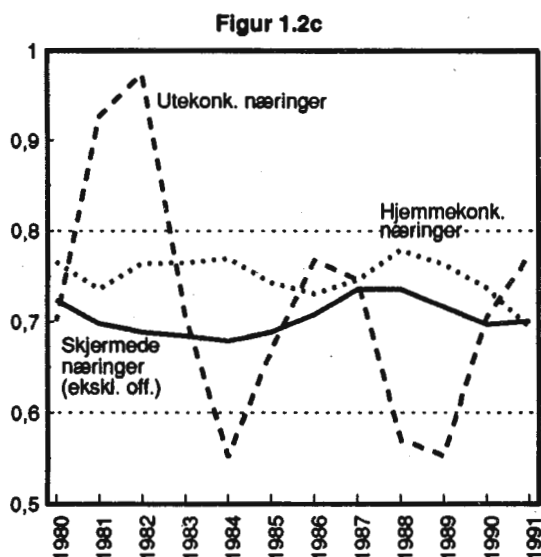
Fra 1985 til 1988 gikk det totale driftsresultatet ned med vel 35 milliarder kroner, noe som i hovedsak skyldes inntektssvikten i oljevirksomheten etter prisfallet på råolje. I 1985 svarte oljesektoren for 46,5 prosent av det totale driftsresultatet; i 1988 var denne andelen

reduisert til 12,7 prosent. Året etter ble denne andelen nær fordoblet igjen, og driftsresultatet i oljevirksomheten har fortsatt å øke de siste to årene. I 1991 tyder foreløpige anslag utført for Beregningsutvalget på et driftsresultat i oljesektoren på rundt 48 milliarder kroner. Dette utgjør i så fall over 30 prosent av driftsresultatet for økonomien under ett.

Tabell 1f viser imidlertid at det også for næringsvirksomhet i fastlandsøkonomien er anslått en betydelig vekst i driftsresultatet de siste årene; fra vel 82 milliarder kroner i 1988 har driftsresultatet økt til nær 100 milliarder kroner i 1991 ifølge foreløpige anslag.

Figur 1.2. Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Med tanke på å belyse utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen er det av interesse å studere hvordan lønnskostnadene som andel av den totale faktorinntekten har endret seg over tid. Utviklingen i slike lønnskostnadsandeler er vist i figur 1.2a-c nedenfor for de samme gruppene av sektorer som i tabell 1e og 1f. Mens lønnskostnadsandelen i næringsvirksomhet var økende gjennom store deler av 1970-tallet og nådde et toppnivå på nær 74 prosent i 1977, førte økende oljeinntekter til at andelen deretter avtok og kom helt ned i 53,6 prosent i 1984 (jf. figur 1.2a). Etter ny økning i lønnskostnadsandelen i årene 1985-88 har den falt igjen de siste to årene, og var i 1991 igjen nede i 58 prosent ifølge Beregningsutvalgets anslag.

Figur 1.2b viser utviklingen i lønnskostnadsandelene for næringsvirksomhet og industri når en trekker ut oljevirksomheten og raffinerier (sistnevnte er i utgangspunktet omfattet av utekonkurrerende industri). For næringsvirksomhet utenom oljesektoren økte lønnskostnadsandelen i perioden 1984-87, fra vel 65 prosent til rundt 69 prosent. I de etterfølgende år har andelen gått noe ned, til 64,5 prosent i 1991 ifølge anslag foretatt for Beregningsutvalget. For industrien (utenom raffinerier) har lønnskostnadsandelen ligget mellom 75 og 80 prosent i siste halvdel av 1980-årene. I 1991 viser foreløpige anslag en lønnskostnadsandel for industrien på 76,5 prosent.

Figur 1.2c viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for fastlands-Norge (eksklusive offentlig forvaltningsvirksomhet) der næringene er gruppert etter konkurransetype. De skjermade næringene (utenom offentlig forvaltning) har hatt en

relativt stabil lønnskostnadsandel, med mindre variasjoner rundt 70 prosent. For utekonkurrerende næringer observeres derimot store fluktuasjoner i lønnskostnadsandelen. Dette reflekterer som nevnt konjunkturfølsomheten i norsk eksportindustri, med store prisendringer som gir seg utslag i svingninger i faktorinntekt og driftsresultat. Fra en bunnivå på rundt 55 prosent i 1989, økte lønnskostnadsandelen betydelig i 1990 og 1991 på grunn av prisfall på flere viktige eksportprodukter. I fjor er andelen for denne næringsgruppen anslått til 77 prosent. For hjemmekonkurrerende næringer har det vært registrert mindre endringer i lønnskostnadsandelen. Etter å ha ligget på over 73 prosent gjennom 1980-tallet, falt lønnskostnadene som andel av faktorinntekten til 69,9 prosent ifølge foreløpige anslag.

1.3 DEN INSTITUSJONELLE INNTEKTSFORDELINGEN

I dette avsnittet presenteres hovedtrekk ved inntektsutviklingen i Norge etter såkalt *institusjonell sektorinndeling*. Dette betyr at disponibel inntekt for Norge er gruppert etter hvem inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansinstitusjoner, ikke-personlige foretak, husholdningene og utlandet. Denne delen av nasjonalregnskapet omtales som inntektsregnskapet og er fortsatt under oppbygging i Statistisk sentralbyrå. Det er derfor betydelig usikkerhet knyttet til disse inntektstallene.

I dette avsnittet vises kun tall for total disponibel inntekt for de ulike gruppene av inntektsmottakere. I neste kapittel gis imidlertid en nærmere presentasjon og analyse av inntektsutviklingen for husholdningssektoren. Der er også tallene fra inntektsregnskapet supplert med tradisjonelle beregninger av utviklingen av disponibel realinntekt for utvalgte typehushold, differensiert etter familietype og inntektsnivå. En grundigere presentasjon av tallgrunnlag for å belyse inntektsutviklingen for husholdningssektoren er antatt å være nyttig som bakgrunnsmateriale under inntektsoppgjørene.

Offentlig forvaltning består av stats-, trygde- og kommuneforvaltningen. Disponibel inntekt for denne hovedgruppen har utgjort om lag 1/3 av landets samlede disponible inntekt siden begynnelsen av 1980-tallet. Inntektene består i hovedsak av direkte og indirekte skatter, mens de viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er subsidier og overføringer til private konsumenter. Disponibel inntekt for offentlig forvaltning vokste gjennom første halvdel av av 1980-tallet sterkere

Tabell 1g. Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Milliarder kroner og prosentvis fordeling.

	Milliarder kroner									
	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Offentlig forvaltning	94,9	104,3	127,3	153,1	142,7	156,9	153,2	155,7	169,6	161,2
Finansinstitusjoner	9,1	9,9	5,4	4,6	9,5	17,6	13,1	9,0	9,7	15,0
Offentlig eide institusjoner	5,8	5,7	1,4	0,9	3,5	8,4	3,8	-1,3	-3,3	3,5
Private finansinstitusjoner	3,3	4,2	4,0	3,8	6,0	9,3	9,3	10,3	13,0	11,5
Ikke-personlige foretak	4,7	9,4	17,4	22,5	10,9	6,9	4,6	19,5	19,0	22,9
Husholdninger	182,2	201,7	222,6	239,2	262,9	280,7	300,3	314,9	338,7	359,7
Disponibel inntekt for Norge	290,9	325,3	372,7	419,4	426,0	462,1	471,2	499,1	537,0	558,8

	Prosentvis fordeling									
Offentlig forvaltning	32,6	32,1	34,2	36,5	33,5	34,0	32,5	31,2	31,6	28,8
Finansinstitusjoner	3,1	3,0	1,4	1,1	2,2	3,8	2,8	1,8	1,8	2,7
Offentlig eide institusjoner	2,0	1,8	0,4	0,2	0,8	1,8	0,8	-0,3	-0,6	0,6
Private finansinstitusjoner	1,1	1,3	1,1	0,9	1,4	2,1	2,0	2,1	2,4	2,1
Ikke-personlige foretak	1,6	2,9	4,7	5,4	2,6	1,5	1,0	3,9	3,5	4,1
Husholdninger	62,6	62,0	59,7	57,0	61,7	60,7	63,7	63,1	63,1	64,4
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*: Foreløpige anslag

enn disponibel inntekt for landet under ett. Økningen i inntektene for offentlig forvaltning var særlig sterk i 1984 og 1985, både på grunn av vekst i oljeskattene og som en følge av generelt økt aktivitetsnivå i økonomien. Fallet i disponibel inntekt i 1986 skyldes fallet i skatteinntektene fra petroleumsproduksjonen. De siste fem årene har disponibel inntekt for offentlig forvaltning vokst relativt sett svakere enn for økonomien som helhet. Den viktigste grunnen er de økte utbetalingene til husholdninger i form av stønader. I tillegg har den generelt sett svake aktivitetsnivået bremset skatteinngangen. I 1991 er disponibel inntekt for offentlig forvaltning anslått til 161 milliarder kroner. Dette er det beløpet som i 1991 var disponibelt for offentlig konsum eller til sparing, enten i form av realinvesteringer eller ved at det offentlige øker sine fordringer på andre grupper (netto finansinvestering).

Finansinstitusjoner består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringsselskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner. I perioden 1982-1986 ble finansinstitusjonenes disponible inntekt nær fordoblet. Etter sterkt fall i 1988 og 1989 ble imidlertid disponibel inntekt brakt tilbake til nivået i 1982. Etter nær nullvekst i 1990 peker foreløpige anslag for 1991 på en økning i disponibel inntekt på vel 5 mrd. kroner for finansinstitusjonene. Det er her viktig å være klar over at finansinstitusjonenes tap på utlån ikke kommer med i denne oppstillingen. Tapene regnes som omvurderinger av fordringer/gjeld, og hører hjemme i et kapitalregnskap.

Ikke-personlige foretak (selskaper) består av statseide foretak (inklusive statens forretningsdrift, men eksklusive offentlig eide banker), kommuneforetak og private ikke-personlige foretak. Tabellen viser at denne sektoren hadde sterk vekst i sine inntekter fram til 1986 da disponibel inntekt ble mer enn halvert, som en følge av reduksjonen i driftsresultatet i petroleumssektoren. Etter et par år med svak inntektsvekst, økte disponibel inntekt igjen markert i 1989. Igjen var inntektsvekst i oljevirkksomheten en hovedforklaring, men også driftsresultatet i industrien økte markert dette året. Ifølge foreløpige anslag økte driftsresultatet i selskapssektoren igjen med rundt 3 mrd. kroner i 1991, og brakte disponibel inntekt opp i over 22 mrd. kroner.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge, inklusive selvstendige næringsdrivende som driver ikke-finansiell virksomhet og som ikke er inkludert i foretakssektoren. Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle sektorene målt ved disponible inntekt. Av tabellen ovenfor framgår også at andelen har vært økende over tid, og husholdningene mottok i 1991 om lag 63 prosent av landets totale disponible inntekt. Av tabellen framgår at veksten i husholdningenes disponible inntekt var forholdsvis moderat (lavere enn gjennomsnittet) fram til midt på 1980-tallet. I 1986 sank disponibel inntekt for landet som helhet, mens inntektene for husholdningene viste markert vekst. Som en konsekvens økte husholdningenes andel av Norges disponibel inn-

tekt, fra ca. 57 til over 61 prosent. De siste par årene har også vist forholdsvis betydelig vekst. Det er i første rekke stønadene fra det offentlige som har økt, ved voksende utbeta-

linger både til pensjonister og arbeidsledige. Fra 1990 til 1991 økte husholdningenes samlede disponible inntekter med 6,2 prosent ifølge de siste nasjonalregnskapstallene.

KAPITTEL 2.

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge. Den omfatter også selvstendig næringsdrivende som driver ikke-finansiell aktivitet i egen regi, og som ikke er inkludert i foretakssektoren. Husholdningssektoren er den klart største av de institusjonelle hovedsektorene i nasjonalregnskapet målt ved disponibel inntekt. I perioden 1980-1989 tilfalt mellom 57 og 63 prosent av Norges disponible inntekt husholdningene.

Med *disponibel inntekt for en husholdning* menes den inntekten som står til disposisjon for privat konsum (forbruk) eller sparing. Dette betyr at en må trekke utgifter som ikke er knyttet til konsum eller sparing, fra bruttoinntekten, for å komme fram til den disponible inntekten. Slike utgifter vil først og fremst være direkte skatter, men kan også omfatte finansielle utgifter som renteutgifter, avhengig av hvor omfattende inntektene er definert. For å komme fram til *disponibel realinntekt* må en videre korrigere for prisutviklingen på de varer og tjenester som inntekten brukes til, dvs. konsumprisutviklingen. Utviklingen i disponibel realinntekt for en husholdning blir dermed i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i renteutgifter og prisutviklingen.

- En husholdning kan ha inntekt fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet (driftsresultat), renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer, og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for husholdningsgruppene selvstendig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge nasjonalregnskapskonvensjoner regnes som konsumert i det år de anskaffes. Beregnet avkastning på konsumkapital (utenom bolig) inngår derfor ikke som inntekt i inntektsregnskapet. Husholdningene er derimot «eiere» av produksjonssektoren for boligjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- Skatten for ulike husholdninger kan variere selv om inntektene i utgangspunktet er like.

Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengig av hvordan husholdningen innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekten dem imellom. Videre vil ulike former for finansinvesteringer, f.eks. SMS, aksjeplasseringer, forsikringer eller plasseringer i statsobligasjoner påvirke skatteberegningene. Hvis finansinvesteringene, investeringer i bolig eller privat konsum (forbruk) blir finansiert ved låneopptak, vil adgangen til fradrag for gjeldsrenter påvirke skatten. Det samme gjelder for investeringer i næringsvirksomhet hvor dessuten avskrivings- og avsetningsregler vil påvirke beskatningen av næringsinntekten.

- Om renteutgifter skal komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt for en husholdning, bør prinsipielt ses i sammenheng med hvor omfattende inntektsbegrepet er definert. Hvis næringsinntekt (driftsresultat), som er en kombinasjon av kapitalavkastning på produksjonskapital og arbeidsinnsats som selvstendig næringsdrivende, finansinntekter og beregnet avkastning av konsumkapital (egen bolig, varige konsumgoder) inngår i inntektsbegrepet, bør alle renteutgifter naturlig komme til fradrag ved beregning av disponibel inntekt. Avgrensingsproblemer oppstår når låneopptak og dermed renteutgifter har gitt opphav til inntekter som ikke regnes med ved beregning av disponibel inntekt. I nasjonalregnskapet regnes som nevnt avkastning av boligkapitalen som en del av husholdningenes inntekter, mens andre varige konsumgoder betraktes som konsumert når de er kjøpt. Husholdningenes totale netto renteutgifter trekkes fra i beregningen av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet. I prinsippet burde en her ha skilt ut andelen av renteutgiftene som er brukt til å finansiere konsumkapital utenom bolig, men datamaterialet gir ikke grunnlag for en slik oppsplitting.
- Beregninger av disponibel realinntekt krever en omregning til faste priser, dvs. at en må dividere den løpende inntekten med en prisindeks. Valget av prisindeks er ikke entydig. Det vanlige er å deflatere hushold-

ningenes inntekter med en felles prisindeks enten konsumprisindeksen eller deflatoren for totalt privat konsum i nasjonalregnskapet. I de beregningene presentert nedenfor som er basert på tall fra nasjonalregnskapet, benyttes den sistnevnte prisindeksen.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for levekår. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. I så fall får en ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulike forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene, selv om denne posten er et viktig bidrag til levekårene. Direkte skatter kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i indirekte skatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at omvurdering av aktiva, f.eks. aksjegevinst/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., ikke inngår i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmuligheten over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdninger. Slike beregninger er under arbeid i Statistisk sentralbyrå, men det vil ennå ta tid før resultatene kan nyttiggjøres.

Nedenfor gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt slik de framkommer i nasjonalregnskapet. I neste avsnitt (2.2) presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for ulike grupper av husholdninger, der en fokuserer spesielt på virkninger av endringer i skattesystemet på disponibel realinntekt. Det bør understrekes at begrepet disponibel realinntekt i de sistnevnte beregningene avviker fra de konvensjoner som benyttes i nasjonalregnskapet. For det første forutsettes i disse mer detaljerte beregningene at husholdningene kun har lønnsinntekt. For det andre opereres det med en annen definisjon av disponibel inntekt, ved at (netto) renteutgifter ikke er trukket ut. For det tredje er realstørrelser i avsnitt 2.2 beregnet ved å deflatere nominelle inntektsbeløp med konsumprisindeksen.

2.1 DISPONIBEL REALINNTEKT FOR HUSHOLDNINGER IFØLGE INNTEKTSREGNSKAPET

- *Husholdningenes disponible realinntekt har økt med rundt 2 1/2 prosent de to siste årene ifølge reviderte anslag.*
- *Økte stønader har gitt det klart viktigste bidraget til inntektsveksten.*

Tabell 2a. viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster for årene 1982-1991. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgift trukket ut både på inntektssiden (lønn) og utgiftssiden (direkte skatter og trygdepremier). Beregningene viser en betydelig vekst i disponibel realinntekt for husholdningene de to siste årene, etter nær nullvekst gjennom de tre forutgående årene sett under ett. Veksten i husholdningenes disponible realinntekt i 1990 er anslått til 2,3 prosent, mens foreløpige anslag viser en om lag like sterk vekst i 1991, 2,4 prosent.

Økningen i disponibel realinntekt for husholdningene for begge de to siste årene er betydelig nedjustert i forhold til tall presentert i Beregningsutvalget's rapport fra januar i år (NOU 1992:4), hvor vekstratene var anslått til hhv. 3,7 og 4,3 prosent. For begge årene er en viktig grunn til revisjonene markert lavere anslag på husholdningenes inntekter fra driftsresultat fra næringsvirksomhet. I tillegg er vekstraten for husholdningenes disponible realinntekt for 1990 sterkt påvirket av en betydelig revisjon i prisindeksen for privat konsum i nasjonalregnskapet for dette året. Veksten i denne prisdeflatoren fra 1989 til 1990 er revidert opp med hele 0,8 prosentpoeng, til 5,1 prosent. Til sammenligning er veksten i konsumprisene fra 1989 til 1990 målt ved *konsumprisindeksen* anslått til 4,1 prosent.¹

I tabell 2b er den nominelle veksten i hus-

¹ Revisjonen av veksten i prisdeflatoren for privat konsum i nasjonalregnskapets for året 1990 henger sammen med en uvanlig sterk beregnet økning i husholdningenes konsum av livsforsikringstjenester i nasjonalregnskapet. Produksjonen av slike tjenester blir nærmest i sin helhet ført som privat konsum. I henhold til beregningsprinsippene for produksjonen av livsforsikringstjenester i nasjonalregnskapet slo en betydelig reduksjon av selskapenes fondsavsetninger ut i sterk prisvekst på forsikringstjenester i 1990. Mens leveransene av forsikringstjenester regnet i volum (faste priser) ikke påvirkes, er utslaget i konsumet av slike tjenester i løpende priser nær 3 milliarder kroner. Prisindeksen for privat konsum i 1990 justeres følgelig opp med 0,8 prosentpoeng som en følge av endringen. I sin tur virker dette i retning av å dempe veksten i (blant annet) husholdningenes disponible realinntekter.

Tabell 2a. *Inntekter og utgifter for husholdninger i alt. Milliarder kroner*

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Inntekter.....	262,4	289,0	318,3	347,5	393,3	443,1	480,6	496,5	545,0	550,9
Lønn ¹⁾	156,2	169,2	185,0	205,2	232,2	261,4	275,1	279,5	291,4	302,7
Driftsresultat.....	34,5	37,0	40,8	40,8	45,2	47,3	51,5	52,2	57,5	59,3
Renteinntekter ²⁾	12,5	15,3	18,7	18,7	27,8	36,0	42,0	40,5	41,2	41,5
Stønader	55,6	63,4	69,2	75,2	82,8	93,6	107,1	120,0	131,0	143,2
Andre inntekter.....	3,7	4,1	4,6	4,1	5,2	4,8	4,8	4,4	4,3	4,2
Utgifter.....	80,1	87,3	95,7	108,8	130,5	162,4	180,3	181,7	186,7	191,2
Direkte skatter og trygdepremier ¹⁾	59,1	62,4	68,0	75,8	87,6	104,2	111,5	112,2	116,9	120,4
Renteutgifter	17,6	21,3	24,1	28,8	37,5	51,9	62,0	62,2	62,4	62,1
Andre utgifter	3,4	3,6	3,6	4,1	5,4	6,4	6,8	7,4	7,5	8,7
Disponibel inntekt.....	182,2	201,7	222,6	238,9	262,8	280,7	300,3	314,9	338,7	359,7
Disponibel realinntekt ³⁾ ..	298,4	304,6	316,0	320,1	327,4	326,9	329,4	331,0	338,7	347,0
Vekst i disponibel realinntekt, prosent.....	1,1	2,0	3,7	1,5	2,2	-1,2	0,8	0,5	2,3	2,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

¹⁾ Ekskl. arbeidsgiveravgift²⁾ Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på finansobjekter, bankinnskudd m.v. også såkalte «fremmede renter i livsforsikring» (ikke-realiserte renter). I 1988 utgjør ikke-realiserte renteinntekter om lag 1/3 av totale renteinntekter i husholdningssektoren.³⁾ Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. Prisbasis=1990

holdningens inntekts- og utgiftskomponenter i perioden 1982-1991 deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum. Tabellen viser hvordan de ulike komponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt i denne perioden.

I tillegg til lønn er driftsresultat og stønader viktige inntektskomponenter for husholdningene. Sistnevnte har fått økt betydning de siste årene. Som andel av disponibel inntekt har stønadene økt sin andel fra rundt 31,4 prosent i 1983 til nær 40 prosent i 1991 (se figur 2.1). På grunn av sterk sysselsettingsvekst

midt på 1980-tallet ga veksten i lønningene det største bidraget til økt realinntekt i disse årene. I perioden 1988-1990 trakk derimot bidraget fra lønnsveksten husholdningenes disponible realinntekt ned. I 1991 viser foreløpige anslag at en sterkere lønns- enn prisvekst har gitt et visst positivt vekstbidrag.

Driftsresultatet er hovedinntektskilden til selvstendig næringsdrivende. Tabell 2b viser at bidraget fra driftsresultatet til økningen i disponibel realinntekt var beskjedent, tildels negativt fram til og med 1989. I 1990 økte imidlertid driftsresultatet betydelig ifølge fo-

Tabell 2b. *Disponibel realinntekt for husholdninger i alt. Endring i milliarder 1990-kroner¹⁾*

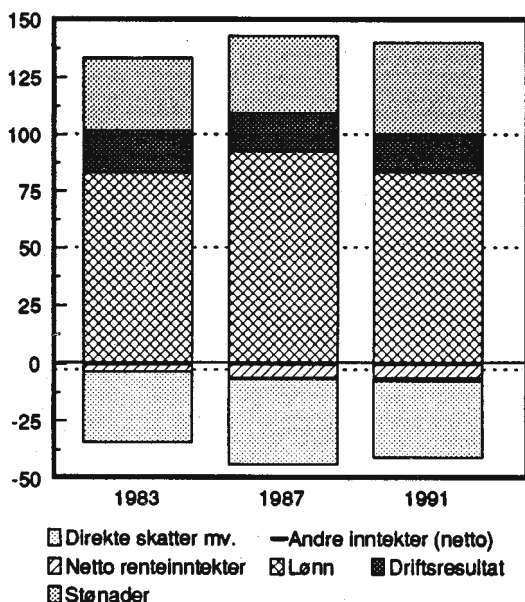
	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Endring i disp. realinntekt.....	3,0	6,3	11,4	4,4	7,2	-3,4	2,5	1,6	7,7	8,3
Bidrag fra:										
Lønn.....	1,6	-0,1	7,1	12,6	14,3	12,7	-2,7	-8,0	-2,4	-0,5
Driftsresultat.....	0,1	-0,6	2,1	-2,0	0,5	-1,8	1,4	-1,6	2,6	-0,2
Stønader	2,6	4,8	2,5	2,6	2,3	4,9	8,5	8,6	4,9	7,1
Direkte skatter og trygdepremier.....	1,5	2,6	-2,3	-5,2	-7,5	-11,3	-1,0	4,4	1,0	0,8
Netto renteutg.	-1,8	-0,7	1,5	-1,1	-1,9	-7,8	-3,3	-0,9	1,6	1,3
Andre inntekter, netto..	-1,0	0,4	0,5	-2,5	-0,4	-0,1	-0,5	-0,9	0,0	-1,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå

* Foreløpige tall

¹⁾ Inntekts- og utgiftstall deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum 1990=100.

Figur 2.1. Husholdningenes inntekter og utgifter i prosent av disponibel inntekt

reløpige regnskapstall, mens det er anslått et svakt negativt vekstbidrag fra disse inntektene i 1991.

Stønadene, som er den viktigste inntektskilden til pensjonister og trygdete, har gjennom hele perioden gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Dette skyldes for en stor del en jevn økning i antall eldre og utbetalte pensjoner, som er den største stønadsposten. Økningen i vekstbidraget fra og med 1988 har også sammenheng med økt arbeidsledighet og dermed økte trygdeutbetalinger. (Økningen i dagpengeutbetalingene utgjorde nær 25 prosent av den totale stønadsveksten i perioden 1988-1990). I årene 1988-1990 sto veksten i stønadene for det klart viktigste bidraget til økningen i husholdningenes disponible realinntekter. Denne tendensen har fortsatt i 1991, hvor nær 85 prosent av den samlede økningen i husholdningenes disponible realinntekter er beregnet å stamme fra økte stønadsutbetalinger.

I 1982 og 1983 ga utviklingen i skatter og trygdepremier et positivt bidrag til realinntektsveksten, dvs. at realverdien av husholdningenes skatteinnbetalinger falt i disse årene. I årene 1984-1988 bidro derimot realveksten i direkte skatter og trygdepremier negativt til husholdningenes disponible realinntekter. De tre siste årene har utviklingen i skatteinnbetalingene igjen gitt positive vekstbidrag, ved at den nominelle veksten i direkte

skatter og trygdepremier har vært lavere enn konsumprisveksten. Spesielt sterkt var dette bidraget i 1989.

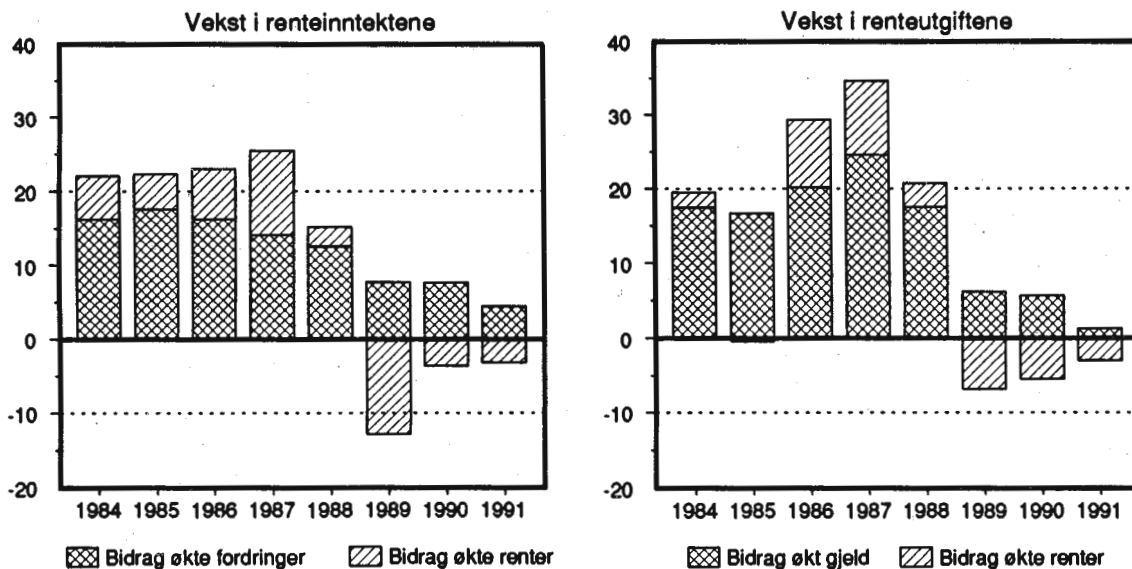
Som vist i tabell 2b, bidro utviklingen i realverdien av netto renteutgifter stort sett negativt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt gjennom 1980-årene. I 1989 trakk netto renteutgifter disponibel realinntekt ned med knappe 1 milliard 1990-kroner, som en følge av nedgang i renteinntektene kombinert med en svak vekst i renteutgiftene. I 1990 og 1991 bidro utviklingen i husholdningenes netto renteutgifter positivt til veksten i disponibel realinntekt, henholdsvis 1,6 og 1,3 mrd. 1990-kroner ifølge foreløpige beregninger. Denne utviklingen har sammenheng med en betydelig gjeldsnedbetaling blant husholdningene, samt en viss nedgang i rentenivået.

Veksten i renteinntektene og renteutgiftene kan splittes på henholdsvis endring i fordringer/gjeld og endring i gjennomsnittlige rentesatser. Beregninger av denne typen, foretatt av Norges Bank, er vist i figur 2.1.

Figuren viser at gjeldsveksten var betydelig sterkere enn fordringsveksten i perioden 1986-1988. Økte rentesatser på gjelden bidro bare med en liten del av veksten i renteutgiftene i disse årene, resten skyldtes økt gjeld. Ifølge Norges Banks beregninger var husholdningenes renteutgifter om lag uendret fra 1988 til 1989. En svak gjeldsøkning ble nesten oppveid av lavere rentesatser. For 1990 var ifølge beregningene det positive vekstbidraget fra økt gjeld om lag like stort som året før, mens det er beregnet et noe lavere bidrag fra lavere renter enn i 1989. Følgelig er det anslått en svak økning i renteutgiftene i 1990. For 1991 gikk renteutgiftene ifølge disse beregningene ned med 1,4 prosent, som en følge av lavere rentesatser. Husholdningenes (brutto-)gjeld avtok gjennom 1991, men som en følge av enda sterkere gjeldsøkning gjennom 1990, er det anslått en viss vekst i husholdningenes gjeld regnet som gjennomsnitt fra 1990 til 1991.

Veksten i husholdningenes renteinntekter avtok i 1988, som en følge av en oppbremsing av renteøkningen på husholdningenes fordringer. Renteinntektene falt deretter med rundt 4 prosent i 1989 ifølge Norges Banks anslag, etter en rentenedgang. For 1990 viser beregningene igjen vekst i renteinntektene. En fortsatt tendens til lavere rentesatser motvirket dette året bare i liten grad økningen i husholdningenes fordringer. For 1991 viser foreløpige anslag en moderat økning i renteinntektene. Denne utviklingen henger sammen med vekst i fordringene, mens rentesatsene gikk svakt ned fra året før.

Figur 2.2 Husholdningenes renteinntekter og renteutgifter. Vekst i prosent

¹⁾ Det bør bemerkes at Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, som en følge av ulike metoder og forskjeller i datamaterialet. Veksten i renteinntekter og -utgifter i figur 2.2 vil derfor ikke samsvare helt med de tilsvarende tallene i tabell 2a og 2b. Forholdet mellom de ulike bidragene vil allikevel være omtrent de samme.

Husholdningssektoren oppdelt i lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede.

I inntektsregnskapet i nasjonalregnskapet er husholdningene delt inn i grupper etter hvor hovedinntekten kommer fra. Selvstendig næringsdrivende har egen næringsdrift som hovedinntektskilde, lønnstakere har vanlig lønnsarbeid som hovedinntektskilde, mens trygdede, pensjonister o.a. har pensjoner, ulike trygder eller annet som hovedinntekt. I denne siste gruppen kommer også studenter og militære. Det er betydelig usikkerhet ved en slik oppdeling, og inntektstallene for undergruppene er av klart dårligere kvalitet enn inntektstallene for husholdningssektoren under ett.

I tabell 2c nedenfor presenteres veksten i disponibel realinntekt for de tre hovedgruppene av husholdninger i denne perioden.

Som vist i tabellen var det betydelige forskjeller i inntektsutviklingen for de tre gruppene i 1980-årene. Mens den gjennomsnittlige årlige veksten i disponibel realinntekt for lønnstakere i perioden 1982-1989 var 1,4 prosent, om lag det samme som gjennomsnittet for alle husholdninger (1,3 prosent), var veksten 4,8 prosent for trygdede og -4,8 prosent for selvstendige. Den sterke veksten i disponibel realinntekt for trygdede og pensjonister reflekterer den tidligere nevnte veksten i antallet trygdede og tilhørende stønadsutbetalinger. I tillegg skiller denne gruppen seg fra øvrige husholdningskategorier ved at den har hatt et betydelig positivt bidrag fra netto renteinntekter. Hovedårsaken til at gruppen selvstendig næringsdrivende hadde en reell inntektsreduksjon i denne perioden er at realverdien av driftsresultatet, som står for om lag 2/3 av

Tabell 2c. Utviklingen i disponibel realinntekt for lønnstakere, selvstendige næringsdrivende og trygdede. Årlig prosentvis vekst.¹⁾

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Husholdninger i alt	1,1	2,0	3,7	1,4	2,2	1,0	0,8	0,5	2,3	2,4
Lønnstakere	1,5	2,1	2,9	2,8	2,3	-0,7	0,0	0,5	1,2	2,2
Selvstendige	-2,1	-4,6	-0,5	-8,5	-3,0	-12,8	-3,7	-3,0	9,5	2,6
Trygdede	1,4	8,1	9,2	2,9	5,2	4,4	5,5	2,1	2,8	3,1

* Foreløpige tall

¹⁾ Vekststratene for 1991 er Beregningsutvalgets anslag

deres inntekter, utviklet seg svakt og tildels negativt i de fleste av årene. I tillegg hadde selvstendige en betydelig økning i renteutgiftene mot slutten av perioden, noe som har sammenheng med en generelt større gjeld for selvstendige enn for de to andre husholdningsgruppene. Bildet for selvstendige har snudd seg de to siste årene ifølge foreløpige inntektstall; i 1990 og 1991 er det anslått vekst i disponibel realinntekt for denne gruppen på hhv. 9 1/2 og 2 1/2 prosent. Bakgrunnen for dette er en beregnet sterk vekst i driftsresultatet i næringsvirksomhet i disse årene. For lønnstakergruppen er veksten i disponibel realinntekt anslått til 1,2 prosent i 1990 og 2,2 prosent i 1991. Økningen i tryggede disponible realinntekt har fortsatt, men har de to siste årene ligget lavere enn gjennomsnittet fra 1980-tallet, rundt 3 prosent.

Disponibel realinntekt, antall personer og yrkesaktivitet for husholdningene

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren i alt og fordelt på lønnstakere, selvstendig næringsdrivende og trygdede er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for ulikheter vedrørende husholdningenes antall, sammensetning og yrkesaktivitet. Ved analyser av nivåforskjeller og av forskjeller i utviklingen i disponibel realinntekt bør derfor inntektsregnskapets materiale suppleres med informasjon om antall personer, antall husholdninger og yrkesaktivitet for at tallmaterialet skal gi sammenlignbare tall mellom gjennomsnittshusholdninger i de ulike husholdningsgrupper. Nedenfor er det derfor gitt tall for husholdningenes gjennomsnittsinntekt og realinntektsutvikling pr. person og pr. årsverk.

Disponibel inntekt i husholdningssektoren regnet pr. person kan anslås til vel 79 000 kr i 1990. Med omtrent 2,4 personer i gjennomsnitt pr. husholdning blir gjennomsnittlig disponibel husholdningsinntekt om lag 190 000 kr ifølge inntektsregnskapet. Anslag bygd på foreløpige regnskapstall for 1991 peker mot en gjennomsnittlig inntekt pr. person på rundt 84

000 kr, og en gjennomsnittlig inntekt pr. husholdning på 201 500 kr.

Tabell 2d viser årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet pr. person i perioden 1984-1991. I 1989 økte disponibel realinntekt pr. person med 0,1 prosent, mens veksten både i 1990 og 1991 er anslått til rundt 2 prosent. Til sammenligning var den gjennomsnittlige, årlige veksten fra 1982 til 1988 1,2 prosent.

Tabell 2d viser også veksten i disponibel realinntekt for lønnstakere, regnet pr. sysselsatt årsverk («normalårsverk», jf. definisjon i vedlegg F). Utførte årsverk i lønnstakerhusholdningene er her satt lik antall utførte lønnstakerårsverk. På grunn av avgrensingsproblemer må disse tallene tolkes med særlig stor varsomhet.

Ifølge tabellen var det bare svak vekst i disponibel realinntekt for lønnstakere regnet pr. årsverk i 1988, etter at disponibel realinntekt pr. årsverk for denne gruppen hadde blitt redusert tre år på rad. I 1989 økte imidlertid disponibel realinntekt pr. årsverk for lønnstakerhusholdningene med 3 prosent ifølge foreløpige regnskapstall. Denne økningen hadde sammenheng med nedgang i antall utførte lønnstakerårsverk, idet disponibel realinntekt for lønnstakerne var omtrent uendret fra 1988 til 1989. For 1990 er det anslått en vekst i disponibel realinntekt pr. årsverk for lønnstakerne på 1,6 prosent. Disponibel realinntekt for lønnstakergruppen under ett var ifølge foreløpige anslag 1,2 prosent høyere i 1990 enn året før, og i tillegg kom en viss nedgang i lønnstakerårsverkene dette året. Forsterket vekst i lønnstakernes disponible realinntekt og en fortsatt nedgang i lønnstakerårsverkene på rundt 1 prosent, ligger bak anslaget på disponibel realinntekt pr. årsverk i 1991 på 3,2 prosent.

2.2 BEREGNED EDRINGER I DISPONIBEL REALINNTÉKT FOR UTVALGTE HUSHOLDNINGER

Under lønnsoppgjør, jordbruksoppgjør og pensjonsregulering forhandles det bare om utvik-

Tabell 2d. Vekst i disponibel realinntekt pr. person og pr. årsverk¹⁾. Prosent.

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990*	1991*
Disponibel realinntekt pr. person	3,4	1,1	1,8	-1,5	0,3	0,2	1,9	1,8
Disponibel realinntekt pr. årsverk.								
Lønnstakere	1,5	-0,3	-1,0	-3,7	0,6	3,0	1,6	3,2

* Foreløpige tall

¹⁾ Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for privat konsum.

lingen i en inntektsart og ikke om den totale inntektsutviklingen for ulike husholdningsgrupper. Selv om sammenhengene kan være noe kompliserte, vil skatter og priser også bidra til at realverdien av det inntektstillegg som inntektstakeren mottar vil avvike fra det nominelle inntektstillegg det forhandles om. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser virker inn på utviklingen i disponibel realinntekt.

Kort om skatteomleggingen i årene 1990 - 1992

Endringene i skattesatser på lønnsinntekt i perioden 1990 til 1992 har vært karakterisert ved at maksimal marginalsatt på netto inntekt har blitt redusert, mens maksimal marginalsatt på brutto lønnsinntekt har økt noe. Samlet maksimal marginalsatt på lønn har gått ned med over 10 prosentpoeng i denne perioden. Maksimal skatt på nettoinntekt (alminnelig inntekt) er redusert fra 43,0 prosent i 1990 til 28 prosent i 1992. Maksimal skatt på brutto lønnsinntekt er økt fra 16,3 prosent i 1990 til 20,8 prosent i 1992. Samlet marginalsatt på lønn er dermed redusert fra 59,3 prosent i 1990 til 48,8 prosent i 1992. For en lønnstaker med årslønn om lag som for en voksen industriarbeider ble marginalsatten på lønn redusert fra 50,8 prosent i 1990 til 48,3 prosent i 1991 og til 35,8 prosent i 1992.

Et hovedtrekk ved endringene i skattereglene de siste årene og særlig i 1992, har vært at skattegrunnlaget er utvidet og skattesatserne er redusert.

I 1990 ble det bl.a. vedtatt følgende utvidelser av skattegrunnlaget:

- innstramming i reisefradraget,
- innføring av bruttoskatt på naturalytelser og utgiftsgodtgjørelser,
- økte boligtakster med inntil 10 prosent,
- generell plikt til å svare renter på den del av restskatten som oversteg 2 000 kroner.

Innstrammingene utgjorde i størrelsesorden 0,2 prosent av bruttoinntekten.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1990 innebar skatteopplegget en netto skattelette på om lag 3,4 milliarder kroner. Referansesystemet for 1990 framkom ved at beløpsgrenser, fradrag m.v. som gjelder alle eller nesten alle skattytere, ble justert med 4,0 prosent.

I 1991 ble det bl.a. vedtatt følgende utvidelser av skattegrunnlaget:

- fradraget for premie til egen pensjonsforsikring ble begrenset til maksimalt 30 000 kroner. Denne begrensningen kom i tillegg til den tidligere regelen om at fradraget maksi-

malt kunne utgjøre 10 prosent av gjennomsnittlig nettoinntekt de to siste årene,

- boligtakstene ble økt med inntil 10 prosent.

Innstrammingene var beregnet til i underkant av 0,1 prosent av bruttoinntekten.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1991 innebar endringene i skattesatser og grunnlag en netto skattelette på om lag 2,3 milliarder kroner. Referansesystemet for 1991 framkom ved at beløpsgrenser, fradrag m.v. som gjelder alle eller nesten alle skattytere ble justert med 4,0 prosent.

Fra 1992 er det vedtatt en rekke endringer i skattesatser og skattegrunnlagene. Noe av det viktigste for lønnstakere er:

- en kraftig økning i minstefradraget fra maksimalt 10 000 kroner i 1991 til maksimalt 27 000 kroner i 1992,
- at det ble innført et nytt trinn i toppskatten,
- at statsskatten ble fjernet og det ble innført en proporsjonal skatt på 28 prosent på alminnelig inntekt (netto inntekt),
- fribeløpet for renteinntekter m.v. faller bort,
- sparing med skattefradrag (SMS), livsforsikring med skattefradrag (LMS) og aksje-sparing med skattefradrag (AMS) faller bort,
- det innføres en boligspareordning med skattefradrag for ungdom (BSU),
- stipulert privatkjøring med firmabil økes fra 8 000 km til 10 000 km.
- renter på overskytende forskuddsskatt vil ikke lenger være skattepliktige og renter på restskatt vil ikke lenger være fradragsberettigede. Det særskilte fribeløpet for renteinntekter av overskytende forskudd og det særlige fribeløpet for beregning av renter på restskatt fjernes.

I tillegg er det vedtatt en rekke andre endringer i bedrifts- og kapitalbeskatningen.

Sammenlignet med det referansesystemet som ble benyttet ved behandlingen av skatteopplegget for 1992 innebar disse endringene en samlet netto skattelette på om lag 6,9 milliarder kroner. Referansesystemet for 1992 framkom ved at beløpsgrenser, fradrag m.v. som gjelder alle eller nesten alle skattytere ble justert med 3 1/2 – 3 3/4 prosent.

I januarrapporten fra Det tekniske beregningsutvalg (NOU 1992:4) ble skattereformens bidrag til utviklingen i disponibel inntekt fra 1991 til 1992 for lønnstakere nærmere omtalt.

Nærmere om beregningen av utviklingen i disponibel realinntekt fra 1989 til 1991 for utvalgte lønnstakerhusholdninger

De beregninger som Det tekniske beregningsutvalget har foretatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
 - Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde. Ved beregning av endring i disponibel realinntekt har en illustrasjonsmessig også foretatt beregninger for utvalgte husholdninger med fradrag utover minstefradraget, for eksempel i form av gjeldsrenter. Det er rent beregningsmessig lagt til grunn at gjeldsrentene over tid øker i takt med lønnen, dvs. at fradragene utgjør en fast andel av lønnsinntekten. Netto fradragene inngår i beregningene av skatt, men disponibel inntekt er definert slik at de ikke kommer til fradrag ved beregning av disponibel inntekt.
 - En har ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende mulighetene til å tilpasse seg endringer i skattesystemet. Skatteomleggingen de siste årene har bl.a. vært preget av endringer i skattegrunnlagene. Beregninger der en bare tar hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle innenfor et tariffområde vil derfor ha mindre utsagnskraft enn tidligere.
 - Barnetrygd og forsørgerfradrag regnes som negativ skatt. Det er for øvrig ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter.
 - Det er brukt samme prisindeks for alle husholdningstyper ved omregning til realinntekter.
- Det er en selvfølge at beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:
- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale og generelle skatteregler isolert sett trekker.
 - Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i sammensetning av inntekter og husholdninger, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstypene enn det de sterkt forenkla forutsetningene skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier imidlertid at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.
 - Siden det forhandles om bare én inntektsart, kan virkningen for en lønnstaker av at en kun endrer denne inntektsarten være av særlig interesse.

Faren for misbruk er særlig stor hvis en bruker slike beregninger til å trekke konklusjoner om utviklingen over lange perioder. Rapporten har derfor tradisjonelt bare gitt tall for de siste to årene.

Beregningsutvalget har i tabell 2e foretatt

beregninger av utviklingen i disponibel realinntekt for følgende grupper:

- Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1990 på henholdsvis 175 000 kroner og 300 000 kroner. Inntekten før skatt forutsettes å ha utviklet seg som gjennomsnittlig årslønn. For lønnstakere er beregningene utført for henholdsvis enslige lønnstakere, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn og for ektepar der begge ektefeller arbeider og som har to barn. Det er beregningsmessig forutsatt at barna er mellom 3 og 16 år.

Den nominelle disponible inntekten beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten, samtidig som en for barnefamilier tar hensyn til forsørgerfradraget og barnetrygden. Disponibel inntekt beregnet på denne måten gir dermed uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygd) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til den disponible realinntekten ved å deflatere den nominelle disponible inntekten med konsumprisindeksen.

Definisjonen av disponibel realinntekt som er brukt i dette avsnittet skiller seg derfor noe fra nasjonalregnskapets definisjon, jf. innledningen til avsnitt 2.1. Definisjonsforskjellen i forhold til nasjonalregnskapet gjelder særlig to punkter av betydning for beregningene i tabell 2e:

- gjeldsrenter er ikke trukket fra ved beregning av disponibel realinntekt,
- nominell disponibel inntekt deflateres med konsumprisindeksen.

Utvalget har i beregningene i tabell 2e lagt til grunn en lønnsvekst på 5,3 prosent fra 1989 til 1990 og 5,3 prosent fra 1990 til 1991. Dette tilsvarer gjennomsnittlig lønnsvekst i perioden.

I eksemplene der skattyter har fradrag er det tatt utgangspunkt i to ulike forutsetninger om størrelsen på fradragene. Typiske netto fradrag for lønnstakere med lønnsinntekt i den aktuelle størrelsesorden er markert ved utheving.

Som tidligere nevnt har en bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller nesten alle lønnstakere, dvs. skattesatser, progresjonsgrenser, minstefradrag, klassefradrag m.v., barnetrygd og forsørgerfradrag. En har således i beregningene ikke tatt hensyn til de mange endringene i fradragregler m.v. som er gjennomført fra 1989 til 1991 og som hver for seg bare berører endel lønnstakere. Dette vil gjelde innstramming i reisefradrag, økte boligtakster, skatt på fordel ved billige lån, bruttoskatt på naturalytelser m.v., renter på

Tabell 2e. Beregnet endring i disponibel realinntekt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Årlig prosentvis endring

Lønns- inntekt i 1990	Gjeldsrenter i 1990 ¹⁾	1989- 1990	1990- 1991
175 000 kroner			
Enslig lønnstaker uten barn ²⁾	0 kr	2,4	3,0
	30 000 kr	2,0	2,4
	50 000 kr	1,8	2,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn ³⁾	0 kr	2,5	2,5
	30 000 kr	2,3	2,2
	50 000 kr	2,2	2,2
300 000 kroner			
Enslig lønnstaker uten barn ²⁾	0 kr	4,1	3,5
	70 000 kr	2,7	2,4
	100 000 kr	2,2	2,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn ³⁾	0 kr	3,6	3,1
	70 000 kr	2,4	2,1
	100 000 kr	2,0	1,8
Ektepar med 2 barn, hvor den ene ektefellen tjener 125 000 kroner og den andre 175 000 kroner ⁴⁾	0 kr	2,5	2,6
	70 000 kr	2,1	2,1
	100 000 kr	2,0	2,1

¹⁾ Typiske fradrag på hvert inntektsnivå er uthevet.

²⁾ Enslige lønnstakere uten barn vil bli lignet i klasse 1

³⁾ Ektepar med én lønnsinntekt vil bli lignet i klasse 2

⁴⁾ For ektepar med lønnsinntekter og fradrag som i disse eksemplene vil klasse 1 gi gunstigst ligning. Det er forutsatt at gjeldsrentene er fordelt slik at skatten minimeres.

restskatt og endel andre endringer (som i gjennomsnitt er av mindre betydning.) Som tidligere nevnt var innstrammingene i fradrag m.v. i gjennomsnitt beregnet til om lag hhv. 0,2 prosent av bruttoinntekten i 1990 og 0,1 prosent av bruttoinntekten i 1991.

Konsumprisindeksen økte med 4,1 prosent fra 1989 til 1990 og 3,4 prosent fra 1990 til 1991.

Beregningene i tabellen indikerer at realinntekten disponibel til betaling av gjeldsrenter og kjøp av varer og tjenester økte fra 1989 til 1990 for mange lønnstakere. Beregnet vekst i disponibel realinntekt var gjennomgående noe høyere for eksemplene med lønnstakere uten fradrag enn for lønnstakere med fradrag. Beregnet endring i disponibel realinntekt var gjennomgående noe lavere for lønnstakere med høye fradrag i forhold til lønnstakere med samme lønnsinntekt, men lavere fradrag. Dette henger bl.a. sammen med reduksjonen i marginalsatt på nettoinntekt. For eksemplene i tabellen er beregnet økning i disponibel realinntekt høyere for lønnstakere med høye lønnsinntekter uten fradrag enn for lønnstakere med midlere inntekter.

Beregningene i tabellen viser også vekst i disponibel realinntekt fra 1990 til 1991. Økningen er størst i eksemplene uten fradrag, og noe høyere i eksemplene med enslige lønnsta-

kere uten barn enn ektepar med barn. Beregnet vekst i disponibel realinntekt for lønnstakerhushold uten fradrag var gjennomgående noe høyere for enslige uten barn enn for ektepar med 2 barn.

Alle grupper vil kunne bli berørt av en eller flere av de regelendringene som utvidet skattegrunnlaget, og som det som nevnt ikke er tatt hensyn til i beregningene. Utslagene for den enkelte lønnstaker vil være avhengig av hvordan reglene som er endret var utnyttet på forhånd. Lønnstakere som tidligere har betalt lavere skatt fordi de eksempelvis har brukt de ulike fradragmulighetene i skattesystemet, kan ved utvidelser av skattegrunnlaget få skatteøkning, og betale skatt mer på linje med lønnstakere med samme lønnsinntekt, men som i mindre grad har utnyttet fradragmulighetene.

I første del av kapittel 2 ble det gjengitt tall for utviklingen i husholdningenes renteinntekter og renteutgifter. jf. tabell 2a og figur 2.1. Det gikk her fram at veksten i husholdningenes netto renteutgifter har avtatt fra 1988 både som følge av at rentenivået er redusert og som følge av at gjeldsoppbyggingen har blitt lavere. I tabell 2e er det som nevnt beregningsmessig lagt til grunn at fradragene vokser i takt med lønnen. Beregnet vekst i disponibel realinntekt vil generelt sett være av-

hengig av hvordan fradragene utvikler seg. Hvis en tenker seg at fradragene reduseres eller holdes nominelt uendret, vil det isolert sett øke skatten som følge av at nettoinntekten øker. Lønnsinntekt etter skatt disponibel til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester vil da isolert reduseres. Beregningsutvalget har i dette avsnittet som omtalt basert seg på en definisjon av disponibel inntekt der gjeldsrentene *ikke* trekkes fra i begrepet disponibel inntekt. For å illustrere forskjellen i forhold til en beregnet utvikling i disponibel realinntekt der en forutsetter at gjeldsrentene er nominelt uendret og der de definisjonsmessig kommer til fradrag i disponibel inntekt, har en tatt utgangspunkt i en enslig lønnsstaker uten barn og med en lønnsinntekt på 175 000 kroner i 1990. Det er da forutsatt at gjeldsrentene utgjør 30 000 kroner i hele perioden. Videre er det lagt til grunn samme forutsetninger om lønnsutviklingen som ved beregningene i tabell 2e. Beregnet vekst i disponibel realinntekt definert slik at gjeldsrentene kommer til fradrag ved beregning av disponibel inntekt blir 3,3 prosent fra 1989 til 1990 og 3,6 prosent fra 1990 til 1991. Dette er henholdsvis 1,3 og 1,2 prosentpoeng høyere vekst i disponibel realinntekt enn ved den definisjonen og den forutsetningen om utviklingen i gjeldsrenter som er lagt til grunn i tabell 2e.

Utvikling i pensjon for minstepensjonister fra 1989 til 1991

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnbeløp, særtillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1 1/2 for ektepar), særtillegg og kompensasjonstillegg (500 kroner for enslige og 750 kroner for ektepar). Fra 1.5.91 ble kompensasjonstillegget fjernet, jf. omtale nedenfor. Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter ble endret 1. mai og 1. desember 1990 og 1. mai 1991. Fra 1. mai 1990 ble grunnbeløpet økt med 1 300 kroner til 34 000 kroner. Videre ble satsen for særtillegg for enslig minstepensjonist eller minstepensjonist som forsørger ektefelle under 60 år økt med 1 prosentpoeng til 58 prosent. For ektepar som begge er minstepensjonister eller for minstepensjonist som forsørger ektefelle over 60 år ble satsen for samlet særtillegg økt med 2 prosentpoeng til 106,5 prosent. (Lav sats ble økt fra 52,25 prosent til 53,25 prosent) I tilknytning til indeksoppgjøret ble grunnbeløpet økt med 100 kroner fra 1. desember 1990. Fra 1. mai 1991 ble grunnbeløpet økt med 1 400 kroner til 35 500 kroner. Samtidig ble kompensasjonstillegget fjernet for minste-

pensjonister. Bl.a. som følge av dette ble særtilleggssatsene økt for enslige og ektepar med hhv. 2,5 prosentpoeng og 3,1 prosentpoeng til 60,5 prosent og 109,6 prosent. For pensjonister med pensjon utover minstepensjon ble kompensasjonstillegget delvis videreført med 375 kroner og 250 kroner pr. år for hhv. ektepar og enslige.

Pensjonister har rett til særfradrag for alder, uførhet m.v. ved skatteliggingen. Fra 1989 ble det tidligere særfradraget for liten skatteevne erstattet av en særskilt skattereduksjonsregel som fritok pensjonister med nettoinntekt under 52 700 kroner for enslige og 82 800 kroner for ektepar fra å betale inntektsskatt. I 1991 er de skattefrie nettoinntektene hhv. 55 900 kroner for enslige og 87 900 kroner for ektepar. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter blir dermed lik minstepensjonen. Skatte-reduksjonsregelen sikrer også at pensjonister med inntekt noe utover minstepensjonen ikke betaler skatt.

Den gjennomsnittlige minstepensjonen var i 1990 53 440 kroner for enslige og 86 652 kroner for ektepar. Dette innebar en økning i utbetalt minstepensjon fra 1989 på 4,4 prosent for enslige og på 4,5 prosent for ektepar. Med en prisstigning på 4,1 prosent innebar dette at disponibel realinntekt for pensjonister som bare mottar minstepensjon økte svakt. Fra 1990 til 1991 økte minstepensjonen med 5,0 prosent for enslige og 4,8 prosent for ektepar. Konsumprisindeksen økte i denne perioden med 3,4 prosent, noe som innebar en vekst i disponibel realinntekt på om lag 1 1/2 prosent.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin inntekt i takt med økningen i grunnbeløpet, det vil si at økningen fra 1989 til 1990 ble 4,0 prosent. Økningen i konsumprisindeksen var i samme tidsrom på 4,1 prosent og realinntekten før skatt var dermed om lag uendret. Fra 1990 til 1991 økte grunnbeløpet med 4,3 prosent. På grunn av halveringen av kompensasjonstillegget fra 1. mai 1991 økte tilleggspensjonene noe mindre enn grunnbeløpet. Denne effekten er mindre jo høyere pensjonen er. Økningen i konsumprisindeksen fra 1990 til 1991 var som nevnt på 3,4 prosent. Realinntekten før skatt økte med 1/2 prosent for dem med lave tilleggspensjoner og opp mot 1 prosent for dem med høyere pensjoner.

For den *disponible* realinntekten kan resultatet variere noe, avhengig av pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Alt i alt er det grunn til å gå ut fra at gjennomsnittlig disponibel realinntekt for pensjo-

Tabell 2f Utviklingen i minstepensjonene.
Prosentvis endring pr. år.

	1989-1990	1990-1991
Utbetalt pensjon		
Enslig	4,4	5,0
Ektepar	4,5	4,8
Disponibel realinntekt		
Enslig	0,3	1,5
Ektepar	0,4	1,4

nister under ett har økt de siste årene. Det er to viktige forklaringer på dette. Den ene er at pensjonistenes inntektsutvikling har vært preget av økninger i grunnbeløpet og den andre er at en stadig større del av pensjonistene mottar tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonen for den enkelte pensjonist øker. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i særtillegget påvirket utviklingen.

Pensjonsregulering i 1992

Regjeringens forslag til pensjonsregulering pr. 1. mai 1992 har en ramme på 3,4 prosent fra 1991 til 1992, eller om lag 2 170 mill. kroner

på årsbasis i 1992. I denne rammen inngår at:

- Grunnbeløpet økes med 1 000 kroner til 36 500 kroner fra 1. mai 1992. Dersom Regjeringens forslag til pensjonsregulering pr. 1. mai 1992 blir vedtatt, gir det en økning i grunnbeløpet på 3,2 prosent fra 1991 til 1992. Mens veksten i minstepensjonene og dermed veksten i disponibel inntekt for minstepensjonister uten formue og andre inntekter, vil bli 3,5 prosent for enslige og 3,4 prosent for gifte minstepensjonister. Med en prisvekst på (2,5) prosent vil minstepensjonistene således få en vekst i disponibel realinntekt.

I tillegg inngår følgende elementer i rammen på 3,4 prosent:

- Bevilgningene til den nåværende botilskuddsordningen økes med 80 mill. kroner i 1992.
- Sluttpoengtallet for unge uføre født før 1.1.45 økes fra 2,5 til 3,0.
- Aldersgrensen for å få garantert tilleggspensjon (ut fra sluttpoengtallet) økes fra 22 til 24 år.

Kommentarene ovenfor gjelder i hovedsak pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

KAPITTEL 3.

Lønnsutviklingen i senere år**3.1 LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNSTAKERE**

Gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle fra 1990 til 1991 er beregnet til 5,3 prosent.

For arbeidergrupper er årslønnsveksten anslått til 4,8 prosent for industriarbeidere, 3,4 prosent for arbeidere i bygg- og anlegg, 6,1 prosent i landtransport og 6,6 prosent i hotell og restaurantvirksomhet.

For funksjonærgrupper er årslønnsveksten beregnet til 5,8 prosent for funksjonærer i NHO-bedrifter. I forretnings- og sparebanker og forretningsmessig tjenesteyting er anslaget henholdsvis 5,9 og 5,4 prosent. I forsikringsvirksomhet er årslønnsveksten beregnet til 4,8 prosent og i varehandelen til 5,6 prosent.

I det offentlige er lønnsveksten fra 1990 til 1991 anslått til 4,8 prosent i staten og i kommunene til 5,5 prosent.

Lønnsveksten for enkelte grupper er påvirket av endringer i aldersstrukturen.

I følge tall fra nasjonalregnskapet økte lønn pr. normalårsverk med 5,0 prosent for fastlands-Norge fra 1990 til 1991. Etter konkurransestype var lønnsveksten i utekonkurrerende næringer 6,4 prosent, i hjemmekonkurrerende næringer 4,4 prosent og i skjermet sektor inklusive offentlig forvaltning 5,0 prosent.

Overhenget til 1992 for alle grupper sett under ett, er anslått til 1,9 prosent. Dette er om lag 0,7 prosentpoeng lavere enn overhenget til 1991. I staten er overhenget til 1992 anslått til 3,6 prosent, for funksjonærer i NHO-bedrifter til 2,2 prosent og i kommunene til 1,2 prosent inklusive tariff tillegg på 0,3 prosent fra 1. januar 1992. For arbeidere i NHO-bedrifter er anslaget 1,4 prosent. For andre grupper utvalget har beregnet overheng for, ligger anslaget mellom 1 og 2 prosent.

Overhenget til 1992 sammen med de sentrale tariff tillegg som er gitt i vår, er anslått til å gi en lønnsvekst fra 1991 til 1992 på 1,7 – 1,8 prosent for arbeidere i LO/NHO-området, for industriarbeidere 1,8 prosent, for ansatte i hotell og restaurant 3,5 prosent for bankansatte knapt 2 prosent (det ble ikke gitt sentrale tariff tillegg i år), for ansatte i varehandelen 2,5 prosent for statsansatte 3,6 prosent og for kommuneansatte 2 3/4 prosent basert på det anbefalte forslaget for YS- og AF-ansatte. I

tillegg kommer lønnsglidning som kan variere en del mellom gruppene.

I Beregningsutvalgets rapport fra januar i år, ble det lagt fram en del statistikk og beregninger som var ment å gi et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 1990 til 1991 og dessuten anslag på overheng til 1992 for ulike grupper. I rapport av 23. mars 1992 ble det gitt en ajourført oversikt over lønnsutviklingen fra 1990 til 1991 og overhenget til 1992. I denne rapporten er det bare små endringer siden rapporten i mars. For flere grupper er lønnsoppgjøret for 1992 ferdig. Utvalget gir en oversikt over lønns tilleggene i 1992 for disse gruppene.

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn både før og etter lovreguleringen av inntekter og utbytte som var i kraft fra 29. februar 1988 til 31. mars 1990. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

For de fleste lønntakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for arbeidere i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årsgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønntakergruppene.

Grunnlaget for beregning av årslønn¹

Med årslønn for en lønntakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1991 for alle grupper og gjengis i tabell 3a. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. I lønnsstatistikken er også tatt med lønntakere som ikke omfattes av tariff-

¹ Se vedlegg F for definisjon av årslønn.

foppgjørene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker, særlig gjelder dette for månedslønte. I tabell 3a er det også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner for hver gruppe i 1991.

En sammenlikning mellom grupper må gjøres med varsomhet. Den perioden som er valgt – ut fra statistiske hensyn – kan gi tilfeldige utslag. Andre perioder ville kunne gi et annet forhold mellom gruppene gjennomsnittstall. Statistikkgrunnlaget kan være forskjellig fra gruppe til gruppe. Variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper kan bl.a. ha sammenheng med lavlønsprofil ved tariffoppgjør og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Tabell 3a bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for arbeidere i LO/ NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte for en stor del av årsverkene. For kommunesektoren antas det at rundt 30 prosent av årsverkene blir utført av ansatte på deltid og i varehandelen rundt 20 prosent. Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte i et område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Som nevnt er deltidsansatte bare med i gruppen arbeidere i LO/NHO-området. De andre gruppene i tabell 3a omfatter bare heltidsansatte. Med lavere lønnsnivå regnet pr. timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en økning i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for et område. På den annen side har lavlønsstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. For flere grupper har andelen som arbeider deltid gått ned de siste årene. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises det til vedlegg C.

Tabellen er videre basert på oppgaver for time- eller månedsførtjeneste eksklusive overtidsstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnsstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje – eksempelvis skifttillegg og ulempetillegg – er med i tallene.

Metoder for beregning av årslønn

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabell 3a, er annerledes for arbeidere i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at for arbeidere registrerer en timefortjenesten for alle kvartaler, mens en for de fleste

grupper av månedslønte bare registrerer månedsførtjenesten en gang i året.

Utgangspunktet for beregningene for alle grupper er å finne gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis en godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Med beregningsmåten ovenfor gis det godtgjørelse for ikke arbeidet tid (ferie, sykefravær, lønnet permisjon m.v) som er lik gjennomsnittsgodtgjørelsen for arbeidet tid i beregningsåret. Denne beregningsmåten betyr stort sett en undervurdering av årslønnsnivået i forhold til en årslønnsberegning hvor regelverket i ferieloven legges til grunn for beregning av feriegodtgjørelsen.

Med utvalgets metode vil årslønnsveksten bli overvurdert når lønnsveksten er høyere enn året før og undervurdert når den er lavere. Med uendret regelverk vil imidlertid forskjellen mellom utvalgets beregningsmåte og beregninger hvor regelverket i ferieloven legges til grunn, nærme seg null over tid.

For arbeidere i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normal-arbeidstid pr. uke etter NHO's oppgaver over dagtidsarbeidere, 2-skiftsarbeidere o.s.v.

For månedslønte i tabell 3a beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks i september. En kan dermed anslå økningen i månedsførtjenesten siden september året før. For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøkning på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. For de fleste grupper av månedslønte har vi opplysninger om lønnsnivået bare en gang i året. Dette er hovedgrunnen til at utvalget må forsøke å finne fram til de mest sannsynlige tidspunkt for lønnsvekst utover tarifftillegg (lønnsglidningen).

Dette var de vanlige beregningsmåtene for månedslønte før inntektsreguleringsperioden,

og de er også lagt til grunn ved beregning av årslønnsvekst fra 1990 til 1991.inntektsreguleringen gjorde det imidlertid nødvendig å endre noe på beregningsforutsetningene for 1988 og 1989, se utvalgets rapporter for 1989 og 1990.

Endringer i aldersstrukturen

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold. I dette avsnittet har en sett nærmere på hvordan endringer i aldersstrukturen har påvirket lønnsutviklingen.

Ved nærmere analyse av lønnsstatistikken for noen grupper, har det vist seg at en del av lønnsveksten siden 1987 skyldtes endringer i aldersstrukturen. I en del områder i privat virksomhet har andelen de yngre arbeidstakerne utgjør av sysselsettingen blitt redusert. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og denne endringen i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Dette var den motsatte utviklingen av hva som vanligvis har vært tilfelle i tidligere år. En har ikke vurdert slike virkninger i årene før 1987.

Endringene i aldersstrukturen har utvalget antatt i hovedsak kommer av oppsigelser/ innskrenkninger. Lønnsøkning som følge av slike endringer har utvalget lagt til grunn fordeler seg noenlunde jevnt over året, og har derfor lagt denne form for lønnsøkning til midt i året (1.7).

De lønsmessige virkninger av endringer i aldersstrukturen har variert, men for enkelte grupper har den utgjort en forholdsvis stor andel av lønnsveksten de siste årene. F.eks varierte de lønsmessige virkninger i 1991 fra 0,24 prosentpoeng av total lønnsvekst for menn i varehandelen til 1,31 prosentpoeng for

kvinner i forretnings- og sparebanker.

For noen av disse gruppene utgjorde endringer i aldersstrukturen en forholdsvis stor andel av lønnsveksten fra tellingstidspunktet i 1990 til tellingstidspunktet i 1991. Andelen var ca 6 prosent for ansatte i varehandelen, ca 11 prosent for funksjonærer både i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting og ca 15 prosent for ansatte i forsikring. For ansatte i forretnings- og sparebanker utgjorde andelen vel 1/4 av total lønnsvekst.

Utvalget ser ikke bort fra at slike endringer også kan gjøre seg gjeldende for andre grupper, uten at en har kunnet skaffe tall for dette.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Tabell 3a viser at lønnsutviklingen de siste årene har variert endel mellom de ulike grupper. For ansatte i varehandel må den forholdsvis sterke prosentvise lønnsveksten ses i sammenheng med at det ofte har vært gitt like kronetillegg i oppgjørene. Funksjonærer i forretningsmessig tjenesteyting og i NHO-bedrifter, ansatte i forsikringsselskaper, ansatte i forretnings- og sparebanker og ansatte i varehandelen har hatt den sterkeste prosentvise lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. I forretningsmessig tjenesteyting har også ledende funksjonærer hatt en lønnsutvikling i overkant av gjennomsnittet i perioden 1983-91. Andre grupper har hatt like sterk eller sterkere utvikling dersom en ser på enkelte år.

Den laveste gjennomsnittlige lønnsveksten har en hatt blant enkelte arbeidergrupper i privat sektor og for statsansatte. Som påpekt foran, bør det utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved betraktning av utviklingen i ett enkelt år.

Et veiet gjennomsnitt av anslagene i tabell 3a, gir en samlet årslønnsvekst på 5,3 prosent fra 1990 til 1991.

Tabell 3a viser også gjennomsnittlig lønnsnivå for alle innen hver gruppe og for noen grupper også for ledende lønnstakere.

I tabell 3b har en samlet gruppene i tabell 3a i tre grupperinger. Tabellen viser gjennomsnittlig lønnsutvikling for:

- arbeidere og funksjonærer i industrien (bare arbeidere før 1985)
- arbeidere og funksjonærer i annen privat næringsvirksomhet (funksjonærer i NHO-bedrifter er ikke med før 1985)
- ansatte i offentlig forvaltning

Næringene/gruppene i annen privat næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

<i>Forretnings- og sparebanker</i>	menn	: 1,16	prosentpoeng
	kvinner	: 1,31	»
	gj.sn	: 1,23	»
<i>Funksjonærer NHO-bedrifter</i>	gj.sn	: 0,6	»
<i>Forretningsm. tjenesteyting</i>	menn	: 0,36	»
	kvinner	: 0,77	»
	gj.sn	: 0,50	»
<i>Varehandel</i>	menn	: 0,24	»
	kvinner	: 0,48	»
	gj.sn	: 0,33	»
<i>Forsikring</i>	menn	: 0,47	»
	kvinner	: 0,74	»
	gj.sn	: 0,60	»

Tabell 3a. Beregnet årslønn og årslønnsvekst for noen grupper

År	Arbeidere ¹⁾ i NHO-bedrifter					Funksjonærer i NHO-bedrifter		Varehandel		Hotell og restau- rant ²⁾
	I alt	Industri	Bygg- og anlegg		Land- transport	I alt	Ledende	I alt	Ledende	
			I alt	Byggevirk.						
1981-82	12,0	10,5	11,3	11,6	12,5	11,8	10,7	11,5	-	10,5
1982-83	8,1	8,3	5,8	7,3	6,8	9,1	8,5	8,5	-	6,4
1983-84	7,5	7,9	6,0	6,3	5,5	8,0	8,0	8,2	-	6,8
1984-85	7,4	7,4	7,5	7,5	6,2	8,5	8,9	7,9	8,0	7,5
1985-86	10,4	10,0	11,6	9,9	10,5	9,8	10,0	10,9	10,1	10,1
1986-87	8,6	8,1	10,8	10,5	4,6	8,0	7,4	8,5	10,6	7,0
1987-88	6,1	5,8	5,5	6,7	6,7	5,6	4,7	8,4	9,4	4,9
1988-89	3,9	5,0	1,2	2,7	4,7	3,6	2,3	4,5	2,6	6,4
1989-90	4,6	5,6	1,7	1,0	4,6	5,7	4,6	6,7	6,8	5,9
1990-91	4,8	4,8	3,4	1,8	6,1	5,8	5,6	5,6	6,9	6,6
1981-91	102,5	102,7	86,3	87,2	92,9	107,4	97,4	116,9	-	100,4
Gj.snitt.....	7,3	7,3	6,4	6,5	6,8	7,6	7,0	8,1	-	7,2
Årslønn 1991	186300	179500	198900	190600	165100	236300	345300	189500	298100	141800

År	Forretnings- og sparebanker		Forsikring		Stat		Kommunene ³⁾		Skole- sektoren ⁴⁾	Forretningsm. tjenesteyting	
	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Ledende	I alt	Helsesektor		I alt	Ledende
1981-82	13,2	10,7	12,8	-	12,3	8,0	12,1	-	12,4	13,2	-
1982-83	8,6	7,2	9,6	-	7,6	7,6	9,0	8,0	7,5	11,2	-
1983-84	6,5	5,5	5,6	-	6,5	8,0	7,5	7,2	6,4	9,0	9,2
1984-85	8,1	8,1	6,7	7,3	7,0	7,4	7,3	8,1	6,8	8,5	8,4
1985-86	9,3	9,5	8,8	7,9	9,2	7,1	10,0	9,7	8,4	10,2	10,3
1986-87	5,8	4,7	5,4	2,8	7,3	7,6	7,5	7,5	7,3	9,5	8,7
1987-88	9,9	7,3	11,6	8,7	3,3	1,7	3,6	3,7	6,9	8,1	8,3
1988-89	4,0	2,6	3,1	1,7	4,8	2,7	4,7	4,6	4,7	3,0	1,6
1989-90	6,1	5,3	7,3	5,5	5,4	2,6	4,3	6,0	4,6	4,9	3,6
1990-91	5,9	3,6	4,8	4,7	4,8	3,8 ⁵⁾	5,5	5,6	3,8	5,4	4,7
1981-91	110,2	86,3	106,7	-	92,9	72,8	98,9	-	94,1	121,2	-
Gj.snitt.....	7,7	6,4	7,5	-	6,8	5,6	7,1	-	6,9	9,2	-
Årslønn 1991	204000	321000	235000	342400	194900	262900	185800	183800	215600	243800	340400

¹⁾ Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87.

²⁾ I perioden 1980-85 omfatter tallene månedslønte. Fra 1986 er også prosentlønte og timelønte med.

³⁾ Kommunene i alt omfatter heltidsansatte inkl. helse- og sosialvesen, men ekskl. skoleverket.

Tallet for 1989-90 er basert på statistikk eksklusive Oslo og Bærum. For 1990-91 er årslønnsveksten basert på en prognose fra Kommunenes Sentralforbund.

⁴⁾ Lønnsveksten for de to siste årene er beregnet etter en annen definisjon av skoleverket enn i tidligere år. Jfr. definisjon i teksten om skoleverket.

⁵⁾ Ekspedisjonssjefer ble tatt ut av tariffområdet i 1991 og er ikke med i gruppen for dette året.

Tabell 3b. Årslønnsvekst for tre hovedgrupper av lønnstakere¹⁾.

	Industrien			Annen priv. næringsvirk.			Offentlig forvaltn.
	Arbeidere	Funksj.	I alt	Arbeidere	Funksj ²⁾	I alt ²⁾	
1981-82	10,5	-	-	14,7	11,9	12,7	12,2
1982-83	8,3	-	-	7,5	8,9	8,5	8,2
1983-84	7,9	-	-	6,7	8,0	7,6	6,9
1984-85	7,4	-	-	7,1	8,0	7,8	7,1
1985-86	10,0	9,2	9,7	10,6	10,6	10,6	9,5
1986-87	8,1	7,6	7,9	8,8	8,4	8,5	7,3
1987-88	5,8	5,6	5,7	6,0	8,6	7,8	4,2
1988-89	5,0	3,6	4,5	2,7	4,0	3,7	4,8
1989-90	5,6	6,2	5,8	3,0	6,1	5,3	4,8
1990-91	4,8	5,4	5,1	4,4	5,6	5,3	4,9
1981-91	102,7	-	-	98,5	115,6	111,0	96,1
Gj.sn. pr.år	7,3	-	-	7,1	8,0	7,8	7,0

¹⁾ Omfatter bare grupper som er med i tabell 3a.

²⁾ Før 1985 er ikke funksjonærer i NHO-bedrifter med i tallene.

Tabell 3b viser at arbeidere og funksjonærer under ett i annen privat næringsvirksomhet har hatt en del sterkere lønnsutvikling enn arbeidere i industrien i perioden 1981-91. Ansatte i offentlig forvaltning har hatt noe svakere lønnsutvikling enn arbeidere i industrien i denne perioden og om lag samme vekst som arbeidere i annen privat næringsvirksomhet.

For årene 1985-91 samlet har også ansatte (arbeidere og funksjonærer under ett) i annen privat næringsvirksomhet hatt en sterkere lønnsutvikling enn ansatte i industrien. I 1989 og 1990 var det imidlertid omvendt. Offentlig ansatte har hatt en noe svakere utvikling enn industrien i perioden 1985-91.

Fra 1990 til 1991 er det funksjonærene i industrien og i annen privat næringsvirksomhet som har hatt den høyeste lønnsutviklingen. Arbeidere i annen privat næringsvirksomhet synes å ha hatt den laveste lønnsutviklingen. Dette skyldes hovedsakelig forholdsvis lav lønnsvekst blant arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet.

3.2 LØNNSUTVIKLINGEN IFØLGE NASJONALREGNSKAPET

Tabell 3c viser lønnsøkning pr. sysselsatt normalårsverk basert på definisjoner og beregningsopplegg fra nasjonalregnskapet. I en sammenligning med tabell 3a bør det understrekes at lønnsbegrepet er noe forskjellig i de to tabellene. Lønnsbegrepet i tabell 3a er årslønn, mens lønnsbegrepet i tabell 3c er utbetalt lønn målt i forhold til antall sysselsatte normalårsverk. Årslønn er i tabell 3a definert som lønn for en heltidsansatt person som jobber normalarbeidstid, avbrutt av ferie, men eksklusive overtid, effekter av arbeidskonflik-

ter og tilfeldige variasjoner på årets lengde. Lønn pr. normalårsverk i Nasjonalregnskapet er derimot medregnet overtidsbetaling, fratrasket lønnstrekk ved eventuelle arbeidskonflikter og korreksjoner for ferielønnstillegg. For nærmere orientering om lønns- og sysselsettingsbegreper i nasjonalregnskapet vises til en artikkel om dette emnet i Økonomiske analyser 7/1989 utgitt av SSB.

I tabell 3c er lønnsveksten fra 1990 til 1991 med foreløpige beregninger og datagrunnlag anslått til 4,9 prosent samlet for alle næringer. For fastlands-Norge, der utenriks sjøfart og oljevirksomheten er holdt utenom, er lønnsveksten beregnet til 5 prosent. Tabell 3c viser også lønnsveksten fordelt på næringsvirksomhet og offentlig forvaltning.

Fordelt på konkurranstype var lønnsveksten fra 1990 til 1991 høyest i utekonkurrerende næringer med 6,4 prosent, som er klart over gjennomsnittet for fastlands-Norge. Lønnsveksten i skjermet virksomhet medregnet offentlig forvaltning er beregnet til 5 prosent, mens lønnsøkningen i hjemmekonkurrerende næringer er anslått til 4,4 prosent. Lønnsveksten for samlet industri, medregnet timelønte arbeidere og månedslønte funksjonærer, er beregnet til 5 prosent fra 1990 til 1991. Lønnsveksten for bygge- og anleggssektoren, som omfatter både privat og offentlig virksomhet, ligger en del lavere enn industrien. For offentlig bygge- og anleggsvirksomhet er lagt til grunn at lønnsveksten følger offentlig virksomhet forøvrig. Totalt gir dette en lønnsvekst på 3,8 prosent for hele bygge- og anleggssektoren.

I private tjenesteytende sektorer viser tabell 3c en variasjon i årslønnsveksten i 1991 på mellom 5 og 6 prosent. Høyest var lønnsveksten i hotell- og restaurantvirksom-

Tabell 3c. Lønnsøkning etter næring iflg. nasjonalregnskapet. Lønn pr. normalårsverk. Prosentvis økning fra året før.

	1986	1987	1988	1989	1990	1991
ALLE NÆRINGER	9,6	9,2	5,8	4,1	4,7	4,9
NÆRINGSVIRKSOMHET.....	9,7	9,4	6,4	4,0	4,9	4,9
Primærnæringer	9,2	8,5	3,6	3,4	4,6	5,7
Jordbruk	9,5	8,2	5,5	4,0	5,0	6,0
Skogbruk	9,5	8,0	4,0	4,0	5,0	6,0
Fiske og fangst	9,6	10,0	9,5	5,7	6,3	5,1
Oljeutvinning, rørtransport	5,9	9,9	5,5	3,9	5,4	5,8
Olje-og gassutvinning	5,9	10,0	5,5	3,8	5,4	5,8
Rørtransport	6,2	7,1	4,6	4,6	5,6	6,4
Bergverksdrift	10,0	8,0	5,4	7,5	8,3	6,5
Industri i alt	9,2	10,7	6,1	5,4	5,9	5,0
Skjermet industri	10,8	11,8	6,4	4,4	5,8	5,5
Utekonkurrerende industri	7,5	9,5	6,0	6,9	7,4	6,4
Hjemmekonkurrerende industri	9,0	10,6	5,9	5,4	5,5	4,3
Elektrisitetsforsyning	9,0	9,7	4,5	4,8	4,7	5,3
Bygge-og anleggsvirksomhet	8,8	11,1	6,4	2,4	3,0	3,8
Varehandel	11,4	9,4	8,2	5,1	6,4	5,5
Utenriks sjøfart og oljeboring	8,6	3,3	0,1	-9,0	-4,5	2,0
Utenriks sjøfart	9,8	2,0	-3,0	-8,6	-4,4	1,0
Oljeboring	2,3	4,6	7,9	7,3	7,2	7,7
Samferdsel ellers	9,8	9,3	5,0	3,1	5,2	5,6
Boligtjenester	10,2	9,5	8,8	2,7	4,7	5,6
Annen næringsvirksomhet	10,0	7,9	7,3	6,4	5,8	5,4
Hotell- og restaurantvirksomhet	10,1	7,5	4,9	5,2	4,8	6,0
Finansiell tjenesteyting	9,2	6,0	9,4	4,4	4,6	5,6
Forretningsmessig tjenesteyting	10,0	10,4	7,8	2,9	5,2	5,5
Tjenesteyting ellers	9,8	7,2	5,8	4,4	4,5	5,1
OFFENTLIG FORVALTNING.....	9,3	8,9	4,2	4,6	4,2	4,9
Statlig forvaltning	9,2	8,8	4,7	3,6	4,4	4,8
Sivil statlig forvaltning	9,5	9,1	4,3	4,0	4,4	4,6
Forsvar	8,3	8,2	5,4	3,1	5,2	3,8
Kommunal forvaltning	9,4	8,9	3,9	5,0	4,1	4,9
Ekskl. arbeidsmarkedstiltak	8,5	8,5	3,0	4,7	4,3	5,3
Skoleverket	8,7	7,4	5,9	6,8	4,3	5,3
Utenom skoleverket	8,5	9,1	3,0	4,7	4,3	4,7
KONKURRANSETYPE						
Fastlands-Norge	9,8	9,4	5,9	4,3	4,9	5,0
Skjermede næringer	10,0	9,3	6,0	4,1	4,7	5,0
Utekonkurrerende næringer	7,8	9,3	5,9	7,0	7,4	6,4
Hjemmekonkurrerende næringer	9,4	10,6	5,6	5,0	5,5	4,4

het med 6 prosent. I varehandel økte lønningene med 5,5 prosent ifølge disse anslagene. Det forhold at lønnsveksten i disse næringene økte noe sterkere enn i økonomien som helhet reflekter at disse sektorene sysselsetter et forholdsvis stort antall lavlønnede, som ble særlig prioritert under det sentrale lønnsoppgjøret i 1991.

Lønnsveksten i kommuneforvaltningen er beregnet til 4,9 prosent. Mesteparten av denne

lønnsveksten skyldes det høye overhenget fra 1990 til 1991 i kommunesektoren, som er beregnet til 4,5 prosent.

For statlig forvaltning kom lønnsveksten i 1991 opp i 4,8 prosent ifølge de siste anslagene. Tallene for lønnsvekst fra 1990 til 1991 er basert på lønnsstatistikk eller anslag for de gruppene som det foreligger slik informasjon for, ved avslutningene av Beregningsutvalgets rapport.

3.3 LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området

For voksne arbeidere i industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet økte årslønnen fra 1990 til 1991 med 4,8 prosent. Før bidraget fra lønnsglidningen i 1992 er årslønnsveksten fra 1991 til 1992 beregnet til ca. 1,7 prosent for bransjer i NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere.

(Beregningsgrunnlaget for årslønn er timefortjenesten eksklusiv overtid omregnet til 37,5 t/uke.)

Årslønnsveksten består av:

	1991	1992
- Overheng fra året før:	1,6	1,4
- «Indekstillegg», avtalt i januar 1991:	0,3	
- Tariff tillegg:		
Bidrag fra sentrale og bransjevise tariff tillegg:	1,5	0,3
Bidrag fra Lavlønnsstillegg og garantitillegg 1.okt:	0,1	0-0,1
- Lønnsglidning:		
Bidrag fra resp. år	1,3	-

Merknad: Lønnsveksten i 1992 inkluderer ikke økte kostnader til Sluttvederlagsordningen og AFP-pensjonsordningen fra 1. okt. 1992. Dette bidrar ikke til økte timefortjenester, men vil øke gjennomsnittskostnaden for bedriftene med anslagsvis 0,1 prosent i 1992 og 0,3 prosent i 1993.

Som tabell 3d viser, økte lønnsveksten etter lønnsreguleringsloven 1.april 1990 fra 3,9 prosent i 1.kvartal 1990 til topp på 6,3 prosent i 1.kvartal 1991 i forhold til tilsvarende kvartaler året før. Lønnstilleggene ble i 1991 gitt med virkning fra et noe senere tidspunkt enn i 1990. Den underliggende kvartalsvise lønnsveksten eks. etterbetaling og spesielle bestemmelser i tariffavtalene har vært i overkant av 4 prosent etter 1. april 1991 i forhold til samme perioder året før.

Når ca. 70 prosent av totale antall timer for 1.kvartal 1992 er med, viser lønnsveksten fra tilsvarende kvartal året før for identiske bedrifter (bedrifter som er med i begge periodene) en økning på 3,6 prosent. På grunn av at det mangler forholdsvis flere lavlønnsbedrifter enn høytlønsbedrifter, er det grunn til å regne med at veksten i 1.kvartal vil bli noe høyere enn dette. Revisjonen av materialet som gir 3,6 prosent er heller ikke helt avsluttet når

dette skrives, slik at usikkerheten er stor.

Tilsvarende økning fra 4.kvartal 1990 til 4.kvartal 1991 var 4,5 prosent. Reduksjonen i veksten skyldes blant annet at «indekstillet» på slutten av 1990 bidro med en sterkere lønnsvekst inn i 1991 i forhold til inn i 1992, i tillegg til noe høyere lønnsglidning fra 4. kvartal i år. Lavere tariff tillegg i 1992 vil bidra til ytterligere reduksjon i lønnsutviklingen utover i 1992.

Tariffmessig lønnsøkning er lavlønnsstillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnssetter etc., som følge av sentrale og forbundsvisse forhandlinger. Lønnsglidningen blir en restpost. Lønnsglidning blir således et statistisk begrep hvor ikke bare lønnstillegg som følge av forhandlinger på de enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning p.g.a. økt akkord, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeide osv. har betydning.

Fra 1. oktober 1990 ble trekket til Lavlønnsfondet opphevet. I samband med etableringen av Lavlønnsfondet i 1980 ble det bestemt at dette lønnstrekket skulle holdes utenfor lønnsstatistikken. Lønnsinnberetningene fra 4.kvartal 1990 økte med det som tilsvarende det tidligere trekket til Lavlønnsfondet, som utgjorde 37 øre pr. time. Noen få bransjer utenfor industrien hadde ikke lønnstrekket, slik at gjennomsnittstrekket for voksne arbeidere var 34 øre.

Den enkelt arbeidstaker fikk imidlertid fra 1. okt. 1990 i realiteten økt timefortjeneste som følge av at lønnstakertrekket ble opphevet uten at bedriftenes lønnsutbetalinger pr. time gikk opp. Beregningsutvalget har valgt å ikke inkludere i årslønnsveksten virkningen av at lønnstrekket til Lavlønnsfondet er opphevet fra 4. kvartal 1990.

Dersom denne lønnsøkningen tas med vil årslønnsveksten fra 1989 til 1990 for de fleste grupper ligge 0,1 prosent høyere og årslønnsveksten fra 1990 til 1991 ligge 0,3 prosent høyere enn tabell 3a. viser.

For 1991 er lønnsveksten påvirket av økningen i diverset tillegg. Uten diverset tillegg er lønnsveksten ca. 1/2 prosent lavere enn de tall som ligger til grunn for årslønnsveksten. Diverset tillegg omfatter økt bruk av skift og andre lønnsselementer som er knyttet til arbeidets art.

Endringer i timeverksfordelingen mellom bransjene har isolert sett også bidratt til lønnsvekst. Med samme timeverksfordeling mellom bransjene i 1991 som i 1990, ville gjennomsnittlig årslønnsvekst vært 0,2 prosent lavere.

Tabell 3d. Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for arbeidere i bergverk, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, transportvirksomhet og oljevirksomhet basert på timefortjenester eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37.5 t/uke.

				Endring i prosent fra samme kvartal året før		
				Herav:		Lønns- glidning som prosent- andel av total lønnsutvikling
Lønnsøkning pr. time				Tariff- messig økning	Lønns- glidning	
1980	1.	kvartal	2,6	0,3	2,4	92
1981	1.	»	13,5	5,2	8,3	61
1982	1.	»	8,3	1,8	6,6	80
1983	1.	»	11,8	5,5	6,3	53
1984	1.	»	6,1	1,0	5,2	85
1985	1.	»	8,9	3,0	5,9	66
1986	1.	»	7,4	0,5	6,9	93
1986	2.	»	10,5 ¹⁾	3,1	7,3	70
1986	3.	»	11,5 ¹⁾	3,8	7,7	68
1986	4.	»	12,1	3,7	8,4	69
1987	1.	»	18,3 ²⁾ 10,5 ³⁾	3,6	6,9	66 ³⁾
1987	2.	»	16,1 ²⁾ 8,3 ³⁾	0,9	7,4	89 ³⁾
1987	3.	»	15,8 ²⁾ 8,1 ³⁾	0,3	7,8	96 ³⁾
1987	4.	»	14,0 ²⁾ 7,7 ³⁾	0,2	7,5	97 ³⁾
1988	1.	»	8,5	0,2	8,3	98
1988	2.	»	7,7	1,7	6,0	78
1988	3.	»	5,0	1,7	3,3	66
1988	4.	»	3,7	1,7	2,0	54
1989	1.	»	2,4	1,7	0,7	29
1989	2.	»	4,2	4,3	-0,1	- 2
1989	3.	»	4,6	4,3	0,3	7
1989	4.	»	4,3	4,1	0,2	5
1990	1.	»	3,9	4,1	-0,2	-5
1990	2.	»	4,7 ¹⁾	3,0	1,7	36
1990	3.	»	4,7 ¹⁾	3,0	1,7	36
1990	4.	»	5,4 ¹⁾ ⁴⁾	3,0	2,4	44
1991	1.	»	6,3 ¹⁾ ⁴⁾	3,3	3,0	48
1991	2.	»	4,0 ¹⁾ ⁴⁾	2,0	2,0	50
1991	3.	»	4,6 ¹⁾ ⁴⁾	2,0	2,6	57
1991	4.	»	4,5	1,9	2,6	58
1992	1.	»	3 3/4	-	-	-

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, ferie-penger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. Lønnstallene før 1987 er ikke omregnet.

¹⁾ Korrigeret for etterbetalinger.

²⁾ Faktisk timelønnsvekst.

³⁾ Korrigeret for reduksjonen i den avtalefestede arbeidstiden.

⁴⁾ Lønnsøkningen som følge av at lønnstrekket til Lavlønnsfondet ble avvirket 1. oktober 1990, er ikke med.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

For INDUSTRIARBEIDERE eksklusiv offshorevirksomhet økte årslønnen fra 1990 til 1991 med 4,8 prosent, mot 5,6 prosent året før.

Lønnsveksten i hver av de 4 kvartaler i 1991 i forhold til de samme kvartaler i 1990, justert for etterbetalinger og lønnstrekket til Lavlønnsfondet, er beregnet til henholdsvis 6,7 prosent i 1.kvartal, 4,0 i 2.kvartal, 4,3 prosent i 3.kvartal og 4,4 prosent i 4.kvartal. Av dette utgjør lønnsglidningen for voksne industriarbeidere henholdsvis 3,5, 2,0, 2,3 og 2,6 prosentpoeng.

Årslønnsutviklingen fra 1991 til 1992 før lønnsglidningen i 1992 er beregnet til ca 1,8 prosent. Foreløpig tall for 1.kvartal 1992 tyder på at årslønnsveksten inklusive lønnsglidning fra 4.kvartal 1991 til 1.kvartal 1992 bidrar til ca. 0,4 prosent årslønnsvekst.

I BYGGE- OG ANLEGGSVIRKSOMHETEN
økte årslønnen fra 1990 til 1991 med 3,4 prosent mot 1,7 og 1,2 prosent de 2 foregående år.

Disse bransjene har ikke rett til lokale forhandlinger, men utviklingen er svært avhengig av utviklingen av akkordene i bransjen og i enkelte bonussystemer.

Bygge- og anleggsvirksomhet hadde før 1988 endel år med svært høy lønnsvekst. I 1988, 1989, 1990 og 1991 har lav aktivitet slått ut i sterkt redusert vekst og til faktisk nedgang i timefortjenestene i enkelte bedrifter.

For 1991 gjelder dette i byggvirksomheten, mens gjennomsnittlige akkordfortjenester innenfor anleggsvirksomheten har hatt en betydelig vekst fra 1990 til 1991. Rasjonalisering og reduksjon av antall timeverk har bidratt til noe lønnsvekst. Dette har sammenheng med endringer i sammensetningen av arbeidskraften, hvor reduksjonen i timeverkene i større grad har skjedd på lavere lønnsnivå.

Lønnsveksten i anleggsvirksomhet gjenspeiler også markedsforholdene i bransjen, som har vært klart bedre enn i 1990, men strukturelle endringer innenfor bransjen står for en stor del av veksten.

Forholdsvis høy lønnsvekst i 4. kvartal 1991, noe som skyldes blant annet bonus i noen store enkeltbedrifter, ser ut til å bli avløst av lavere veksttakt i 1.kvartal 1992.

For LANDTRANSPORT som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. økte årslønn fra 1990 til 1991 med 6,1 prosent.

OLJEVIRKSOMHETEN, OFFSHORE ialt omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet.

Sistenevnte grupper ligger langt lavere i gjennomsnittsførtjenester. Disse grupper har økt sin relative betydning sterkt i forhold til arbeidstakere innenfor rene offshoreselskaper. Gjennomsnittsførtjenestene fra 1990 til 1991 gir derfor ikke det reelle bilde av hvilke lønnsvekst som har vært gitt i dette området. Den statistiske gjennomsnittsveksten er 2,1 prosent. Uten endringer i strukturelle forhold ville lønnsveksten vært høyere.

Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

For funksjonærene i NHO-bedrifter (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantvirksomhet) økte årslønnen fra 1990 til 1991 med 5,8 prosent, mot 5,7 prosent året før.

Beregningene over årslønnsveksten baserer seg på statistikk pr. 1.september, opplysninger fra bedriftene om normale reguleringsstidspunkter og beregning av eventuelle alderseffekter. Den registrerte gjennomsnittlige månedslønnen økte med 5,4 prosent fra 1.september 1990 til 1.september 1991, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene, mot 6,7 prosent året før.

Det var en nedgang i antall funksjonærer på 2,4 prosent i de bedriftene som også var med i statistikken også 1. september 1990. Dette har bidratt til strukturelle endringer i arbeidskraften og med samme aldersfordeling pr. 1. september 1991 som pr. 1. september 1990 ville lønnsveksten blitt 0,6 prosentenheter lavere.

Lønnsvekst som følge av endringer i aldersstrukturen eller andre tillegg som er påløpt i tellingsperiodene er antatt kommet som følge av omorganiseringer i bedriftene og har dermed pågått i hele tellingsperioden.

Tilleggene i 1991 er i gjennomsnitt gitt på et noe senere tidspunkt enn i 1990. Dette demper utslaget på årslønnsveksten noe.

Lønnsoverhenget inn i 1991 er beregnet til 2,2 prosent.

For funksjonærene i industri var lønnsveksten fra 1.september 1990 til 1.september 1991 4,3 prosent, d.v.s. 1,1 prosentpoeng lavere vekst enn for alle bransjer under ett. På grunn av et relativt høyt overheng fra 1990 er årslønnsveksten fra 1990 til 1991 beregnet til 5,4 prosent.

For ledende funksjonærer var lønnsøkningen fra 1.september 1990 til 1.september 1991 5,4 prosent, mot 5,7 prosent i tilsvarende periode ifjor.

Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 5,6 prosent fra 1990 til 1991, ett prosentpoeng sterkere vekst enn året før.

Utviklingen i lønnskostnader i NHO-bedrifter.

Bedriftenes lønnskostnader inneholder i tillegg til lønn for normalarbeidstid også overtidbetaling, lønn for fravær av ulike slag som ferie, bevegelige helligdager, sykdom og permisjon, samt arbeidsgiveravgifter til Folketrygden og til «LO/NHO-ordninger».

Tabell 3e viser gjennomsnittskostnaden for en industriarbeider pr.arbeidet time uten hensyn til bedriftsbestemte indirekte personalkostnader. 1991-tallene viser en langt lavere økning i generelle «obligatoriske» indirekte personalkostnader enn i timefortjenesten pr. arbeidet time. Dette skyldes delvis tekniske

Tabell 3e. Bedriftenes lønnskostnader pr. arbeidet time inkl. generelle «obligatoriske» indirekte personalkostnader. Industriarbeidere.

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Gj.sn. timefortj. pr.arbeidet time..... øre	6120	6739	7811	8267	8701	9215	9698
Øk. fra året før..... pst.	7,7	10,1	15,9	5,8	5,2	5,9	5,2
Generelle «obligatoriske» indirekte personal- kostnader øre	2564	2810	3229	3464	3620	3870	3976
Øk. fra året før..... pst.	10,6	9,6	14,9	7,3	4,5	6,9	2,7
Bedriftenes lønns- kostnader pr. arbeidet time..... øre	8684	9549	11040	11731	12321	13085	13674
Øk. fra året før..... pst.	8,5	10,0	15,6	6,3	5,0	6,2	4,5

Indirekte personalkostnader.

Tabell 3f. Generell «obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. (Jf. tabell 3e.) I prosent av timefortjenesten pr. arbeidet time.

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Indirekte personalkost. pr. arbeidet time i prosent	41,9	41,7	41,2	41,9	41,6	42,0	41,0
Lønn for BEVEGELIGE hellig- og høytidsdager ...	4,3	3,9	3,5	3,5	3,9	4,3	4,3
Lønn under SYKDOM OG PERMISJON	6,1	6,3	6,2	6,3	5,8	5,8	5,4
FERIEPENGES:							
Ordinære	10,4	10,4	10,4	10,4	10,6	10,8	10,8
Gammel ordning: Sykelønn(3.mnd.):	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	
Ny ordning: Sykelønn i arbeidsgiverperioden:							0,5
Eldre arbeidstakere.....							0,5
OBLIGATORISKE AVGIFTER:							
Arbeidsgiveravgiften til Folketrygden:							
Satsene	19,1	19,1	19,2	19,3	18,9	18,8	18,5
Økt beregningsgrl..... (pensjonspremier o.l.) ¹⁾					0,4	0,4	0,4
«LO-NHO-ordningene»	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	0,7

Merknader:

Ny ferielov med overgangsordning i 1989 og 1990 fører til at noe av økningen i feriepengeprosenten skyldes beregningsmåten. Feriepengene er beregnet på løpt.

¹⁾ Lavlønnfond, Opplysnings- og utviklingsfond, Sluttvederlagsordning og AFP-ordning.

forhold som følge av bortfall av trekket til Lavlønnsfondet (se fotnote i tabell 3f.), men også lavere sykefravær og lavere relative arbeidsgiveravgifter i distriktene.

Endringer i regelverket for yrkesskadeforsikring er ikke tatt med i beregningene i tabellene 3e og 3f. Fra 1991 ble kostnader som var relatert til yrkesskadeforsikring «obligatorisk».

Norges Forsikringsforbund har tidligere overfor utvalget antydnet en økning i premiebetalingene på i overkant av 800 mill. kroner fra 1990 til 1991. Dette gir 0,27 prosent høyere lønnskostnadsvekst for alle grupper under ett i samfunnet, unntatt Staten.

En bransjevis vurdering i NHO-området i 1990/91 av veiledende premiesatser som ble brukt i de 5 største forsikringsselskaper, kombinert med opplysninger omkring avtaler med forsikringsselskapene som klart var avvikende fra veiledende priser, viste at prosentsatsene sannsynlig ville ligget på i alle fall det doble i dette området og langt høyere for industriarbeidere. Det er ikke gjennomført undersøkelser i bedriftene.

Trekket til Lavlønnsfondet ble opphevet 1. oktober 1990. De fleste arbeidstakere fikk som følge av dette i realiteten en lønnsøkning på 37 øre/t fra dette tidspunkt. Dette er inkludert i fortjenestetallene, noe i 1990 og resten i 1991. Ettersom Lavlønnsstrekket tidligere var inkludert i LO/NHO-ordningene påvirker ikke dette utviklingen av lønnskostnadene.

I tillegg til de indirekte personalkostnader som er med i tabellene over, vil bedriftene ha kostnader på bedriftsvis ordninger. Undersøkelser i alle bedrifter i LO/NHO-området med mere enn 50 ansatte viste at disse kostnader totalt utgjorde i gjennomsnitt 9 prosent i tillegg til lønn for arbeidet tid for industriarbeidere og 10,5 prosent for industrifunksjonærer for regnskapsåret 1983.

Etter 1983 finnes ikke undersøkelser over utviklingen av disse kostnader. Tabellen overfor inneholder ikke slike kostnader. Internasjonale sammenligninger i kap. 5 har slike elementer med i lønnskostnadene.

Lønnsutviklingen i andre områder i privat virksomhet

I utvalgets rapport fra januar i år ble det gitt anslag på årslønnsveksten fra 1990 til 1991 for en del grupper i privat virksomhet utenom LO/NHO-området. For de grupper det ikke forelå lønnsstatistikk for, ble anslagene i hovedsak gjort på grunnlag av overhenget til 1991, oppgaver over tariff tillegg i 1991 og anslag på lønns glidning i 1991. I denne rapporten og i mars-rapporten er anslagene oppdatert på grunnlag av lønnsstatistikk for 1991.

For de grupper slike beregninger er gjort, er lønnsvekst som skyldes endringer i aldersstrukturen lagt til 1.7.91. Denne form for glidning er dermed lagt til samme dato som i de foregående år. Ved å legge denne lønnsveksten til 1.7 hvert år, forutsetter en at lønnsøkningen for de fleste grupper i hovedsak kommer jevnt over året. For noen grupper, f.eks. for ansatte i forretnings- og sparebanker og for ansatte i forsikring utgjorde den en forholdsvis stor andel av total lønnsvekst i 1991, se oppstilling foran.

I hoteller og restauranter steg den gjennomsnittlige timefortjenesten for fastlønte etter NHOs lønnsstatistikk med 5,8 prosent for menn og kvinner under ett fra oktober 1990 til oktober 1991. For prosentlønnen serveringspersonale i identiske bedrifter steg den gjennomsnittlige timefortjenesten med 8,0 prosent for voksne menn og kvinner under ett fra perioden 1. mai 1990 – 31. oktober 1990 til 1. mai 1991 – 31. oktober 1991, mens dagsfortjenesten i den samme perioden økte med 7,4 prosent.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale som får hoveddelen av sin inntekt fastsatt ut fra omsetning, ble det fra 1. april 1991 gitt et generelt tillegg på kr 2,25 pr. time. Videre ble det gitt lavlønns tillegg på 50 øre pr. time fra 1.4.91 til garantiområdet som på det tidspunktet var omfattet av lavlønnsgarantiordningen og garantit tillegg på 53 øre fra 1.10.91. Utvalget anslår årslønnsveksten fra 1990 til 1991 til 6,6 prosent for fastlønte og prosentlønte under ett. (Det tidligere trekket til Lavlønnsfondet er holdt utenfor.)

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale, ble det fra 1. april 1992 gitt et generelt tillegg på kr 1,20 pr. time. Dessuten ble det gitt 30 øre i bransjevis justeringer. Videre skal det på vanlig måte gis garantit tillegg fra 1. oktober 1992.

På grunnlag av kjente tillegg anslås årslønnsveksten til 3 1/2 prosent for fastlønte fra 1991 til 1992. I tillegg kommer garantit tillegg 1. oktober og eventuell lønns glidning.

I forretnings- og sparebanker steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,6 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1990 til 1. september 1991.

I oppgjøret for 2. avtaleår våren 1991, ble det gitt et generelt tillegg på 1,7 prosent til alle fra 1. mai. I følge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening (BAF) utgjorde lokale tillegg 1,0 prosent 1. januar 1991. P.g.a. negative strukturendringer (bl.a. redusert bemanning) er den kostnadmessige endringen i følge BAF beregnet til 0,4 prosent. Fra 1. juli 1991 ble det gitt lokale tillegg på 0,4 prosent eller 0,3 prosent når det tas hensyn til negative strukturendringer.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1991,

beregnet til 2,9 prosent, lønnstilleggene fra 1.1, 1.5 og 1.7.91, lønnsøkning som skyldes endringer i aldersstrukturen og annen glidning, vil gi en årslønnsvekst på 5,9 prosent fra 1990 til 1991.

I oppgjøret våren 1992 ble det ikke gitt sentrale lønnstillegg i forretnings- og sparebanker. I følge opplysninger fra BAF utgjorde lokale tillegg 0,5 prosent 1.1.92. P.g.a. negative strukturendringer er den kostnadmessige virkningen av tilleggene beregnet til null.

Overhenget til 1992, beregnet til 1,4 prosent, og de kjente lokale tillegg i 1992, gir en lønnsvekst (før en trekker inn de negative strukturendringene) på knapt 2 prosent fra 1991 til 1992. I tillegg kommer eventuelle lokale tillegg 1.7.92 og annen glidning.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten med 4,0 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1990 til 1. september 1991.

I oppgjøret for 2. avtaleår våren 1991, ble det gitt et generelt tillegg på 1,7 prosent til alle fra 1. september. I følge opplysninger fra Forsikringssekskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 1,5 prosent 1. januar 1991. Videre ble det i et enkelt selskap gitt et fusjonsgratiale fra 1. mai 1991 som beregningsmessig utgjør ca 1 prosent for området under ett.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1991, beregnet til 2,7 prosent, lønnstilleggene i 1991 (inklusive fusjonsgratiale), lønnsøkning som skyldes endringer i aldersstrukturen og annen glidning, vil gi en årslønnsvekst på 4,8 prosent fra 1990 til 1991.

1992-oppgjøret var ikke ferdig ved avslutningen av denne rapporten.

I *varehandel* steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte med 5,1 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1990 til 1. september 1991. Lønnsstatistikken fra og med 1990 er omlagt slik at lønnsveksten er for ansatte i bedrifter med 5 eller flere ansatte mot 3 ansatte i tidligere år.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handelens Hovedorganisasjon ble det fra 1. april 1991 gitt et generelt tillegg på kr 2,50 pr. time eller kr 406 pr. måned.

For tariffområdet har partene anslått årslønnsveksten fra 1990 til 1991 til 5,7 prosent. For varehandelen under ett har utvalget beregnet at årslønnsveksten vil bli 5,6 prosent.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handelens Arbeidsgiverforening ble det i oppgjøret våren 1992 enighet om et generelt tillegg fra 1. april på kr 195 pr. måned eller 120 øre pr. time. I tillegg ble det gitt 30 øre pr. time til tekniske endringer i overenskomsten.

For avtaleområdet er årslønnsveksten fra 1991 til 1992 anslått til 2 1/4 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen.

Tabell 3g. Årslønnsvekst for enkelte stillingsgrupper innen varehandel. Heltidsansatte

	Kontorfunksj.			Butikkfunksj.			Lagerfunksj.			Salgsfunksj.			Varehandel i alt		
	Alle	M	K	Alle	M	K	Alle	M	K	Alle	M	K	Alle	M	K
1984-85	7,4	7,9	8,2	7,0	7,2	6,9	7,3	7,3	7,8	7,8	7,8	10,0	7,9	7,9	8,0
1985-86	10,3	10,9	10,9	10,8	10,9	11,2	9,7	9,7	11,4	9,9	10,1	10,6	10,9	10,9	11,7
1986-87	9,6	10,3	9,2	7,1	7,8	7,0	7,4	7,5	7,4	8,0	8,4	7,1	8,5	9,0	8,4
1987-88	9,2	8,9	9,0	6,9	7,0	7,2	7,1	7,2	6,5	7,4	7,5	8,7	8,4	8,5	8,4
1988-89	4,0	3,4	4,5	5,4	4,4	6,0	4,4	4,2	5,6	3,1	2,9	4,9	4,5	3,9	5,5
1989-90	6,8	6,4	6,8	8,0	7,1	8,5	5,6	5,6	6,1	5,4	5,4	6,0	6,7	6,2	7,5
1990-91	5,9	5,6	6,0	5,9	5,1	6,5	4,9	4,9	5,6	6,2	6,0	7,8	5,6	5,4	6,2
1984-91	66,8	67,0	69,0	63,6	61,1	67,0	56,6	56,6	62,5	58,6	59,0	69,8	65,7	64,6	70,7
Gj.snitt	7,6	7,6	7,8	7,3	7,0	7,6	6,6	6,6	7,2	6,8	6,8	7,9	7,5	7,4	7,9
Årslønn 1991	210300	249200	176500	153300	168200	141900	167400	169200	149900	226200	228700	203300	189500	201300	160000
Antall ¹⁾	19256	8976	10280	23562	10233	13329	9389	8482	907	11410	10311	1099	74408	47951	26457

¹⁾ Antall med i lønnsstatistikken i 1991 omfatter foretak med 5 eller flere ansatte. Før 1990 omfattet statistikken 3 eller flere ansatte

For noen grupper er lønsspredningen stor både mellom menn og kvinner og mellom ulike stillingsgrupper. Det gjennomsnittlige lønnsnivå som er gjengitt i tabell 3a, kan derfor være lite representativt for store grupper innen vedkommende næring. Varehandelen er den største gruppen innen privat virksomhet, målt ved sysselsettingen, av de gruppene som er med i tabell 3a. I tabell 3f vises lønnsutvikling og lønnsnivå for noen stillingsgrupper innen varehandelen for å vise spredningen rundt det gjennomsnittlige lønnsnivået som er brukt i tabell 3a.

Tabellen viser at lønnsnivået i 1991 for disse stillingsgruppene varierte fra kr 141 900 for kvinnelige butikkkfunksjonærer til kr 249 200 for mannlige kontorfunksjonærer.

Forretningsmessig tjenesteyting omfatter ansatte i virksomheter som driver med regnskapsføring, revisjon, databehandling, arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet. Dessuten er også ansatte innen teknisk virksomhet og annonse- og reklamevirksomhet med. Felles for de fleste bedriftene i denne statistikken er at de ansatte ikke får sine lønninger regulert gjennom landsomfattende tariffavtaler. Fra 1. september 1990 til 1. september 1991 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,4 prosent for menn og kvinner under ett. Utvalget har beregnet årslønnsveksten fra 1990 til 1991 til 5,4 prosent.

I *innenriks sjøfart* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for voksne sjømenn i underordnede stillinger med 4,5 prosent fra november 1990 til november 1991.

Fra 1.4.91 ble det foruten det generelle tillegg på kr 2,25 pr time gitt et garantitillegg på kr. 2,14 pr. time.

Fra 1. januar 1992 fikk de grupper som mistet sjømannsfradraget, dette kompensert 100 prosent etter skattereglene for 1992. Gjennomsnittlig kompensasjon ble 11,2 prosent for disse gruppene. Fra 1. april 1992 fikk disse gruppene et generelt lønnstillegg på 120 øre pr. time. De utgjør ca 70 prosent av LO/NHO-området. (Ferjer, lokalfart etc).

Noen grupper fikk økt sjømannsfradraget fra 23 til 30 prosent (f eks kystfartøyer, redningsfartøyer). Disse gruppene som utgjør ca 30 prosent av LO/NHO-området, fikk et garantitillegg på 54 øre fra 1. april 1992.

Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

Lønnsstatistikken for de statstilsatte pr. 1. oktober 1991 omfatter 181.090 arbeidstakere. Disse utfører 165.297,7 årsverk.

Lønnsveksten pr. årsverk fra 1. oktober 1990 til 1. oktober 1991 er på 6,4 prosent.

Lønnsveksten for heltidstilsatte var i samme periode 6,3 prosent. For heltidstilsatte kvinner var stigningen 7,7 prosent, og for heltidstilsatte menn 5,3 prosent.

De sentrale forhandlingene etter Hovedtariffavtalens kapittel Vb pr. 1. juli 1989 var ikke avsluttet før tellingstidspunktet i 1989, og er derfor først med i det innrapporterte materialet pr. 1. oktober 1990. Lønnsveksttallene er ikke korrigert for dette forholdet.

Veksten i perioden skyldes i hovedsak det generelle tillegg på lønnstabellen pr. 1. mai 1991 (0,78) prosent samt lønnstrinnsopptrykket pr. 1. september 1991 (3,58 prosent). Det generelle tillegg pr. 1. mai 1991 besto av et generelt tillegg på lønnstabellen med kr. 1.600 for de daværende lønnstrinnene 1 – 28, kr. 1.000 for lønnstrinnene 29 – 30 og kr. 500 for lønnstrinnene 31 og høyere.

I tillegg til dette kom sentrale justeringer pr. 1. september 1991 med 0,3 prosent samt virkninger av tilpasninger i forbindelse med at det i det statlige tariffområdet ble tatt i bruk nytt lønssystem fra 1. mai 1991. Tilpasningene er beregnet til å koste 0,15 prosent. Kostnadene ble tatt som en administrativ kostnad under lønnsoppgjøret og holdt utenfor rammen for oppgjøret.

Pr. 1. oktober ble det iverksatt lokale forhandling Til disse var det avsatt 0,25 prosent fra det sentrale oppgjøret. I tillegg åpner det nye lønssystemet for adgang til å bringe inn egne midler. Omfanget totalt av dette vil først slå ut i statistikken pr. 1. oktober 1992.

De enkelte tillegg med virkningsdato og bidrag til årslønnsveksten, framgår av oppstillingen nedenfor:

Den gjennomsnittlige lønnsveksten for statsansatte fra 1990 til 1991 utgjør 4,8 prosent. Årslønnsveksten har variert mellom de ulike gruppene av statstilsatte. (Omleggingen av

	Årslønnsvekst 1990 – 91	Tillegg pr. dato	Virknings dato
Generelt tillegg	0,52	0,78	1.5.1991
Nytt lønssystem	0,10	0,15	1.5.1991
Sentrale justeringer	0,10	0,30	1.9.1991
Et lønnstrinn	1,19	3,58	1.9.1991
Lokale forhandlinger	0,06	0,25	1.10.1991

	GJENNOMSNITTLØNN 1990	1991	VEKST FRA 1990 - 1991 Prosent	HELTIDSTILS. PR. 1.10.91
Kontorstillinger 1)	143.768	153.504	6,8	9.819
Fagarbeidere 2)	165.352	180.256	9,0	4.507
Saksbehandlere 3)	185.596	195.420	5,3	20.969
Underdirektør/ byråsjef 4)	253.330	262.933	3,8	672

1) Omfatter hele lønnsplanen for kontorstillinger.

2) Omfatter gjennomgående fagarbeider.

3) Omfatter hele lønnsplanen for saksbehandlere.

4) Ekspedisjonssjef er tatt ut av tariffområdet og er ikke lenger inkludert i gruppen.

statens lønssystem har gjort det nødvendig å endre definisjonen av gruppene, se fotnoter):

Ved forhandlingene om ny Hovedtariffavtale fra 1.mai 1992 til 30. april 1994, ble det ikke oppnådd enighet. Under meklingen fremmet Riksmeklingsmannen følgende forslag for 1.avtaleår, som alle parter har anbefalt:

- Endring av «skumringstillegg» fra kr. 6,60 til kr. 7,50 pr. time fra 1.mai 1992.
- Fra 1.oktober 1992 skal det være lokale lønnsforhandlinger om omdisponerte egne midler innenfor en ramme på 0,1 prosent. Dette er omdisponering av midler som allerede er bevilget på den enkelte virksomhets budsjett.
- Fra 1.januar 1993 er det satt av 0,2 prosent til sentrale justeringer, samt 0,1 prosent til lokale forhandlinger.
- Lønnsregulativets fellesbestemmelser er endret fra 1. mai 1992 slik at deltidsstilsatte med mindre enn 15 timer pr uke får forholdsmessig samme rettigheter som øvrige tilsatte.

Frist for godkjenning av forslaget er 26. juni.

Overhenget til 1992 og de tillegg som foreligger i Riksmeklingsmannens forslag, gir en lønnsvekst i staten fra 1991 til 1992 på om lag 3,6 prosent. I tillegg til dette kommer lønns-
glidning. Tilsvarende vil lønnsveksten for det statlige tariffområdet (inkl. skolesektoren) kunne anslås til 3,5 prosent fra 1991 til 1992. Også her kommer lønns-
glidningen i tillegg.

Skoleverket²⁾

Lønnsstatistikken for skoleverket pr. 1. oktober 1991 omfatter 82.455 arbeidstakere. Disse utfører 74.826,9 årsverk.

Lønnsveksten pr. årsverk fra 1. oktober 1990 til 1. oktober 1991 er på 5,4 prosent.

Lønnsveksten for tilsatte i full post var i samme periode 5,3 prosent. For kvinner i full post var stigningen 5,7 prosent, og for menn i full post 5,2 prosent.

Den gjennomsnittlige lønnsveksten for skoleverket fra 1990 til 1991 utgjør 3,8 prosent.

De sentrale forhandlingene etter Hovedtariffavtalens kapittel Vb pr. 1. juli 1989 var ikke avsluttet før tellingstidspunktet i 1989, og er derfor med først i det innrapporterte materialet pr. 1. oktober 1990. Lønnsveksttalene er ikke korrigert for dette forholdet.

Hovedtrekkene bak lønnsveksten i skoleverket følger de samme hovedtrekk som for statstilsatte (se foran). Likeledes vil elementene i lønnsoppgjøret pr. 1. mai 1992 være gjeldende også for skoleverket.

Kommunene

Ifølge Statistisk sentralbyrås statistikk (utarbeides i samarbeid med Kommunenes Sentralforbund) steg den gjennomsnittlige månedslønnen for heltidsansatte kommunale arbeidstakere inklusive ansatte i helsevesen og sosial omsorg, men eksklusiv skoleverket og ansatte som er timelønte med 8,1 prosent. fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990. Ansatte i Oslo og Bærum er ikke med i statistikken.

Kommunenes Sentralforbund (KS) offentliggjør statistikk for lønnsstakere som følger Sentralforbundets tariffområde (eksl. Oslo og Bærum). I følge Sentralforbundets statistikk steg den gjennomsnittlige regulativlønnen for heltidsansatte med 6,7 prosent fra 1. oktober 1989 til 1. oktober 1990. Medregnet deltidsansatte var den gjennomsnittlige stigningen 7,0 prosent. For ansatte i lederstillinger var gjennomsnittlig stigning i regulativlønnen 3,9 prosent.

I oppgjøret for annet avtaleår våren 1991, ble det med virkning fra 1. september 1991 enighet om de samme kronetillegg på lønnsregulativet som statsansatte fikk fra 1. mai. Dette ble beregnet til 0,9 prosent pr. 1. september. I tillegg ble det avsatt 0,3 prosent til lokale forhandlinger pr. 1. januar 1992.

I følge statistikken fra Kommunenes Sen-

²⁾ Omfatter grunnskolen, videregående skole, grunnskole og videregående skole for spesialundervisning og skolestyrekontorene.

tralforbund har gjennomsnittlig månedstjeneste for arbeidstakere som er med i Sentralforbundets tariffområde, steget med 2,3 prosent pr. årsverk fra 1. oktober 1990 til 1. oktober 1991. Det er usikkert om Sentralforbundets statistikk gir et endelig anslag for hele kommunesektoren.

På dette grunnlag er årslønnsveksten fra 1990 til 1991 beregnet til 5,5 prosent.

Ved lønnsoppgjøret i kommunesektoren pr. 1. mai 1992 foreligger det ved avslutningen av denne rapporten et anbefalt meklingsforslag for YS-Seksjon kommune (YS-K) og akademikergruppene i kommunene (AF-K). LO's forhandlings sammenslutning i kommune-sektoren gikk ut i streik. Meklingsforslaget for YS og AF innebærer følgende:

- stigeendringer og ett lønnstrinns opprykk for direkte plasserte stillinger utgjør 1,95 prosent pr. 1. mai.
- til lokale forhandlinger pr. 1. mai ble det avsatt 0,45 prosent. I tillegg var det avsatt 0,3 prosent til lokale forhandlinger pr. 1. januar 1992.

Overhenget til 1992 og tariff tilleggene i det anbefalte forslaget for YS og AF gir en lønnsvekst fra 1991 til 1992 på 2 3/4 prosent. I tillegg kommer lønns glidningen. Imidlertid er det ved avslutningen av denne rapporten noe uklart hva det endelige resultatet blir i kommunesektoren.

3.4 LØNSSOVERHENGET³

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønns overhenget pr. definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike inntektsgrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Størrelsen av overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året.

Nå gis det ikke statistikk pr. 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag. Størrelsen av overhenget vil avhenge av hvordan lønnsveksten skjer over året. Lønnstillegg som gis sent i året fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer. For grupper med en gitt lønnsstigning i en periode vil det beregnede overheng være avhengig av hva som forutsettes om løpet av lønnsutviklingen gjennom perioden.

I oppstillingen nedenfor vises anslått overheng til 1991 og 1992 for en del områder.

	Overheng(prosent) til: 1991 ¹⁾ 1992	
- Arbeidere i LO/NHO-området i alt	1,9 ²⁾	1,4
- Industriarbeidere	2,1 ²⁾	1,4
- Funksjonærer i NHO-bedrifter	2,7 ³⁾	2,2
- Staten	2,1	3,6
- Kommunene	4,5	0,9
- Varehandel	2,1	1,5
- Forretnings- og sparebanker	2,9	1,4
- Forsikring	2,7	1,7
- Forretningsmessig tjenesteyting	2,7 ³⁾	1,9

¹⁾ Medregnet indekstillegg fra 1.12.90

²⁾ Eksklusiv det tidligere trekket på 37 øre til Lavlønnfondet.

³⁾ Ikke forutsatt indekstillegg fra 1.12.90

Unntatt for staten, er anslått overheng til 1992 noe lavere enn overhenget til 1991 for gruppene i oppstillingen ovenfor. Det skyldes bl.a. at for de grupper som fikk indekstillegg 1.12.90, ble overhenget til 1991 hevet med 0,3 prosentpoeng.

Det høye overhenget til 1992 i staten har sammenheng både med at lønnstilleggene i 1991 ble gitt senere enn vanlig i året og med at tilgjengelig informasjon tyder på at det har skjedd lønns glidning i forbindelse med justeringsoppgjøret høsten 1991, jf. omtale av tariff tilleggene i staten foran. I kommunesektoren, hvor overhenget til 1991 nå kan anslås til 4,5 prosent, skyldes reduksjonen at tariff tilleggene i 1990 ble gitt utover i året, mens det i 1991 ble gitt et forholdsvis lavt tillegg fra 1.

3) Se vedlegg F for definisjon av lønns overheng.

september 1991. Det ble her gitt et tariff tillegg på 0,3 prosent pr. 1. januar i år. Ved inn gangen til året er dermed lønnsnivået 1,2 prosent høyere enn gjennomsnittet i fjor.

Samlet overheng til 1992 for gruppene i oppstillingen, kan beregnes til om lag 1,9 prosent. Samlet overheng til 1991 for de samme gruppene var om lag 2,6 prosent og til 1990 1,3 prosent.

3.5 LØNSSPREDNING I NHOS KVAR TALSSTATISTIKK

Tabell 3g viser utviklingen i det relative lønnsnivå i forhold til industri for enkelte bransjer for voksne arbeidere (menn og kvinner) fra 3. kvartal 1974 til 4. kvartal 1991. Det relative lønnsnivå er beregnet på grunnlag av gjennomsnittlige timefortjenester eksklusive overtid og skift tillegg o.l. i de respektive bransjer.

Tabell 3g viser at lønnsstrukturen mellom bransjer over noen år endrer seg lite. Dette er et hovedtrekk i 1980-årene, men det kan være endel variasjoner avhengig av hvilke bransjer og tidsperioder som legges til grunn.

Fra 1988 til 1990 var lønnsveksten i flere høylønnsbransjer lavere enn gjennomsnitt s- veksten. Flere lavlønnsbransjer bedret sin gjennomsnittlige lønnsposisjon i perioden 1988 til ut 1990, som følge av garantit tillegg pr. 1.oktober, inntektsreguleringsloven i 88/90 og det forhold at lønns glidningen i andre bransjer var lavere. I 1990 var tariff tilleggene tildels sterkt differensierte mellom bransjer. Tall for 1991, hvor lønns glidningen igjen utgjorde over 50 prosent av den gjennomsnittli ge lønnsveksten, kan tyde på at den bransjevi se spredningen på såpass detaljerte bransjer som i tabell 3g har blitt større. De fleste sen trale tariff tillegg som er gitt i 80-årene er kro net tillegg, dvs. fast kronebeløp pr. time for alle bransjer. Prosentvis betyr dette mer for bran sjer med lavt lønnsnivå.

Etter 1. oktober 1986 er det kommet en rekke varianter av lavlønns-/garantiordninger i de ulike bransjer. Lavlønns tillegg ifølge ga rantioordningen mellom LO og NHO ble også gitt i perioden med lønnsreguleringslov i 1988 og 1989, fortrinnsvis 1.oktober.

I endel bransjer, hovedsakelig i industri, er disse tillegg regnet ut i forhold til industriens gjennomsnittsfortjeneste. Men en rekke bran sjer har beregninger basert på lønnsnivået for egen bransje. Det gjelder f.eks. bransjer som landtransport, hotell- og restaurant, mekaniske verksteder, elektronisk, møbelbransjen, bil verksteder, kjemisk-teknisk industri o.s.v. I hvilken utstrekning alle disse ordningene bi drar til endret lønnsstruktur mellom bransjer

vil være avhengig av hvilke prinsipper som blir benyttet i de enkelte bransjer og effekten av disse.

Endringer i sysselsettingsfordelingen innenfor bransjene kan i seg selv føre til en dringer i lønnsnivået. Dersom det for en bran sje i tilbakegang forsvinner timeverk med re lativt lave lønnsnivåer, vil det gjennomsnittli ge lønnsnivået isolert sett stige på grunn av frafallet av timeverk. Dette har vært tilfelle for mange bransjer de senere årene.

I 4.-kvartalstallene er som regel lavlønns-/garantit tilleggene pr. 1. oktober samme år kommet med. For bransjer med de største ga rantit tillegg og lav lønns glidning vil derfor tal lene for 4. kvartal kunne gi det høyeste rela tive nivå gjennom året. På den annen side vil også endel av de lokale tillegg eller lønns glid ningen – spesielt i høyt lønns grupper og som gjerne skjer på høsten – også være med fullt ut i 4.-kvartalstallene.

På grunn av sesongvariasjoner for lønnstil legg, gir ikke relative fortjenestetall basert på enkeltkvartal et helt presist bilde av utvik lingen bransjene imellom fra et år til det nes te. På lang sikt vil imidlertid slike sammenlig ninger vise trenden for flere bransjer. Tabellen er svært detaljert, slik at lønnsforskjellene blir mere usikre.

Tabellen er basert på de faktiske gjennom snittlige timefortjenester. Enkelte bransjer har imidlertid en vesentlig andel arbeidstakere med lavere ukentlig arbeidstid enn gjennom snittet for industrien totalt, som følge av grupper skiftarbeidere, turnusarbeidere etc. For slike bransjer vil nivåene i forhold til gjennomsnittet i industrien kunne være noe overvurdert.

Tabell 3h. Bransjevis oversikt over det relative lønnsnivå¹⁾ fra 3. kvartal 1974 til 4. kvartal 1991
(Voksne industriarbeidere = 100)

Bransje	1974 3.kv.	1980 ²⁾ 3.kv.	1985 4.kv.	1987 4.kv.	1989 4.kv.	1990 ²⁾ 4.kv.	1991 4.kv.
Bergverk	105	114	104	103	106	106	104
Industri ialt	100	100	100	100	100	100	100
Herav:							
Lærware- og sportsartikkelfabrikker	82	83	82	83	85	89	84
Bakerier og konditorier	88	87	84	85	87	86	86
Konservesfabrikker	81	87	86	86	87	86	86
Skofabrikker	81	84	80	81	85	89	86
Konfeksjonsfabrikker	79	84	82	84	88	90	87
Tekstilfabrikker	83	83	82	84	87	87	88
Teglverk	96	97	93	90	-	-	-
Trevarefabrikker og snekkerier	99	95	94	90	89	88	88
Trelastbruk	98	94	90	89	90	90	89
Fiskeindustri	88	87	87	85	88	88	90
Hermetikkfabrikker	78	77	82	82	86	86	90
Fajanse-, porselens- og keramikkindustri	93	95	91	92	93	91	90
Konvolutt-, pose- og papirvarefabrikker	89	92	92	93	91	89	92
Plastindustri	93	92	89	91	91	90	92
Elektronisk industri	97	100	96	96	91	90	93
Møbel- og annen treindustri	93	92	94	94	94	93	93
Karosserifabrikker	105	101	99	97	94	93	93
Oljemøller, fettraff. og tranindustri	111	97	98	95	94	93	94
Wallboardfabrikker	103	100	97	97	96	93	-
Glassverk	90	91	91	91	93	94	95
Møller og forblenderier	92	95	98	99	96	94	96
Kjøttindustri	85	94	93	94	95	95	96
Trehusfabrikker	108	105	107	110	106	101	96
Margarinfabrikker	91	86	95	97	94	94	97
Eskefabrikker	96	99	99	96	96	96	97
Sjokolade- og sukkervareindustri	85	89	96	97	98	96	97
Papirindustri	94	95	96	97	94	97	97
Bokbinderier	95	102	105	105	106	102	98
Bilverksteder	101	98	97	101	100	99	98
Mekaniske verksteder	108	106	102	100	99	98	99
Gummivarefabrikker	91	93	95	96	102	101	99
Maling- og lakkindustri	99	94	96	96	97	99	99
Sement- og lettbetongindustri	116	100	103	104	102	100	100
Sildemelindustri	100	95	89	102	96	-	101
Betongvareindustri	102	105	105	108	106	105	102
Mineralindustri	100	98	98	97	99	-	103
Elektrokjemisk industri	103	105	105	101	101	104	105
Tobakksfabrikker	88	92	105	108	-	-	-
Bryggerier- og mineralvannfabrikker	99	96	109	112	116	112	109
Stenindustri	105	115	107	108	115	106	111
Oljevirksomhet	-	-	125	120	119	117	119
Avistrykkerier	-	-	146	147	142	144	141
Anleggsvirksomhet	142	-	142	145	136	139	148
Byggevirksomhet ialt	117	-	115	119	115	111	108
Landtransport ialt	93	96	94	90	92	92	92
herav:							
Rutebilselskaper	92	95	92	86	90	89	90

¹⁾ Beregnet på grunnlag av gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg, skifttillegg o.l. samt betaling for helligdager, feriepenger o.l.) for voksne arbeidere.

²⁾ Eksklusive etterbetaling.

KAPITTEL 4.

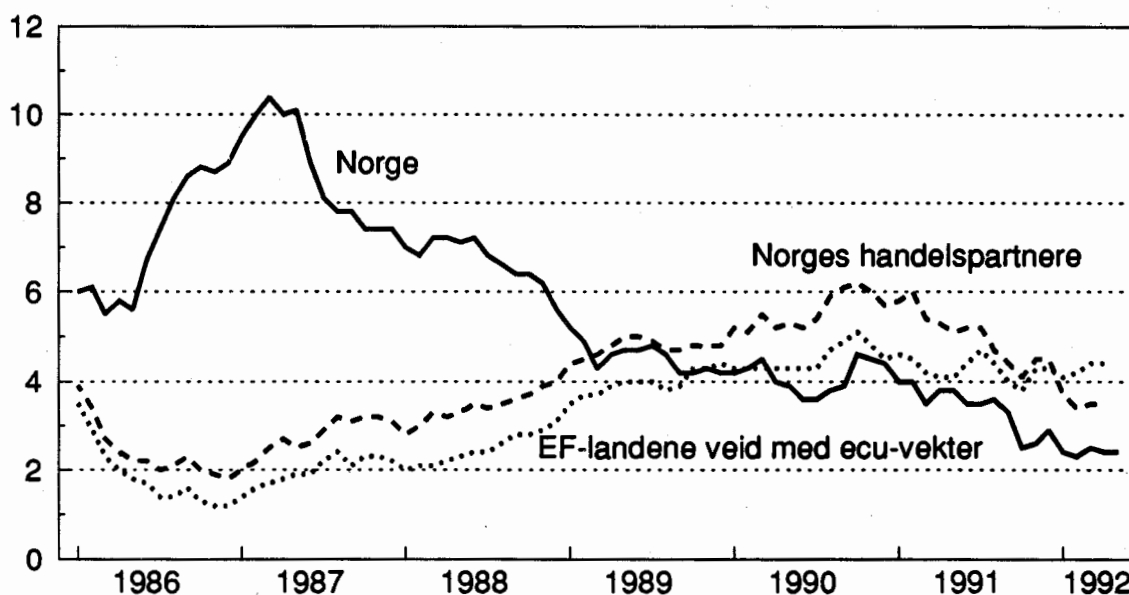
Prisutvikling og konsumprisindeksen

Gjennomsnittlig økte konsumprisindeksen med 2,4 prosent de fem første månedene i år sammenlignet med tilsvarende periode i fjor. Tolv månedersveksten i konsumprisindeksen har stort sett vært avtagende siden vinteren 1987. Prisstigningen i Norge har siden mars 1989 vært lavere enn hos våre handelspartnere.

Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere og EF-landene sammenveid med ecu-vekter. Figuren viser at forskjellen i prisstigningen mellom Norge og våre viktigste handelspartnere økte betydelig gjennom

1986 og i begynnelsen av 1987. I mars 1987 var prisstigningen hele 7,7 prosentpoeng sterkere i Norge enn hos våre handelspartnere. Etter det ble forskjellen gradvis redusert, og etter mars 1989 har stigningstakten i Norge ligget under stigningstakten hos våre handelspartnere. I april 1992 var prisstigningen 1,1 prosentpoeng lavere i Norge. Figuren viser omtrent samme forløp fram til januar 1992 for prisstigningen i EF-landene som for våre handelspartnere, men med en lavere prisstigning i EF-landene. Etter årskiftet har prisstigningen vært lavest hos våre handelspartnere. Dette skyldes blant annet en sterkt redusert prisstigning i Sverige.

Figur 4.1. Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i EF. Prosentvis endring fra samme måned året før.

- 1) Eksklusive Spania og Portugal fram til oktober 1989 da disse landenes valuta ble tatt med i ecu-kurven.

Kilde: OECD, SSB og Finansdepartementet.

Tabell 4a. Konsumprisindeksen i en del OECD-land. Prosentvis endring.

	Årlig gj. snitt 1979-88	Endring fra året før			april 1991 april 1992
		1989	1990	1991	
Norge	8,7	4,6	4,1	3,4	2,4
USA	5,6	4,8	5,4	4,2	3,2
Japan	2,5	2,3	3,1	3,3	2,4
Tyskland (vest).....	2,9	2,8	2,7	3,5	4,6
Frankrike	7,7	3,6	3,4	3,2	3,1
Storbritannia	7,3	7,8	9,5	5,9	4,3
Italia	11,6	6,6	6,1	6,4	5,5
Sverige.....	8,1	6,4	10,5	9,3	2,1
Danmark	7,1	4,8	2,6	2,4	2,5
Finland	7,4	6,6	6,1	4,1	2,8
OECD-området ¹⁾²⁾	6,1	4,7	5,2	4,5	3,6
EF, ecu-veid		4,2	4,5	4,3	4,4
Norges handelsp		4,7	5,6	5,0	3,5

¹⁾ Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum i OECD-området, se vedlegg E

²⁾ Eksklusive Tyrkia

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet

Prisutviklingen i tidligere år, samt siste tolv månedersperiode for en del OECD-land framgår av tabell 4a.

Den gjennomsnittlige prisstigning i Norge fra 1990 til 1991 var 3,4 prosent, og fra 1989 til 1990 var stigningen 4,1 prosent. Gjennomsnittlig økte konsumprisindeksen med 2,4 prosent de fem første månedene i år sammenlignet med tilsvarende periode i fjor.

Tabell 4b viser at prisstigningstakten, regnet i forhold til samme måned året før, var nede i 3,6 prosent i juni/juli 1990. Utover høsten steg prisstigningstakten pga. av økte oljepriser under Gulf-krisen. Stigningstakten begynte å avta igjen i november og var også gjennom store deler av 1991 avtakende. Siden

januar 1992 har stigningstakten holdt seg i intervallet 2,3-2,5 prosent.

Tabell 4c gir en oversikt over prisstigningen i perioden mai 1990 - mai 1991 og perioden mai 1991 - mai 1992 for de ulike konsumgruppene. Tabellen viser at prisstigningstakten for perioden mai 1991-mai 1992 er lavere enn for tilsvarende periode året før for syv av de ni konsumgruppene. Nedgangen i stigningstakten er størst for gruppen «Helsepleie». På grunn av lav vektandel betyr det relativt lite for den totale prisstigningstakten, jf. de to siste kolonnene i tabellen. Konsumgruppen «Bolig, lys og brensel» er den gruppen som har bidratt til størst nedgang målt i prosentpoeng.

Tabell 4b. Konsumprisindeksen

	Indekstall			Endring fra året før i prosent		
	1990	1991	1992	1990	1991	1992
Januar	226,3	235,4	241,1	4,2	4,0	2,4
Februar	227,2	236,2	241,7	4,3	4,0	2,3
Mars	229,8	237,9	243,9	4,5	3,5	2,5
April	229,8	238,6	244,4	4,0	3,8	2,4
Mai	230,3	239,0	244,7	3,9	3,8	2,4
Juni	231,0	239,2		3,6	3,5	
Juli	231,2	239,4		3,6	3,5	
August	231,0	239,3		3,8	3,6	
September	233,2	241,0		3,9	3,3	
Oktober	235,1	241,0		4,6	2,5	
November	235,0	241,1		4,5	2,6	
Desember	234,4	241,1		4,4	2,9	
Årsgj.snitt	231,2	239,1		4,1	3,4	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4c. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe.

	Vekt 0/00	Endring i pst.		Bidrag i pst.-poeng	
		mai 90 mai 91	mai 91 mai 92	mai 90 mai 91	mai 91 mai 92
Totalt	1001,6	3,8	2,4	3,8	2,4
Matvarer	152,1	1,5	2,6	0,23	0,39
Drikkevarer og tobakk	36,0	7,5	7,8	0,27	0,28
Klær og skotøy	67,4	1,9	2,3	0,14	0,16
Bolig, lys og brensel	262,9	5,0	2,3	1,23	0,60
Møbler og husholdn. art.	81,5	2,4	0,2	0,20	0,02
Helsepleie	23,3	10,8	4,8	0,22	0,11
Reiser og transport	199,0	3,4	1,9	0,73	0,38
Fritidssysler og utd.	98,3	4,1	3,4	0,39	0,33
Andre varer og tjenester	81,1	4,1	1,8	0,33	0,15

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4d gir en oversikt over prisstigningen for de ulike leveringssektorene. Slike delindekser kan gi et grunnlag for lettere å kunne danne seg et bilde av hvilke prisimpulser som ligger bak konsumprisveksten. Tabellen viser at prisstigningen for perioden mai 1991 - mai 1992 er lavere enn for tilsvarende periode

året før for fire av de seks leveringssektorene. «Andre norskproduserte konsumvarer» er sektoren som har hatt den største nedgangen. Siden denne sektoren også har den største vektandelen, har den også bidratt mest til nedgangen for den totale prisstigningen, jf. de to siste kolonnene i tabell 4d.

Tabell 4 d. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt 0/00	Endring i pst.		Bidrag i pst.-poeng	
		mai 90 mai 91	mai 91 mai 92	mai 90 mai 91	mai 91 mai 92
Totalt	1001,6	3,8	2,4	3,8	2,4
Jordbruksvarer	88,4	1,1	3,2	0,10	0,28
Fiskevarer	11,6	3,3	-0,8	0,04	-0,01
Andre norskproduserte konsumvarer	293,3	6,3	2,1	1,85	0,62
Importerte konsumvarer	214,5	1,7	2,3	0,41	0,50
Husleie	168,6	5,2	3,4	0,79	0,56
Andre varer og tjenester	225,2	2,8	1,9	0,60	0,42

Kilde: Statistisk sentralbyrå

KAPITTEL 5.

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

5.1 OM KONKURRANSEEVNEBEGREPET

Norsk økonomi er svært åpen. Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Hvis et land med fordel skal kunne delta i det internasjonale vare- og tjenestebyttet, må landet over noen tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet kan bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurranseevne. Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på sitt produktmarked og med andre norske næringer på markedene for arbeidskraft, kapital og råvarer. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og derfor for landets samlede konkurranseevne. I 1992 ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for fjerde år på rad. Overskuddene i disse årene kan bl.a. henføres til en sterk økning i oljeproduksjonen. Også det lave nivået på innenlandsk etterspørsel bidrar til overskudd på driftsregnskapet overfor utlandet. En mer robust utenriksøkonomi overfor svingninger i oljeprisene kan sikres ved økt produksjon i eksport- og importkonkurrerende næringer.

Blant disse eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltstående, og en forbedring av industriens evne til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. *Industriens konkurranseevne* avhenger av flere faktorer. Noen av disse vil i særlig grad være resultat av forhold i de

enkelte bedriftene. *Produktiviteten* i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi, står her sentralt. Dette er forhold som under gitte økonomiske rammevilkår for bedriftene ikke påvirkes i vesentlig grad av den økonomiske politikken eller ved beslutninger av de større organisasjonene. Men dette gjelder også f.eks. markedsføring og vare- og landsammensetningen for de norske eksportvarene. Endrede rammebetingelser for bedriftene, som den nylig gjennomførte skattereformen, vil imidlertid bidra til en mer effektiv bruk av kapital og dermed isolert sett bidra til å bedre industriens konkurranseevne.

Utviklingen i kostnadene påvirkes i stor grad av avtaler mellom de større organisasjonene og av beslutninger i tilknytning til den økonomiske politikken og hvor de kortsiktige variasjonene kan være betydelige.

Blant kostnadene har vanligvis *lønnskostnadene* særlig stor betydning. Det skyldes først og fremst at dette for de fleste bedriftene er den viktigste kostnadskomponenten – kanskje når en ser bort fra vareinnsatskostnadene.

Foruten lønnskostnadene, vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk kraft, av særlig betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurranse situasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er relativt mindre i Norge enn i andre land. Derfor vil høye/lave oljepriser isolert sett bidra til å bedre/svekke konkurranse situasjonen for norske bedrifter.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. For den enkelte bedrift vil forholdet mellom realrenten i lånemarkedet etter skatt og avkastningen på den investerte

kapitalen angi muligheten til å gjennomføre nye, lønnsomme investeringer, som er av betydning for å gjennomføre omstillinger, produktutvikling, produktivitetsforbedringer og andre konkurransefremmende tiltak. På kort sikt vil realrenten kunne avvike betydelig fra ett land til det andre. Det skyldes bl.a. usikkerhet om valutakursutviklingen. Med kapitalmobilitet over landegrensene vil store forskjeller i rentenivået neppe vedvare over tid. På dette området er det imidlertid særlig vanskelig å få tilgang på sammenliknbare tall, bl.a. fordi bedriftsbeskatningssystemet er svært ulikt utformet i de enkelte landene.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i det konkurranseevnemålet som nyttes i denne rapporten. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å fremskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivits- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de skjermede næringene. Disse næringene leverer *vareinnsats, energiinnsats og investeringsvarer* til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Industrien konkurrerer med øvrige næringer om kapital og arbeidskraft. I en situasjon med rikelig tilgang på arbeidskraft og kapital kan lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapital. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Beregningsutvalgets materiale skal først og fremst benyttes foran de store lønnsoppgjørene, og utvalget har i denne rapporten, som tidligere, bare gjengitt tall for *lønnskostnadsutviklingen* i norsk industri sammenliknet med utviklingen i industrien i andre land.

Foruten lønnskostnadene vil også andre forhold være av betydning for hvordan kostnadene ved bruk av arbeidskraft utvikler seg i norsk næringsliv sammenliknet med andre land. Utviklingen i valutakursene vil bl.a. være av betydning. Utviklingen i valutakursene er gjengitt nærmere i vedlegg D.

En gunstig eller ugunstig utvikling i lønnskostnadene målt i felles valuta kan motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. produksjon pr. timeverk og årsverk. Lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med tilsvarende tall for an-

dre land vil derfor, med de forbehold som er nevnt ovenfor, kunne brukes som en *indikator* for utviklingen i industriens konkurranseevne.

Beregningsutvalget har gjengitt tall for utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet (LPE) i norsk industri og hos våre viktigste handelspartnere i avsnitt 5.2.

Beregningsutvalget mener de tall for utvikling i lønnskostnader pr. produsert enhet sammenliknet med tilsvarende tall fra andre land som legges fram for å belyse utviklingen i norsk industris konkurranseevne, har krav på betydelig interesse. De momenter som er nevnt ovenfor, understreker imidlertid hvor komplisert saksforholdet er. For en noe mer utfyllende drøfting, vises til Beregningsutvalgets rapport nr. 1 1986 (NOU 1986:14).

Mens den relative kostnadsutviklingen klart vil påvirke industriens konkurranseevne kan en i ettertid avlese utviklingen i konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter ute og hjemme og i industriens andeler av bruttonasjonalproduktet, total sysselsetting og landets kapitalbeholdning. Utviklingen i markedsandeler for import- og eksportkonkurrerende produkter er omtalt i avsnitt 5.3.

5.2 LØNNSKOSTNADER PR. PRODUSERT ENHET I INDUSTRIEN.

Industriens kostnadmessige konkurranseevne ble forbedret med 5 prosent fra 1990 til 1991, hvorav 2,2 prosentpoeng kan henføres til depresieringen av kronen målt ved industriens effektive valutakurs. Fra 1988 er konkurranseevnen forbedret med 10 1/2 prosent.

Tabell 5a viser utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere i perioden fra 1980 til 1991. Tabellen gir også et inntrykk av hva de ulike faktorene – lønnskostnader i nasjonal valuta, produktivitet og valutakurser – har betydd for utviklingen i perioden 1980 til 1991, dvs. hvordan utviklingen i relativ LPE i ettertid fremkommer som resultat av utviklingen i disse tre faktorene. Det må understrekes at disse komponentene ikke utvikler seg uavhengig av hverandre over en så lang periode og at tallene derfor ikke gir uttrykk for en enkel årsaks- og virkningssammenheng.

Hos våre viktigste handelspartnere økte timelønnskostnadene med 6,0 prosent fra 1990 til 1991, som innebærer en nedgang i veksttakten på 0,2 prosentpoeng fra året før. Arbeidsproduktiviteten økte med 1,3 prosent fra 1990 til 1991, som er betydelig svakere enn gjennomsnittet for 1980-tallet. Det gir en LPE-vekst på 4,7 prosent fra 1990 til 1991.

Tabell 5a. Lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien. Pst.vis endring fra året før¹.

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992 ²⁾
<i>Handelspartenere</i>												
Lønnskostnader	11,0	8,1	6,9	6,2	6,9	5,5	5,2	4,7	6,9	6,2	6,0	4¾
Produktivitet	2,2	3,3	6,0	4,8	4,4	1,5	2,9	4,2	3,6	1,6	1,3	2¾
LPE, nasjonal valuta	8,6	4,7	0,9	1,4	2,4	3,9	2,3	0,4	3,2	4,5	4,7	2
<i>Norsk industri</i>												
Lønnskostnader	11,3	10,7	10,3	9,7	9,3	9,7	14,2	6,1	4,3	5,5	4,6	
Produktivitet	0,2	3,6	5,2	7,0	3,0	-1,2	5,1	-0,5	5,2	3,0	2,9	2-2½
LPE	11,0	6,9	4,8	2,5	6,1	11,0	8,7	6,6	-0,8	2,5	1,6	
RLPE i nasjonal valuta	2,2	2,1	3,9	1,1	3,7	6,8	6,3	6,2	-3,9	-2,0	-2,0	
Valutakursendringer ³⁾	-2,0	-0,8	4,2	2,1	1,6	6,8	4,0	0,6	0,1	-0,2	2,2	-½
RLPE i felles valuta	4,3	2,9	-0,3	-0,9	2,0	0,0	2,2	5,6	-4,0	-1,8	-5,0	

¹⁾ Tall for våre handelspartnere og valutakurs er beregnet som et veid geometrisk gjennomsnitt (med løpende oppdaterte konkurransevektorer) på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår.

²⁾ Anslag.

³⁾ Positive tall innebærer en nedgang i kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs.

Kilde: IMF, OECD, Norges Bank, Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

Fra 1991 til 1992 er lønnskostnadsveksten hos våre viktigste handelspartnere anslått til 5 prosent, altså atskillig lavere enn de tre foregående årene. Nedgangen i lønnsveksten må bl.a. ses i sammenheng med forventet nedgang i prisstigningen internasjonalt. Arbeidsproduktiviteten anslås å øke med 2 ¾ prosent. Som tabell 5a viser er det om lag en fordobling av produktivitetsveksten fra 1991, men ikke spesielt høyt i historisk sammenheng. Den anslåtte sterkere produktivitetsveksten i 1992 henger bl.a. sammen med forventet konjunkturoppgang internasjonalt gjennom 1992. Alt i alt gir disse anslagene en LPE-vekst på 2 ¼ prosent fra 1991 til 1992, som er mer enn en halvering av veksttakten fra året før.

Reviderte nasjonalregnskapstall for 1989 og 1990 gir et noe sterkere bilde av konkurranseutviklingen til norsk industri sammenliknet med tallene i Beregningsutvalgets forrige rapport. De nye tallene gir en konkurransevekeforbedring på 5,7 prosent i disse to årene, dvs. 2,2 prosentpoeng sterkere forbedring sammenliknet med tallene i Beregningsutvalgets forrige rapport. Hovedårsaken er at de nye tallene viser en sterkere produktivitetsvekst i norsk industri.

Foreløpige nasjonalregnskapstall for 1991 viser en vekst i timelønnskostnadene og arbeidsproduktiviteten i industrien på hhv. 4,6 prosent og 2,9 prosent. Det gir en LPE-vekst på 1,6 prosent, som er 3,1 prosentpoeng lavere enn hos våre handelspartnere og ¾ prosentpoeng lavere enn anslått i Beregningsutvalgets forrige rapport.

Kronekursen – målt ved industriens effektive valutakurs, jf. vedlegg D – falt i verdi med 2,2 prosent som gjennomsnitt fra 1990 til

1991. Målt på denne måten var kronekursen både som gjennomsnitt i de fire første månedene i 1992 og i april 1992 1/2 prosent sterkere enn gjennomsnittet for 1991. Det innebærer at hvis alle bilaterale kurser som inngår i beregningen av industriens effektive valutakurs forblir uendret gjennom resten av 1992 fra nivået i april 1992 vil kronen styrke seg med 1/2 prosent fra 1991 til 1992. Styrket krone bidrar isolert sett til svekket konkurranseevne.

Alt i alt kan norsk industri ha forbedret sin kostnadsmessige konkurranseevne – målt ved relative lønnskostnader pr. produsert enhet – med 5 prosent fra 1990 til 1991. Snaue halvparten av denne forbedringen skyldes depresieringen av kronen målt ved industriens effektive valutakurs.

De beregningene over utviklingen i norsk økonomi som ble presentert i Beregningsutvalgets forrige rapport ga en vekst i arbeidsproduktiviteten i norsk industri i området 2 – 2 1/2 prosent fra 1991 til 1992. I Revidert nasjonalbudsjett som ble publisert 8. mai i år er veksten i arbeidsproduktiviteten anslått til 2 1/2 prosent. For at veksten i lønnskostnader pr. produsert enhet i norsk industri fra 1991 til 1992 ikke skal overstige den anslåtte veksten hos handelspartnerne innebærer det en lønnsvekst i norsk industri fra 1991 til 1992 i området 3 ¾ – 4 ¼ prosent, under forutsetning av at den effektive kronekursen holder seg på samme nivå ut året som i april 1992.

Beregningsutvalget finner grunn til å understreke at beregninger av utviklingen i relative lønnskostnader pr. produsert enhet nødvendigvis er beheftet med stor usikkerhet. Usikkerheten gjelder både anslagene for lønnskostnader og produktivitet for Norge og

Tabell 5b. Lønnskostnader pr. produsert enhet hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før.

	LPE-endring i nasjonal valuta							Valutakursutviklingen overfor norske kroner							LPE-endring i norske kroner						
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Belgia.....	4,1	2,3	-1,9	-3,0	0,5	2,6	2,6	2,7	14,6	8,6	-1,7	-1,2	6,9	1,3	6,8	17,2	6,6	-4,6	-0,6	9,6	4,0
Canada	2,1	5,6	5,0	4,3	7,8	10,0	5,4	0,0	-15,5	-4,6	4,4	10,0	-8,0	5,5	2,1	-10,8	0,2	8,9	18,6	1,2	11,2
Danmark	6,2	8,4	9,8	0,6	2,2	0,9	0,6	3,1	12,8	7,5	-1,7	-2,4	7,1	0,3	9,5	22,3	18,0	-1,1	-0,3	8,0	0,9
Finland	3,6	2,6	1,4	1,4	4,6	11,2	5,1	2,1	5,2	5,0	1,6	3,4	1,7	-2,0	5,8	8,0	6,4	3,1	8,2	13,1	3,0
Frankrike	-10,6	2,4	2,2	-0,8	-0,1	4,1	3,6	2,6	11,6	4,8	-2,4	-1,1	6,2	0,0	-8,2	14,3	7,2	-3,1	-1,2	10,6	3,6
Italia	6,6	3,2	3,4	2,3	7,7	8,6	9,1	-3,0	10,6	4,4	-3,6	0,5	3,8	0,1	3,4	14,1	8,0	-1,4	8,2	12,7	9,2
Nederland	1,1	2,5	3,0	-2,1	-2,1	0,4	3,1	2,0	16,9	9,8	-0,8	-1,3	5,5	0,9	3,1	19,8	13,1	-2,9	-3,4	6,0	4,0
Storbritannia	3,8	4,3	0,7	0,2	3,3	8,3	7,6	1,9	-2,0	1,6	5,2	-2,5	-1,5	2,7	5,8	2,2	2,3	5,4	0,8	6,7	10,5
Sverige.....	9,1	6,7	5,6	5,9	9,2	9,2	5,5	1,3	4,0	2,3	0,1	0,7	-1,3	1,4	10,5	11,0	8,0	5,9	10,0	7,8	7,0
Sveits.....	2,2	-0,7	1,3	-7,5	1,4	1,7	7,6	1,0	17,8	9,4	-1,4	-5,3	6,8	0,3	3,3	17,0	10,8	-8,7	-4,0	8,6	7,9
V-Tyskland	1,9	5,0	7,2	0,4	0,3	2,5	4,5	2,0	16,9	9,6	-1,0	-1,0	5,4	0,9	4,0	22,7	17,6	-0,5	-0,8	8,0	5,5
Østerrike	3,0	3,6	-6,2	3,7	-0,6	-2,0	4,5	2,1	16,8	9,6	-0,9	-1,1	5,5	0,9	5,2	21,0	2,8	2,7	-1,7	3,4	5,4
Japan	-1,2	3,3	-5,0	-2,4	1,8	2,7	3,7	5,1	22,4	5,5	9,0	-1,5	-13,6	11,3	3,9	26,4	0,2	6,3	0,3	-11,3	15,4
USA	0,6	0,0	-2,9	-1,1	3,0	0,7	2,6	5,3	-14,0	-8,9	-3,3	6,0	-9,3	3,6	6,0	-14,0	-11,5	-4,4	9,2	-8,7	6,3
Spania	6,6	3,8	4,5	4,1	5,6	7,7	4,8	-0,4	4,7	3,2	2,5	4,2	5,3	1,6	6,2	8,7	7,9	6,8	10,0	13,4	6,5
Irland.....	1,7	1,6	-3,9	-4,0	0,7	2,2	-1,7	3,0	8,9	1,0	-0,9	-1,4	5,7	1,7	4,8	10,6	-3,0	-4,8	-0,7	8,1	-0,1
Norges handelspartnere	2,4	3,9	2,3	0,4	3,2	4,5	4,7	1,6	6,8	4,0	0,6	0,1	-0,2	2,2	4,0	10,9	6,4	1,0	3,3	4,3	6,9
Norge.....															6,1	11,0	8,7	6,6	-0,8	2,5	1,6
Relativ LPE-endring.....															2,0	0,0	2,2	5,6	-4,0	-1,8	-5,0

¹⁾ Tall for våre handelspartnere og valutakurs er beregnet som et veid geometrisk gjennomsnitt
 (med løpende oppdaterte konkurransevektene) på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår.
 Kilde: IMF, OECD, Norges Bank, Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

våre viktigste handelspartnere. Tallene må derfor tolkes med stor varsomhet.

Som nevnt falt norske kroner i verdi med 2,2 prosent, målt ved industriens effektive valutakurs, som gjennomsnitt fra 1990 til 1991. Flere forhold bidro til dette.

Gjennom 1990 fram til den norske ECU-tilknytningen falt verdien av amerikanske dollar betydelig i forhold til tyske mark. Med den tidligere kursindeksen innebar det at norske kroner svekket seg noe overfor tyske mark og de andre sentrale ECU-valutaene. Britiske pund ble tilknyttet ECU 9. oktober 1990 og gjennom de ni første månedene det året styrket britiske pund seg mot tyske mark, som også bidro til depresiering av norske kroner. Etter tilknytningen av norske kroner til ECU har kronekursen ligget stabilt rundt den fastsatte sentralverdien. Regnet som gjennomsnitt fra 1990 til 1991 falt imidlertid norske kroner med 0,7 prosent i verdi overfor ECU. I tillegg til dette har bevegelsene til amerikanske og kanadiske dollar, japanske yen og svenske kroner gjennom 1990 og 1991 bidratt til depresieringen av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs.

Utviklingen i lønnskostnader pr. produsert enhet i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte land er gjengitt i tabell 5b. Utviklingen for enkeltvalutaer kan avvike betydelig fra industriens effektive valutakurs. Derfor vil ikke et veid gjennomsnitt nødvendigvis gi et korrekt uttrykk for den endrede konkurranse situasjonen de enkelte bransjene står overfor. Tilknytningen av norske kroner til ECU bidrar imidlertid til stor grad av valutakursstabilitet mellom norske kroner og de enkelte ECU-valutaene.

5.3 MARKEDSANDELER.

Industrien tapte markedsandeler både på hjemmemarkedet og eksportmarkedene i 1991

I sin omtale av utviklingen i industriens konkurranseevne i avsnittene foran har utvalget konsentrert seg om forhold som særlig antas å påvirke industriens konkurranseevne.

Utviklingen i industriens konkurranseevne vil påvirke bl.a. markedsandelene for industriprodukter hjemme og ute, industriens andel av bruttonasjonalproduktet, total sysselsetting og landets beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital. Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til bl.a. endrede markedsandeler, og i tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning.

Endringene i norsk industris eksportmarkedsandeler kan belyses ved å sammenligne eksportveksten av industrivarer (skip og oljeplattformer er ikke inkludert) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Målt på denne måten tapte industrien markedsandeler i betydelig grad i perioden 1984-86. Omslaget fra slutten av 1986 må først og fremst tilskrives konjunkturomslaget i utlandet, men også devalueringen av norske kroner i mai 1986 kan antas å ha gitt et positivt bidrag. Fra slutten av 1990 har imidlertid industrien tapt markedsandeler igjen.

Tabell 5c. Markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler¹⁾

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Næringsmidler	93,7	93,5	92,7	91,9	91,9	91,0	90,4	90,0	89,4
Nytelsesmidler	81,7	82,2	80,4	79,2	80,9	81,6	80,5	79,5	81,7
Tekstil- og bekledningsvarer...	26,1	26,3	23,7	21,6	20,7	20,2	18,3	16,9	15,8
Trevarer	77,3	76,5	74,9	72,2	72,8	73,0	75,5	74,8	74,1
Kjemiske og mineralske prod..	46,2	44,4	42,1	41,8	42,2	41,2	37,9	36,1	33,8
Grafiske produkter	93,2	93,2	92,7	92,1	91,3	91,4	91,5	91,5	91,3
Bergverksprodukter	72,3	68,8	71,1	73,8	71,6	69,5	71,0	65,6	66,4
Treforedlingsprodukter.....	68,2	67,5	67,6	68,1	68,8	67,1	67,8	66,7	66,1
Kjemiske råvarer	46,5	46,6	44,1	39,5	40,7	35,2	34,3	28,4	26,2
Raffinerte oljeprodukter	56,7	60,1	59,5	52,8	52,7	48,7	56,4	60,4	56,0
Metaller	35,2	22,3	23,1	26,1	28,8	25,7	22,7	16,1	18,1
Andre verkstedsprodukter.....	43,5	38,1	38,4	36,1	38,1	32,8	29,5	27,0	26,5
Trad. industrivarer i alt	61,8	58,6	56,9	55,2	56,5	55,3	55,1	52,3	51,6
Skip og oljeplattformer.....	50,8	62,9	75,7	81,6	72,6	56,8	53,2	61,3	74,2

¹⁾ Volumet av norsk produserte varer levert innenlands som andel av totale leveranser til vareinnsats og sluttleveringer inkludert lager
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For varer fra utekonkurrerende industri ble virkningen av det internasjonale konjunkturoppsvinget fra slutten av 1986 forsterket av lagerbevegelser mellom de norske produsentene og deres utenlandske kunder. Denne industrien er sterkt kapital- og energiintensiv, og utviklingen i energipriser og rentekostnader har generelt større betydning enn utviklingen i lønnskostnader. Devalueringen betydde derfor mer for denne industriens konkurranseevne enn virkningene av den etterfølgende sterke lønnsveksten og arbeidstidsforkortelsen. Fra slutten av 1990 har denne industrien tapt markedsandeler. Produsenter av verkstedprodukter tapte betydelige markedsandeler fra midten av 1989 og til utgangen av 1991. I første kvartal 1992 har imidlertid disse produsentene opprettholdt sin markedsandel.

Tabell 5c viser utviklingen i norske produsenters markedsandeler på hjemmemarkedet. Markedsandelene er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes ved import.

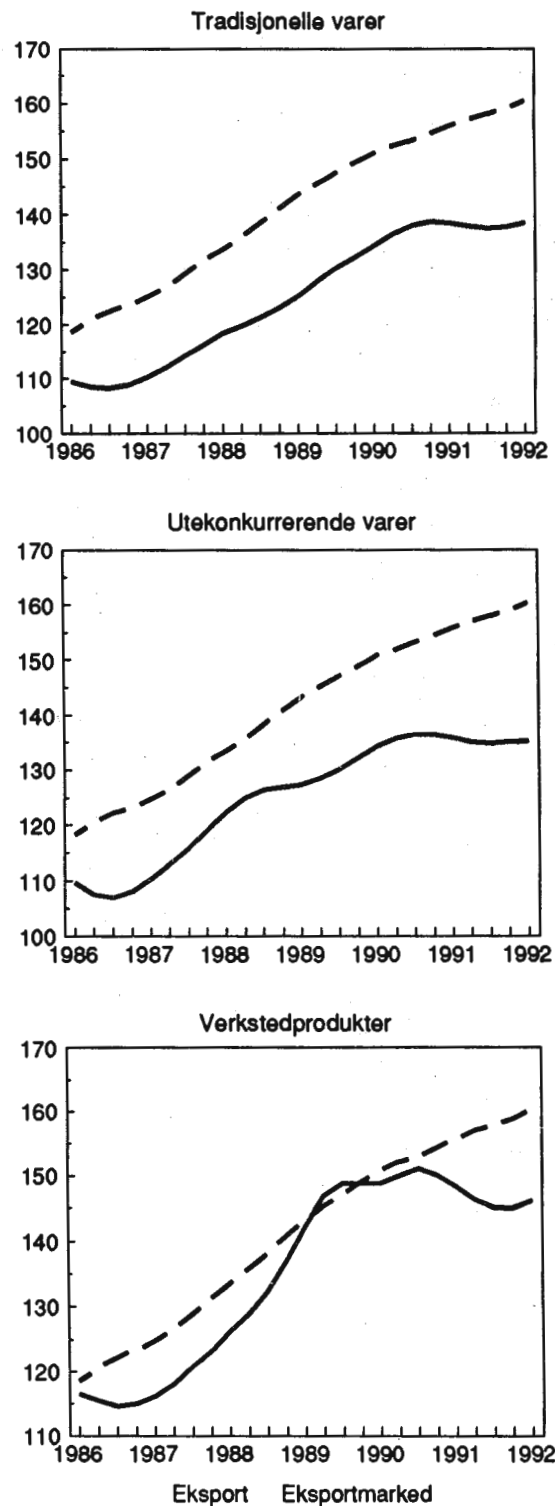
Tabellen viser at norske produsenters gjennomsnittlige markedsandel avtok med 3,7 prosent årlig fra 1983 til 1986. Dette er dermed med på å forklare den kraftige importveksten for tradisjonelle varer over samme periode. Spesielt store var markedsandelstapene for produsenter av tekstil- og bekledningsvarer, kjemiske råvarer, metaller og andre verkstedprodukter. Fra 1986 til 1989 opprettholdt bedriftene markedsandelene på hjemmemarkedet, for så igjen å tape betydelige markedsandeler i 1990. Deretter har tapet av markedsandeler vært noe mindre.

Ser en perioden 1983-91 under ett har produsenter av metaller mer enn halvert sin markedsandel på hjemmemarkedet, mens produsentene av tekstil- og bekledningsvarer og andre verkstedprodukter har fått redusert sine hjemmemarkedsandeler med vel 1/3. Det er bare oljerelatert virksomhet, raffinerte produkter, skip og oljeplattformer som har økt sine hjemmemarkedsandeler over denne perioden.

5.4 DIREKTE OG TOTALE LØNSKOSTNADER PR. TIME FOR INDUSTRIARBEIDERE I NORGE OG ANDRE LAND.

I tillegg til en analyse av utviklingen i kostnader og produktivitet bør en mer fullstendig analyse av industriens konkurranseevne også omfatte en analyse av nivået på kostnader og produktivitet. Selv om en nøyer seg med å se på lønnskostnader og produktivitet er det imidlertid svært vanskelig å fremskaffe inter-

Figur 5.1. Norsk eksport av industrivarer og eksportmarkedsutviklingen. Sesongjusterte og glattede volumtall. 1980=100.

nasjonale sammenliknbare tall på dette området.

For lønnskostnadsnivået har det i mange år vært foretatt internasjonale sammenlikninger for direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere. Beregningsutvalget har i over 10 år presentert slik statistikk.

Funksjonærene har stadig større betydning for lønssummen både i Norge og i de fleste andre land. Det er selvsagt en stor svakhet at sammenligningene mellom land ikke omfatter lønnskostnader for funksjonærer, som for norsk industri utgjør nær halvparten av de totale lønnskostnadene. Foreløpig har det imidlertid ikke vært mulig å fremskaffe internasjonalt sammenliknbare tall for funksjonærlønninger av god nok kvalitet. Det er grunn til å tro at inntektsfordelingen mellom arbeidere og funksjonærer er jevnere i Norge enn i de fleste andre land og at det totale lønnskostnadsbildet ville være nærmere gjennomsnittet til våre handelspartnere dersom funksjonærene hadde vært med i sammenligningene.

Man har forsøkt å se noe på forskjellene i de nordiske land. Tar man hensyn til funksjonærandeler og lønnsnivå for funksjonærer innenfor de nordiske land, finner man ikke nevneverdige endringer i lønnsrelasjonene innenfor industrien totalt i forhold til om man bruker industriarbeidere alene.

Det er grunn til å regne med at forskjellene er større overfor de andre konkurrentlandene. Beregningsutvalget kommer til å arbeide videre for å ta funksjonærene med i sine internasjonale lønssammenligninger.

For *produktivitetsnivåer* har det bare sporadisk vært foretatt internasjonale sammenligninger og det er ennå ikke etablert standarder for hvordan slike sammenligninger skal gjøres.

På flere hold arbeides det med å komme videre i arbeidet med å bringe frem internasjonalt sammenliknbar statistikk for lønnskostnader og produktivitet. Beregningsutvalget vil videreformidle slike undersøkelser så snart de kan sies å ha oppnådd tilstrekkelig data- og metodemessig kvalitet. Foreløpig må vi nøye oss med landssammenligninger av direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere.

Direkte og totale lønnskostnader pr. time i 1991

Et veiet gjennomsnitt av lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere (konkurrenseevnevekter) for våre handelspartnere viser at lønnskostnader for norske industriarbeidere lå ca. 23 prosent over gjennomsnittet for våre handelspartnere for året 1991. Dette

er en nedgang på ca. 3 – 4 prosentpoeng fra 1990.

I rapport nr. 2, 1991 (NOU 1991:23) og nr. 1, 1992 (NOU 1992:4) fra Det tekniske Beregningsutvalg for inntektsoppgjørene presenterte utvalget sammenligninger av direkte og totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere for Norge og en rekke andre industrialiserte land frem til 1990 i norske kroner. I fjor ble det foretatt noen endringer i begreper og innhold for at sammenligningene skulle bli bedre. Disse endringene, som ikke var av vesentlig betydning, ble det redegjort for i rapport nr. 2, 1991. Tilbakegående tall ble også endret for at sammenligningene over tid skulle bli best mulig.

Beregningsutvalget har nå oppdatert analysene med anslag også for året 1991. Da BLS (Bureau of Labor Statistics) i U.S.A. når denne rapporten ble skrevet, ennå ikke har publisert nye tall hvor 1991 er med, har utvalget basert seg på annet kildemateriale for året 1991. Utvalget mener imidlertid at BLS vil være den sikreste kilden å bruke idag, og vil komme tilbake til sammenligningene fra BLS i sitt arbeide til høsten. På tilsvarende måte vil utvalget fortsatt søke å konfrontere flere kildemateriale i sine internasjonale sammenligninger.

Det kildemateriale som utvalget la til grunn i 1980-årenes rapporter, ble presentert i publikasjonen «Wages and total labour costs for workers», utgitt av SAF (Den Svenske Arbeidsgiverforeningen). SAF la i fjor også om sine lønnsbegrepsdefinisjoner som nå definisjonsmessig ligger svært nær de definisjoner BLS benytter. Man har derfor nå lagt til grunn tallmateriale fra SAF for 1991. Dataene er 3 måneder gamle. Tall frem til og med 1990 er fortsatt de tall Bureau of Labour Statistics tidligere har publisert.

Hovedinntrykket er fortsatt at Norge, Tyskland-vest, Sverige, Sveits i 1991 dannet en tetgruppe i totale lønnskostnader pr. time for industriarbeidere, mens Finland har gått kraftig tilbake. De tre tetlandene ligger praktisk talt likt i 1991.

Som tabell 5d viser gir forskjellene i nivået på de totale lønnskostnadene et annet bilde enn nivået på den direkte lønn pr. arbeidet time.

De *indirekte personalkostnadene* i tabell 5d, som ved måling av totale lønnskostnader kommer i tillegg til lønn pr. arbeidet time, omfatter lønn for helge- og feriedager, lønn under sykdom, velferdspermisjoner, arbeidsgiveravgifter, til trygdene og andre sosiale kostnader som knytter seg til bruken av arbeidskraft i overensstemmelse med ILOs standard for klassifisering av de indirekte personalkostnadene.

Tabell 5d. Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere.
I norske kroner 1990 og 1991

	1990				1991
	Gj.sn.time- fortjeneste pr.arbeidet time ¹⁾	Indirekte pers.kostn. % av lønn for arbeidet tid	Totale lønns- kostnader pr. time		Totale lønnskost. pr. time
	BLS kr.	BLS pst.	BLS kr.	SAF kr.	SAF kr.
Norge	92,2	48	136,7	136,7	144
Tyskland-vest	76,9	75	134,9	134,9	145
Sverige	77,3	70	131,1	134,2	145
Sveits	85,9	52	130,7	130,7	142
Finland	77,2	69	130,1	130,1	135
Belgia	63,9	86	118,7	118,7	128
Nederland	64,8	76	114,1	114,1	120
Danmark	95,2	18	111,9	115,6	123
Østerrike	55,5	91	106,2	106,2	114
Italia	51,8	98	102,8	102,8	112
Canada	76,8	31	100,4	100,4	113
Frankrike	52,1	83	95,4	95,4	100
U.S.A	67,8	36	92,5	92,5	100
Japan	46,2	72	79,4	79,4	92
Storbritannia	57,2	36	77,7	77,6	87
Spania	-	-	72,8	73,9	79
Irland	52,5	34	70,5	70,5	78

¹⁾ Eksklusiv feriepenger og betaling for hellig- og høytidsdager

Kilde: BLS=Bureau of Labor Statistics. Lønnskostnader i lokal valuta er omregnet til norske kroner ved gjennomsnittlige valutakurser ved Oslo Børs for 1990. Gjennomsnittlige fortjenester pr. arbeidet time er beregnet via BLS's opplysninger over hvor stor andel av lønnskostnadene de indirekte personalkostnadene utgjør.

SAF=Den svenske Arbeidsgiverforeningen; Publikasjonen: «Wages and total labour costs for workers.» SAF og BLS- tallene for lønnskostnader er sammenfallende for alle land unntatt Norden. For Norden har SAF samlet inn mere oppdaterte tall. Norges tall er basert på sist tilgjengelig informasjon og statistikk.

På grunn av at visse utgifter ikke er tilgjengelig for endel land er f.eks. kostnader til rekruttering av arbeidskraft, utdanning, sykebidrag og andre personalsosiale utgifter holdt utenfor i tabellene 5d og 5e, hvor kilde-materialet er BLS og SAF.

Det foreligger bare sporadiske statistiske undersøkelser over omfanget av de indirekte personalkostnadene i de enkelte land. Oversikten over de indirekte personalkostnadene som fremgår av tabellen bygger derfor dels på aktuell statistikk og dels på ajourførte beregninger.

Sverige har «lav» direkte lønn og «høye» indirekte personalkostnader. De høye indirekte personalkostnadene i Sverige har sammenheng med at «velferdstiltak» for arbeidstakerne er blitt dekket i relativt stor grad via arbeidsgiveravgifter.

Danmark derimot har «høy» direkte lønn og lavere indirekte personalkostnader. I Danmark dekker det offentlige en relativ større del av det som er indirekte personalkostnader i andre land, slik at arbeidsgiveravgiftene i

prosent er noe lavere og timelønningene noe høyere. En omlegging av avgiftssystemet med lavere arbeidsgiveravgifter og økt merverdiavgift førte til langt lavere indirekte personalkostnader i 1988.

Norge har lavere relative indirekte personalkostnader enn Sverige, men betydelig høyere enn Danmark.

Kostnadssammenligningene med hensyn til Japan er endret endel på annen måte i forhold til sammenligningen i Beregningsutvalgets rapporter i 80-årene. Det har vært endel endringer av lønssystemene i Japan. Mens elementer som gjelder lønn for ikke-arbeidet tid var med i timefortjenestene for arbeidet tid tidligere, har Bureau of Labor Statistics endret fordelingen mellom lønn for arbeidet tid og indirekte personalkostnader for Japan. Dette har ikke påvirket de totale lønnskostnadene i nevneverdig grad, men fordelingen mellom lønn for arbeidet tid og indirekte personalkostnader er endret betydelig. Det er fortsatt endel usikkerhet om denne fordelingen for Japan.

Utviklingen i totale lønnskostnader for industriarbeidere i Norge og andre land i felles valuta.

Tabell 5e viser utviklingen i lønnskostnadene pr. arbeidet time for industriarbeidere fra 1980 til 1991 i enkelte land i forhold til Norge, målt i norske kroner.

Fra 1985 til 1991 har lønnskostnadene i Norge vært forholdsvis høye i forhold til alle viktige konkurrentland. Sterkest relative forskyvninger og fluktasjoner finner vi i forhold til USA og Canada. I 1980 hadde Sverige, Tyskland-vest, Belgia og Nederland høyere lønnskostnader enn Norge, mens i 1985 var det bare USA og Canada som hadde høyere lønnskostnader enn Norge av landene i tabellen. Devalueringen av den norske krone fra mai 1986 hindret ikke at fall i dollarkursen bidro til et betydelig fall i lønnskostnadene pr. time regnet i norske kroner i USA og Canada i forhold til i Norge, slik at disse land igjen fikk lavere lønnskostnader.

De fleste europeiske landene og Japan hadde derimot i 1986 en sterkere relativ lønnskostnadsvekst enn Norge målt i norske kroner. Dette var en klar følge av devalueringen av den norske krone og av endringer i relative valutakurser. På grunn av den sterke lønnsveksten i Norge i 1986 og 1987, blant annet på grunn av lønnskompensasjonen for arbeidstidsforkortelsen i 1986/87, endret lønnskostnadene seg til det verre i Norge i forhold til de fleste land i disse årene.

I årene fra 1988 til 1991 bedret Norge posisjonen noe i forhold til de nordiske land og de fleste andre vest-europeiske land, men svekket posisjonen overfor USA, Canada og Japan. Som følge av lavere lønnsvekst i Norge i for-

hold til våre konkurrentland i 1992, vil Norge sannsynlig bedre sin posisjon ytterligere i 1992.

I rapport nr 1, 1992 omtalte Det tekniske Beregningsutvalg en undersøkelse fra det tyske *Institut der Deutschen Wirtschaft (IDW)*. Grunnlaget for omtalen var at resultatene fra undersøkelsen var sentralt med i den norske debatten og pressen om hvordan det norske lønnskostnadsnivået lå i forhold til våre konkurrenter. Undersøkelsen viste den gangen helt åpenbare uoverenstemmelser med offisiell norsk lønnsstatistikk.

Instituttet har nå presentert nye sammenligninger for året 1991, hvor ovennevnte forhold er søkt rettet opp. Selv om det er endel avvik mellom tallene i denne undersøkelsen med tallene fra SAF, har utvalget i tabell 5e valgt å supplere oversikten fra SAF med tall også fra det tyske instituttet. Det er først og fremst de indirekte personalkostnadene som avviker i sammenligningene mellom IDW og BLS/SAF. Oversikten fra IDW er også basert på tyske mark som felles valuta og følgelig omregning med tyske valutakurser. Dette gir imidlertid små forskjeller. Definisjonene er likevel svært uklare på flere punkter i den tyske undersøkelsen.

I vurderingen av disse tallene er det viktig å være klar over at de bare omfatter industriarbeidere og at lønnsnivået for funksjonærer ikke er trukket inn. Det er grunn til å tro at inntektsfordelingen mellom arbeidere og funksjonærer er jevnere i Norge enn i de fleste andre land og at det totale lønnskostnadsbildet for Norge derfor er noe gunstigere enn tabell 5e viser. Det bør understrekes at kostnadstallene er regnet pr. time, slik at det ikke er korrigert for eventuelle produktivitetsforskjeller.

Tabell 5e. Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge=100.

Landene:	1980	1985	1987	1988	1989	1990		1991	
						BLS	SAF	SAF	IDW
Norge.....	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Tyskland-vest.....	106	91	99	97	95	99	99	100	105
Sverige.....	108	91	88	89	94	96	98	100	96
Sveits.....	95	91	99	95	89	96	96	98	101
Finland.....	71	77	78	83	89	95	95	94	-
Belgia.....	112	84	87	82	81	87	87	89	82
Nederland.....	104	83	88	84	80	83	83	83	84
Danmark.....	93	77	85	81	77	82	85	86	81
Østerrike.....	73	69	76	74	73	78	78	79	81
Italia.....	69	70	71	68	71	75	75	77	84
Canada.....	72	102	69	72	79	73	73	78	77
Frankrike.....	77	71	71	69	67	70	70	69	70
USA.....	85	123	78	74	76	68	68	69	67
Japan.....	48	61	63	68	67	58	58	64	77
Storbritannia.....	64	58	52	55	55	57	57	60	59
Spania.....	51	45	45	47	49	53	54	55	59
Irland.....	51	56	54	53	52	52	52	54	56

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA.(BLS)

Den svenske Arbeidsgiverforening(SAF), Institut der Deutschen Wirtschaft(IDW)

KAPITTEL 6.

Økonomiske utsikter**6.1 NORSK ØKONOMI****Etterspørselsutviklingen**

Etterspørselen i fastlands-økonomien fortsatte å utvikle seg svakt i 1. kvartal i år, etter tilnærmet nullvekst i 1991. Privat konsum viste riktignok tegn til å ta seg opp gjennom andre halvår i fjor, men gikk ned med rundt 1/2 prosent fra 4.kvartal i fjor til 1.kvartal i år (sesongjustert) ifølge foreløpige anslag. På basis av en forventet sterk vekst i husholdningenes inntekter for inneværende år, peker prognosene mot en vekst i privat konsum fra 1991 til 1992 på i størrelsesorden 1 1/2 – 2 1/2 prosent. Usikkerheten i prognosene for husholdningenes tilpasning er imidlertid fortsatt betydelig. En økning i realrenten etter skatt vil stimulere til fortsatt netto oppbygging av finansielle fordringer, mens det av samme grunn ligger an til ny sterk nedgang i boliginvesteringene i inneværende år.

For øvrige investeringer i fastlands-Norge er utviklingen stadig negativ. Sterk vekst i offentlige investeringer trekker opp, men kan ikke motvirke nedgangen i investeringene i næringslivet i fastlands-økonomien. Både Finansdepartementet og SSB venter i tråd med dette fortsatt nedgang i fastlands-Norges investeringer samlet i 1992. Den negative tendensen vil ifølge disse prognosene likevel snu i andre halvår 1992 eller tidlig neste år, og investeringene i fastlands-Norge er ventet å øke fra 1992 til 1993. Industriinvesteringene vil blant annet vise vekst igjen, stimulert av det forventede internasjonale konjunkturoppsvinget.

På eksportsiden vil det begynnende internasjonale oppsvinget trolig føre til en viss vekst i eksporten av tradisjonelle varer i inneværende år, på rundt 2 prosent. Neste år ventes veksten å bli noe sterkere, opp mot 4 prosent. De moderate vekstanslagene reflekterer dels svak vekst hos flere av Norges viktigste handelspartnere, og dels at en regner med et visst tap av markedsandeler i de nærmeste to årene.

Eksporten av råolje og naturgass økte ytterligere i 1991, med vel 15 prosent regnet i volum. Det var råoljeeksporten som vokste sterkt, mens gasseksporten gikk noe ned. Det ligger an til en ny markert økning i råoljeek-

sporten i inneværende år, mens gassproduksjonen først vil skyte ny fart når gassleveransene under Troll-avtalen starter opp, etter planen i 1993. Til tross for økt oljeproduksjon er overskuddet på driftsbalansen anslått å gå ned fra vel 32 milliarder kroner i 1991 til 20-25 milliarder kroner i inneværende år. Blant årsakene er lavere pris på råoljeeksport regnet i norske kroner, samt en viss økning i importen som en følge av vekst i innenlandsk etterspørsel.

Produksjon og sysselsetting

Produksjonsveksten i fastlands-Norge var nær null i 1991, og den svake utviklingen fortsatte i 1. kvartal i år. Et forventet, moderat oppsving i etterspørselen vil imidlertid kunne bidra til positiv vekst i BNP for fastlands-Norge i 1992. Anslagene ligger på rundt 1 1/2 prosent.

Ifølge foreløpige anslag gikk sysselsettingen målt i antall personer ned med nær 1 prosent fra 1990 til 1991. Sysselsettingsreduksjonen i fjor var særlig sterk i industrien og i bygge- og anleggssektoren, mens sysselsettingen økte i offentlig forvaltning. Sysselsettingsnedgangen har fortsatt så langt i 1992, muligens med visse tegn til utflatning.

Den anslåtte produksjonsveksten for fastlands-Norge i 1992 ventes ikke å være sterk nok til å gi vekst i sysselsettingen, og utførte timeverk er beregnet å gå ned med rundt 1/4 prosent fra året før. Målt i antall personer peker prognosene i retning av nær nullvekst i sysselsettingen fra 1991 til 1992.

Arbeidsstyrken har også falt gjennom de siste to årene. Nedgangen har imidlertid vært svakere enn for antall sysselsatte, slik at arbeidsledigheten har økt. Endringer i befolkningens alderssammensetning trekker nå i retning av en markert vekst i arbeidsstyrken, i størrelsesorden 15 000 personer på årsbasis. Når arbeidstilbudet likevel har falt gjennom de siste kvartalene, har det blant annet sammenheng med et økende antall ungdommer under utdanning. Samtidig har den vanskelige situasjonen på arbeidsmarkedet ført til at en del personer slutter å aktivt søke arbeid, og dermed faller ut av arbeidsstyrken slik denne er definert i AKU.

Tabell 6a. Utviklingen i noen økonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår¹⁾

	1991	1992	
	Foreløpig regnskap	SSB	FD
Privat konsum.....	-0,3	1,7	2,5
Offentlig konsum.....	2,3	2,9	2,9
Bruttoinv. i fast realkapital			
- fastlands-Norge.....	-2,3	-3,7	-3,5
Eksport.....	6,3	2,6	2,5
- tradisjonelle varer.....	-3,0	1,9	1,0
Import.....	1,3	1,9	-1,0
- tradisjonelle varer.....	0,0	2,2	3,0
Bruttonasjonalprodukt.....	1,9	2,6	2,9
- fastlands-Norge.....	0,1	1,4	1,4
Utførte timeverk, lønnstakere.....	-1,1	-0,3	-1/4
AKU-ledighetsprosent.....	5,5	5,9	-
Lønn pr. timeverk.....	5,0	3,4	3,0
Konsumprisindeksen.....	3,4	2,4	2,5
Driftsbalansen (nivå) mrd. kroner.....	32,4	20,0	25,8

¹⁾ SSB: Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser nr. 5-1992 FD: Anslag ifølge Finansdepartementet, Revidert nasjonalbudsjett 1992.

I sin prognose fra juni i år regner SSB med at arbeidstilbudet vil øke vesentlig svakere enn det de rent demografiske faktorene tilsier også i 1992. For året under ett er det anslått en vekst i arbeidsstyrken på rundt 2000 personer. Arbeidsledigheten vil etter dette øke fra 5,5 prosent i 1991 til 5,9 prosent i 1992.

6.2 ANSLAG PÅ KONSUMPRIS-UTVIKLINGEN I 1992

I utvalgets rapport fra januar ble det utarbeidet anslag på konsumprisutviklingen i inneværende år. I mars la utvalget fram ny prisprognose for 1992. Den oppdaterte vurderingen for 1992 ble foretatt etter at prisutsiktene slik de fortonet seg i januar var vesentlig endret. Bl.a. var den observerte prisstigningen i januar og februar lav sett i lys av de modellberegningene anslaget i januar bygde på. Det vises ellers til omtalen i rapporten datert 23. mars 1992.

I rapporten som legges fram nå har utvalget gjennomgått prisutsiktene på nytt, bl.a. på grunnlag av nye beregninger med kvartalsmodellen KVARTS. Utviklingen i konsumprisindeksen fram til og med mai i år er nå kjent. En har også gjennomgått forutsetningene for beregningene og justert disse der det ut fra ny informasjon er grunnlag for dette.

Prisdirektoratets prognose

Prisdirektoratet samlet i november 1991 inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer fram til mai. Dette materialet ble sammen med modellberegninger benyttet som grunnlag for vurdering av prisutsiktene for 1991 i januarrapporten og den oppdaterte prisprognosen fra mars.

Prisdirektoratets materiale ga en samlet konsumprisvekst fra november 1991 til mai 1992 på 2,1 prosent. Den registrerte veksten i konsumprisindeksen ble 1,5 prosent. Det var i Prisdirektoratets materiale antatt at 12-månedersraten ville ligge på om lag 3 prosent fram til mai 1992. Konsumprisindeksen for mai viste en prisvekst målt over 12 måneder på 2,4 prosent. Også i månedene januar – april har 12-månedersraten ligget på dette nivået.

Prisdirektoratets prognose overvurderte således prisstigningen fram til mai i år. Også tidligere år har Prisdirektoratets materiale vist en viss tendens til å overvurdere prisveksten.

Makroøkonomiske modeller

Utvalget har fått gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. Dette er som nevnt en kvartalsmodell hvor en

viktig egenskap er at konsumprisutviklingen i stor grad blir bestemt av importprisutvikling og utviklingen i innenlandske kostnader.

I modellberegninger med KVARTS blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variable). I den modellversjonen av KVARTS som utvalget benytter, er de viktigste variable som anslås utenfor modellen importpriser og lønns-satser samt avgifter, subsidier og prisene på elektrisitet og norskproduserte jordbruksvarer. Utviklingen i flere av disse variablene vil i virkeligheten være avhengig av andre forhold i økonomien, jf. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og omtalen av beregningsresultatene. Utviklingen i importprisene er anslått med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. For størrelser som fastlegges av det offentlige er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året ikke endres i prognoseperioden. I denne rapporten har en imidlertid forutsatt at de avgiftsendringer Regjeringen har foreslått med virkning fra 1. juli i år blir vedtatt av Stortinget i forbindelse med behandlingen av Revidert nasjonalbudsjett 1992. Utviklingen i andre størrelser vil i stor grad være et resultat av forhandlinger, og for disse gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i lønninger og jordbrukspriser.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i KVARTS er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner. I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester sammen med avgifter og subsidier prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes enhetskostnader. Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, som i utvalgets beregninger er gitt ved beregningstekniske forutsetninger, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes vareinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen nærmest ubetydelig sammenliknet med virkningen gjennom vareinnsatskostnadene.

Enhetskostnadene bestemmes av arbeidskraftproduktivitet, lønnsatser og vareinnsatspriser. Produktivitetsutvikling og prisutviklingen for vareinnsats bestemmes i modellen ved egne likninger, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prislikningene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

I hjemmeprisrelasjonene inngår hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forkla-

ringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Forutsetninger for prisanslagene.

Det er betydelig usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 6b.

Utvalget har tradisjonelt lagt til grunn beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten i sine prisprognoser. I rapportene i januar og i mars fikk utvalget gjennomført modellberegninger med henholdsvis 2 1/2 prosent og med 4 1/2 prosent gjennomsnittlig vekst i timelønningene fra 1991 til 1992. I denne rapporten har utvalget valgt å gjennomføre modellberegninger uten alternative lønnsvekstforutsetninger. For enkelthets skyld har utvalget valgt en forutsetning om 3 1/2 prosent gjennomsnittlig vekst i timelønningene fra 1991 til 1992 ut fra at dette representerer midtpunktet i intervallet for lønnsvekstforutsetningene i januar- og marsrapporten. En beregningsteknisk forutsetning om 3 1/2 prosent lønnsvekst i denne rapporten må derfor ikke oppfattes som beregningsutvalgets prognose for den gjennomsnittlige timelønnsveksten fra 1991 til 1992.

Hvordan den gjennomsnittlige lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten avhenger av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorer. F.eks. har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor. Dette gjelder i særlig grad på kort sikt. Siden utvalget ikke har som oppgave å anslå lønnsutviklingen for enkeltgrupper i prognoseåret, har en som en beregningsteknisk forutsetning lagt til grunn samme prosentvise lønnsvekst i alle sektorer i modellberegningen.

Importprisene på tradisjonelle varer har i følge marsregnskapet gått ned med 0,3 prosent fra 1990 til 1991. Dette har bl.a. sammenheng med den svake utviklingen i prisene for enkelte råvarer, der prisutviklingen er til dels svært konjunkturfølsom. I tillegg har flere råvaremarkeder i 1991 blitt påvirket av at enkelte land har solgt produkter til dumpingpriser. Fra 1991 til 1992 er det i modellberegningen forutsatt at importprisveksten for tradisjonelle varer blir om lag 1 3/4 prosent.

Kronekursens utvikling vil også ha betydning for prisutviklingen. Det norske valutasy-

stemet ble endret med virkning fra 19. oktober 1990, ved at kronekursen fra da av ble knyttet til regne- og valutaenheten ecu. En nærmere omtale av bl.a. dette er gitt i vedlegg D i denne rapporten. Som en beregningsteknisk forutsetning har en lagt til grunn at kronekursen i desember 1991 målt ved industriens effektive valutakurs, holder seg uendret gjennom 1992. På grunn av kursforløpet gjennom 1991 innebærer dette en viss appresiering av krona fra 1991 til 1992.

Det er stor usikkerhet knyttet til utviklingen i *råoljeprisene*. Gjennom siste kvartal i fjor falt de noterte spotprisene på Nordsjøolje betydelig, og var ved utgangen av 1991 mellom 105 og 110 kr pr. fat. Dette skyldes både redusert oljepris målt i dollar og lavere dollarkurs. Den gjennomsnittlige prisen for norskprodusert olje i 1. kvartal i år var om lag 115 kr pr. fat. Utover i 2. kvartal steg råoljeprisene og har i mai og begynnelsen av juni ligget i nærheten av 130 kr pr. fat. I denne rapporten har en lagt til grunn en gjennomsnittlig råoljepris i 1992 på om lag 120 kr pr. fat.

Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* vil være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved økning av prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. I St.prp. 96 (1991-92) fremmet Regjeringen forslag om endrete bevilgninger mv. for jordbruksoppgjøret 1992. Proposisjonen er behandlet i Stortinget og ble i all hovedsak vedtatt. Det vedtatte opplegget vil bidra til en prisnedgang for flere viktige jordbruksprodukter. På bakgrunn av den lave prisveksten på jordbruksvarer de seneste årene og bidraget fra årets jordbruksoppgjør, er det grunn til å forvente en svært moderat prisutvikling fra 1991 til 1992. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn en prisvekst for jordbruksvarer på 1/2 prosent fra 1991 til 1992.

Grunnlaget for måling av prisutviklingen på boligkonsum i konsumprisindeksen er en kvartalsvis husleieundersøkelse. Boligkonsumet veier tungt i konsumprisindeksen, fordi det i tillegg til betalte husleier også omfatter nivået på husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt visse kommunale avgifter. Husleie er som nevnt eneste representantvare for boligkonsum, og husleieindeksen har vist vesentlig sterkere vekst enn totalindeksen de senere år, selv om veksten nå har avtatt betydelig gjennom 1990 og 1991. Fra 1987 til 1988 steg husleieindeksen med nær 8 prosent mens den i 4. kvartal 1991 viste en

vekst fra samme kvartal året før på 4,5 prosent. Rentesatser inngår ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av rentendringer på konsumprisindeksen må på kort sikt komme indirekte gjennom de faktiske kostnadene til gårdeiere og borettslag samt gjennom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av rentendringer er imidlertid usikre, og kan først få betydning gjennom en betydelig tidsforsinkelse. Det samme gjelder betydningen av utviklingen i andre kostnader som påvirker utviklingen i husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader m.v. I beregningene med KVARTS som er presentert i tidligere rapporter for 1992 har en benyttet modellens relasjoner for pris på boligkonsum. Husleieindeksen for mars viste en vekst siden mars 1991 på 3,5 prosent. Tradisjonelt skjer det meste av veksten i husleiene ved inngangen til året. På grunnlag av dette har en i denne rapporten forutsatt en gjennomsnittlig vekst i prisen på boligkonsum fra 1991 til 1992 på i underkant av 3 1/2 prosent.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer avgifter og subsidier. Noen avgifter er i 1992 økt med mer enn det som tilsvarende en prisjustering i Regjeringens økonomiske opplegg. Dette gjelder særlig avgift på alkohol- og tobakksvarer samt avgifter på oljeprodukter. Forbrukersubsidiene, som i hovedsak omfatter subsidier på konsummelk, er satt noe ned med virkning fra 1. januar. Takster på statlig forretningsdrift med direkte betydning for konsumprisene er i hovedsak samferdselstakster inkl. porto og teletakster. Disse er i hovedsak satt opp med 4 prosent, bortsett fra teletakstene som reduseres med 4,2 prosent fra 1. januar. Som påpekt tidligere har en også innarbeidet Regjeringens forslag til endring av enkelte avgifter med virkning fra 1. juli 1992. Stortinget vil ta stilling til forslagene i forbindelse med behandlingen av Revidert nasjonalbudsjett. Forslaget inneholder i hovedsak redusert mineraloljeavgift, økt bensinavgift og noe økte avgifter på alkohol- og tobakksvarer.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen. Dessuten vil bl.a. statlig overføringspolitikk kunne påvirke fastsettelsen av slike størrelser. For andre offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

I modellberegningene er det lagt til grunn at prisen på elektrisitet går ned med om lag 1 prosent fra 1991 til 1992.

Tabell 6b. Hovedforutsetninger for KVARTS-beregning av konsumprisvekst fra 1991 til 1992.

Varegruppe, Kostnadkomponent	Vekst fra 1991 til 1992 (prosent)
Internasjonalt bestemte priser:	
Importpriser (trad. varer).....	1 3/4
Herav:	
- matvarer	1/2
- råvarer og lite bearbejdede varer .	1 1/4
- ferdigvarer	2 1/2
Råoljepris, kroner pr. fat.....	-9 1/2
Offentlig regulerte priser og avtalebestemte priser:	
Jordbrukspriser.....	1/2
Elektrisitet.....	- 1 1/2
Lønnsatser.....	3 1/2

Resultater

Med disse hovedforutsetningene gir KVARTS-beregningen en konsumprisvekst fra 1991 til 1992 på 2,5 prosent. Målt som vekst fra samme kvartal året før er konsumprisveksten noe i underkant av 2,5 prosent i 1. og 2. kvartal (som den registrerte konsumprisindeksen viser) og noe i overkant i 3. og 4. kvartal. En annen forutsetning for lønnsveksten i området rundt 3 1/2 prosent vil ha liten betydning for årsanslaget. Et avvik i lønnsvekstforutsetningen på én prosentenhet vil kunne gi et avvik i prisvekstanslaget for inneværende år på om lag 0,15 prosentpoeng.

Konklusjon

Utvalget la 23. mars fram en oppdatert vurdering av prisutsiktene for 1992 etter at prisut-

siktene slik de fortonet seg i januar var vesentlig endret. Med de beregninger og forutsetninger som lå til grunn for utvalgets vurderinger i mars, regnet utvalgets flertall det som mest sannsynlig at en ville få en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1991 til 1992 på om lag 2 1/2 prosent.

Prisutsiktene er ikke vesentlig endret siden mars. Konsumprisindeksen fram til mai viser at prisnivået i årets 5 første måneder ligger 2,4 prosent over nivået i samme periode i fjor. Det er foretatt nye modellberegninger hvor det i tillegg til den registrert prisutviklingen fram til mai er tatt hensyn til ny informasjon om faktorer bak prisutviklingen, bl.a. de foreslåtte avgiftsendringer.

I rapportene i januar og i mars fikk utvalget gjennomført modellberegninger med henholdsvis 2 1/2 prosent og med 4 1/2 prosent gjennomsnittlig vekst i timelønningene fra 1991 til 1992. I denne rapporten har utvalget valgt å gjennomføre modellberegningen uten alternative lønnsvekstforutsetninger. For enkelthets skyld har utvalget valgt en forutsetning om 3 1/2 prosent gjennomsnittlig vekst i timelønningene fra 1991 til 1992 ut fra at dette representerer midtpunktet i intervallet for lønnsvekstforutsetningene i januar- og marsrapporten. En beregningsteknisk forutsetning om 3 1/2 prosent lønnsvekst i denne rapporten må derfor ikke oppfattes som Beregningsutvalgets prognose for den gjennomsnittlige timelønnsveksten fra 1991 til 1992. En annen forutsetning for lønnsveksten i området rundt 3 1/2 prosent vil ha liten betydning for årsanslaget.

Med de beregninger og forutsetninger som nå er gjort, regner utvalget med at den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1991 til 1992 blir om lag 2 1/2 prosent.

Vedlegg A**Lønnsoppgjørene i 1991 og 1992****LØNNSOPPGJØRENE I 1991**

På de fleste tariffområder ble det i 1990 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 1991.

Oppgjørene i privat sektor

Representantskapet i LO behandlet kravene foran oppgjørene 12. februar 1991. I vedtaket heter det bl.a.:

- en viss kjøpekraftsforbedring, hvor særlig grupper med lavere og midlere inntekter prioriteres.
- oppgjøret skal foregå på en helt ordinær måte og i samsvar med våre avtaler uten spesielle begrensninger.

Sekretariatet i LO fikk fullmakt til å utforme de endelige krav.

Om inntektspolitisk samarbeid uttales det i vedtaket:

«Spørsmålet om et inntektspolitisk samarbeid er neppe en aktuell problemstilling ved dette oppgjør. Et slikt samarbeid måtte for å være troverdig bygge på klare forpliktelser m.h.t. redusert ledighet. Ved et oppgjør for 2. avtaleår bør det være mulig å komme fram til forsvarlige løsninger gjennom ordinære forhandlinger og uten direkte medvirkning fra statens side.»

NHO's Hovedstyre la vekt på følgende:

- ingen reallønnsøkninger i 1991. Konkurransenevnen bør fortsatt bedres hvis ledighetsproblemet skal løses.
- fortsatt begrensninger på de lokale forhandlinger.

Fra *Regjeringens* side ble det framhevet at den gjennom det økonomiske opplegget hadde lagt vekt på å legge forholdene til rette for et lønns- og inntektsoppgjør som kunne medvirke til en fortsatt moderat pris- og kostnadsvekst.

Videre registrerte en at organisasjonene var innstilt på å ta hovedansvaret for gjennomføringen av oppgjørene, uten at Regjeringen ble bragt spesielt inn. Imidlertid var det Regjeringens holdning at den ville være lydhør overfor organisasjonene, og være innstilt på kontakt og samarbeid for å ta opp eventuelle problemer som måtte dukke opp.

Forhandlingene mellom LO/NHO startet 18. mars 1991. Den 21. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april møtte partene til mekling. Den 10. april la Riksmeklingsmannen fram en skisse til løsning som ble anbefalt av partene. Skissen ble senere vedtatt av Representantskapet i LO og Hovedstyret i NHO.

Fra 1. april 1991 skal det i de enkelte overenskomstområder gis et generelt tillegg som varierer både etter lønnsnivå og om overenskomsten har lokal forhandlingsrett eller ikke.

Uten lokale forhandlinger og lavere enn kr 165000 kr: 2,25 pr t.

Med lokale forhandlinger og lavere enn kr 165000 kr: 1,20 pr t.

Uten lokale forhandlinger og over kr 165000 kr: 1,75 pr t.

Med lokale forhandlinger og over kr 165000 kr: 1,00 pr t.

Det gjennomsnittlige generelle tillegget i LO/NHO-området fra 1. april er beregnet til kr 1,40 pr time eller opp mot 1,5 prosent.

Videre ble det i avtaleområder som omfattes av lavlønnsgarantiordningen, gitt et lavlønns tillegg fra 1. april på kr 0,50 pr time. Lavlønnsgarantien skal senere beregnes på vanlig måte med utbetaling 1. oktober 1991.

I avtalen sies det at på bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon, kan partene forbundsvist eller lokalt avtale at sentrale tillegg (gjelder både det generelle tillegget og lavlønns tillegget) helt eller delvis skal utbetales på et annet tidspunkt e.l.

Om lokale forhandlinger sies det i avtalen:

«Lokale forhandlinger skal føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftenes økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.»

Det er ingen tidsbegrensning på de lokale forhandlingene, slik som i avtalen for 1. avtaleår.

I avtalen heter det også at partene med sikte på å forberede tariffoppgjørene i 1992 er enige om å nedsette felles utvalg som på fritt grunnlag skal:

- gjennomgå eksisterende lavlønns- og garantiordninger. Utvalget skal vurdere om ordningene er hensiktsmessige i dag og på lengre sikt.
- vurdere Regjeringens rolle og partenes samarbeid med myndighetene i forbindelse med tariffoppgjørene.
- vurdere modeller og prosedyrer for lokale drøftelser/forhandlinger. Herunder skal også den praktiske gjennomføringen av slike drøftelser/forhandlinger vurderes.

Et problem under forhandlingene var spørsmålet om kompensasjon for bortfallet av sjømannsfradraget for grupper i innenriks sjøfart. Under forhandlingene vedtok Regjeringen i en overgangsfase på 7 år å dekke deler av merkostnadene ferjerederiene får ved bortfallet av fradraget. Det gis 7/8 kompensasjon i 1992. Deretter avtrappes kompensasjonen med 1/8 hvert år inntil ordningen bortfaller i 1999.

I avtalen mellom LO og NHO heter det:

«De grupper som mister sjømannsfradraget skal ha dette kompensert 100 prosent slik at nettolønn etter skatt for gjennomsnittet ved overgangen til den nye ordningen blir tilsvarende en sammenliknbar gruppe med sjømannsfradrag. Kompensasjonen gis som tillegg til innenriksoverenskomstens lønnssetter for ovennevnte grupper.»

Beregningene skal baseres på et sjømannsfradrag på 23 prosent.

I forbindelse med spørsmålet om kompensasjon for bortfallet av sjømannsfradraget ble partene enige om en avtale om produktivitets- og effektivitetsforbedringer.

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), ble det også brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 10. april ble det også her oppnådd enighet om en avtale som ga de samme generelle tilleggene som i LO/NHO-oppgjøret.

Den 10. april ble det etter mekling også oppnådd enighet mellom NHO og Norsk Styrmannsforening.

I forretnings- og sparebanker ble partene etter mekling enige om et generelt tillegg på 1,7 pprosent fra 1. mai.

I forsikringsvirksomhet er partene blitt enige om et generelt tillegg på 1,7 prosent fra 1. september.

Offentlig sektor

I staten ble det 18. april 1991 enighet mellom Arbeids- og administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedsammenslutninger og Norsk Lærerlag om en avtale for 2. avtaleår.

Hovedpunktene i avtalen var:

- med virkning fra 1. mai ble det gitt et kronetillegg på kr 1600 pr år for ltr 1 – 28, kr

1000 pr år for ltr 29 og 30 og kr 500 pr år for ltr 31 og høyere.

- med virkning fra 1. september rykker alle stillinger opp ett lønnstrinn, beregnet til 3,6 prosent.
- med virkning fra 1. september ble det avsatt 0,3 prosent av lønsmassen til *sentrale* forhandlinger om endringer i lønnsplasse-
- med virkning fra 1. oktober ble det avsatt 0,25 prosent av lønsmassen til *lokale* forhandlinger om endringer i lønnsplasse-
- innføring av nytt lønssystem fra 1. mai 1991 etter prinsippene i lønnskomiteens innstilling.

I en protokolltilførsel har partene uttalt at de er oppmerksomme på at innretningen av oppgjøret gir et betydelig overheng til 1992. Overhenget kan beregnes til ca 3 prosent.

Videre heter det i avtalen at tilsatte i staten som mister sjømannsfradraget skal få kompensasjon på linje med hva som er avtalt i privat sektor.

Når det gjaldt arbeidstiden, som ble tatt opp under forhandlingene i 1990, ble partene enige om at en i tariffperioden skal drøfte spørsmålet bl.a. i forbindelse med behovet for brukerorienterte og fleksible arbeidstidsordninger.

I kommunene ble det også 18. april 1991 enighet om en avtale mellom Kommunenes Sentralforbund på den ene side og LOK, YS-K og SAK på den annen side.

Hovedelementene i avtalen var:

- med virkning fra 1. september gis det et kronetillegg på regulativet tilsvarende det statsansatte fikk fra 1. mai.
- med virkning fra 1. januar 1992 ble det avsatt 0,3 pprosent av lønsmassen til lokale forhandlinger.

På bakgrunn av det store overhenget til 1991 har oppgjøret i kommunene en ramme i overkant av det andre grupper har fått.

LØNNSOPPGJØRENE I 1992

I 1992 var det etter vanlig mønster igjen hovedoppgjør for de fleste lønnstakere.

Oppgjørene i privat sektor

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 11. februar. Hovedpunktene i vedtaket var:

- økning i kjøpekraften som særlig må komme de laveste og midlere lønte til gode.
- lokale forhandlinger på vanlig måte etter de bestemmelser og kriterier som er fastlagt i de enkelte overenskomster.

- forbedring i ordning med avtalefestet pensjon (AFP)
- fleksibel arbeidstid for småbarnsforeldre.

Videre gikk Representantskapet inn for et samordnet oppgjør, men innenfor rammer som ga adgang til forbrundsvisse tilpasninger i overenskomstene.

I NHO's hovedstyremøte 20. februar 1992 ble følgende lagt til grunn for tariffoppgjøret:

- det er ikke rom for sentrale tillegg ved årets oppgjør når målet er å bedre konkurranseevnen i forhold til våre viktigste konkurransepartnere.
- eventuelle lokale lønnstillegg må begrenses til bedrifter med god lønnsomsomhet og dokumentert konkurransekraft.
- bedrifter med særlig svak økonomi bør redusere sine lønnskostnader.

Fra Regjeringens side ble det gitt uttrykk fra at gjennomføringen av inntektsoppgjørene var organisasjonenes ansvar. Regjeringen var imidlertid innstilt på å drøfte eventuelt spørsmål om organisasjonene måtte ta opp.

Den 25. mars overleverte LO sine tallfestede krav i oppgjøret, men NHO's krav ble framlagt 27. mars. Det ble forhandlet fram til 30. mars. Partene besluttet da å ta pause i de sentrale forhandlingene fram til 7. april. I mellomtiden foregikk det forbundsvisse tilpassningsforhandlinger. Rammen for disse forhandlingene ble satt til 30 øre i timen.

Den 10. april ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 21. april møtte partene til mekling.

Den 27. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning som ble anbefalt av partene. Meklingsforslaget ble godkjent ved uravstemming 22. mai.

Det ble enighet om følgende tillegg:

- I overenskomstområder som har lokal forhandlingsrett og hvor årslønnen er under kr 157000, gis det et tillegg på 60 øre i timen. I alle øvrige overenskomstområder med lokal forhandlingsrett, gis det ikke sentrale tillegg.
- I overenskomstområder uten lokal forhandlingsrett hvor årslønnen er under kr 185 000, gis det et tillegg på 120 øre i timen. I alle øvrige overenskomstområder uten lokal forhandlingsrett, gis det ikke sentrale tillegg.

Det regnes med at ca 20 prosent av alle arbeidstakere i hele LO/NHO-området fikk sentrale lønnstillegg ved dette oppgjøret. De sentrale tilleggene slår gjennomsnittlig ut med 23 øre i timen fra 1. april for hele området. Medregnet tillegget til bransjenes tilpasninger på 30 øre i timen, gir dette et bidrag til årslønnsveksten fra 1991 til 1992 på 0,4 prosent.

Om lavlønnsgarantiordningen heter det:

«LO og NHO anbefaler at utbetalingstidspunktet for de tradisjonelle lavlønnsgarantiordninger flyttes fra 1.10. til den enkelte overenskomsts utløpstidspunkt. Med sikte på at flytting kan skje fra og med tariffoppgjøret i 1993, hvis overenskomstpartene er enige om det, gjennomføres i god tid før våroppgjøret nødvendig forberedende arbeid. Som et ledd i eventuelt flytting av virkningstidspunktet endres også beregningsgrunnlaget fra 2. til 4. kvartal.»

Det er beregnet at garantitillegget 1. oktober 1992 vil bidra til årslønnsveksten med 0,1 prosent.

I avtalen heter det (i likhet med i tidligere avtaler) at på bakgrunn av bedriftenes økonomiske situasjon kan partene forbundsvist eller lokalt avtale at tilleggene helt eller delvis kan utbetales fra et annet tidspunkt e.l.

Om lokale forhandlinger sies det i avtalen (også det som i tidligere avtaler) at de skal føres på basis av de enkelte overenskomstområder, og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftenes økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne. Forhandlinger om eventuell lokal lønnsfastsettelse kunne først påbegynnes etter at meklingsforslaget var vedtatt, dvs. 22. mai.

Fra 1. oktober 1992 bedres ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) ved at AFP-pensjonen økes fra ca 52 prosent til ca 60 prosent av gjennomsnittlig årslønn for voksne arbeidere ved full opptjening. Dette oppnås ved at nåværende ordning får et tillegg pr. måned på kr 950. Regjeringen vil foreslå at skattefrihet for tariffestet sluttvederlag skal gjelde for dem som blir AFP-pensjonister.

Forbedringen i AFP skjer ved at arbeidsgiverne:

- øker innbetalingen til Sluttvederlagsordningen fra 0,20 prosent til 0,75 prosent av beregningsgrunnlaget fra 1. oktober 1992.
- øker innbetalingen til AFP-fondet fra 0,12 prosent av lønnsutbetalingene til 0,27 prosent fra 1. oktober 1992.

Det statlige bidrag forutsettes opprettholdt med 40 prosent av den opprinnelige AFP-pensjonen.

Aldersgrensen på 65 år står fast i 1992, men det er prinsipiell enighet mellom partene om nedsettelse til 64 år fra 1. oktober 1993.

Partene viser ellers til Statsministerens brev av 9. april 1992 om tiltak som gjelder barnefamiliene. I brevet heter det:

«Regjeringen viser til kravene Landsorganisasjonen i Norge har reist i årets tariffforhandlinger.

Regjeringen legger i sitt arbeid, i samsvar med langtidsprogrammet, stor vekt på barne-

familiens situasjon og barnas oppvekstvilkår. Bl.a. er barnehageutbyggingen trappet markert opp, barnetrygden og spesielt småbarnstillegget har fått en betydelig reell økning og den lønnede fødselspermisjonen økte fra 1. april 1992 til 42 uker med 80 prosent lønnskompensasjon.

Situasjonen i norsk økonomi og de store underskuddene på statsbudsjettet, gjør at det er et begrenset handlingsrom i budsjettpolitikken. Regjeringen må derfor foreta en streng prioritering der mulige sosiale reformer må veies opp mot hverandre og mot andre viktige tiltak.

Dersom det blir anbefalt et forhandlingsresultat som sikter mot en bedret konkurransevne og dermed økt sysselsetting, er Regjeringen likevel innstilt på å foreslå viktige reformer for barnefamiliene. På en slik bakgrunn vil Regjeringen i den kommende stortingsmelding om likestilling og i budsjettet for 1993 foreslå overfor Stortinget en videre utvidelse av fødselspermisjonen allerede fra 1. april 1993. En vil foreslå at den samlede permisjonstida økes til 52 uker med 80 prosent lønnskompensasjon, alternativt 42 uker med 100 prosent kompensasjon. Av hensyn til fedrenes mulighet for aktivt å ta del i omsorgen av barnet, bør 4 uker av denne permisjonstida forbeholdes disse. Utvidelse av fødselspermisjonen skal også gjelde forholdsvis ved adopsjon.

Videre tilsier forebyggende medisinske hensyn for moren og det ufødte barnet at svangerskapspermisjon – morens lønte permisjonsrett før fødsel – utvides fra to til tre uker.

Regjeringen har merket seg LO's krav om fleksibel arbeidstid for småbarnsforeldre. Videre at LO's mål ved dette tariffoppgjøret er å få til en avtale om rett til å ta ut deler av fødselspermisjonen – permisjon etter fødsel – i form av kortere daglig/ukentlig arbeidstid for å lette situasjonen for yrkesaktive småbarnsforeldre.

Regjeringen er enig med LO i at denne gruppen er hardt presset både økonomisk og på tid, og vil positivt bidra til å bedre situasjonen for denne gruppe.

Regjeringen er innstilt på, sammen med arbeidslivets parter, å foreta et utredningsarbeid om disse spørsmål. Økonomiske konsekvenser og praktiske sider ved ulike ordninger, herunder et mer fleksibelt uttak av fødselspermisjon, må gjennomgås og vurderes.

Arbeidet skal ha en fremdriftsplan som sikrer at en kan ta standpunkt til eventuelle uttak av fødselspermisjon i form av kortere daglig/ukentlig arbeidstid før ny utvidelse av fødselspermisjon i 1993. Disse spørsmål vil også bli omtalt i meldingen til Stortinget.»

Mellom NHO og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS), ble det ingen sentrale forhandlinger. Forhandlingene ble i stedet ført eller føres mellom de enkelte landsforeningene på arbeidsgiversiden og forbundene på arbeidstakersiden. Endel av disse forhandlingene er gått til mekling. Resultatene av forhandlingene/meklingen så langt er i samsvar med rammene for LO/NHO-oppgjøret.

Norsk Rutebilarbeiderforbund satte iverk en begrenset streik fra 27. april. Streiken ble

avsluttet 29. mai, da partene ble enige om å løse oppgjøret ved frivillig voldgift i Rikslønnsnemnda.

Mellom NHO og Norsk Styrmannsforening ble det etter en kort streik enighet om Riksmeklingsmannens forslag til avtale.

I oppgjøret mellom NHO og Det norske maskinistforbund gikk maskinistene til streik fra 27. april. Etter en kort streik vedtok de å sende ut Riksmeklingsmannens forslag til avtale til uravstemming uten anbefaling. Forslaget ble forkastet og maskinistene gikk ut i ny streik (ferger, kystfart m.v.) Streiken ble avsluttet etter kort tid da det ble klart at regjeringen ville foreslå tvungen lønnsnemnd.

I varehandelen ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon enige om et generelt tillegg på kr 195 i måneden, som tilsvarer 120 øre i timen. I tillegg ble det foretatt visse tekniske endringer i overenskomsten innen en ramme på 30 øre pr. time. Dessuten ble det enighet om et nytt lønssystem som skal være et alternativ til det eksisterende.

I foretnings- og sparebanker ble partene enige om at det i år ikke skal gis sentrale tillegg.

I forsikringsvirksomhet er oppgjøret ved avslutningen av denne rapporten ikke ferdig.

Offentlig sektor

I staten ble det den 26. mai etter mekling enighet mellom Arbeids- og administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedsammenslutning og Norsk Lærerlag om en ny to-årig avtale. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- 0,1 prosent til lokale forhandlinger pr. 1. oktober 1992. Pengene tas av innsparte midler og regnes ikke med i lønnsrammen.
- pr. 1. januar 1993 ble det gitt en sentral justeringspott på 0,2 prosent og en lokal justeringspott på 0,1 prosent.

Om avtalefestet pensjon (AFP) sies det at partene i statssektoren vil vurdere behovet for ytterligere utredninger vedrørende en pensjonsordning for 64-åringer i staten fra 1. oktober 1993. De nærmere vilkår for en ordning forutsettes avklart ved mellomoppgjøret 1993 når man har sett utformingen av LO/NHO-opplegget.

I kommunene ble den 26. mai etter mekling enighet mellom Kommunenes Sentralforbund på den ene siden og YS-Seksjon kommune (YS-K) og Sammenslutningen av Akademikerforeninger i kommunene (AF-K) på andre siden. LO's forhandlingssammenslutning i kommunene forkastet meklingsforslaget og tok en del av sine medlemmer ut i streik.

Meklingsforslaget for YS og AF innebærer følgende:

- stigeendringer og ett lønnstrinns opprykk for direkteplasserte stillinger utgjør 1,95 prosent pr. 1. mai.
- til lokale forhandlinger pr. 1. mai ble det avsatt 0,45 prosent. I tillegg er det avsatt 0,3 prosent til lokale forhandlinger pr. 1. januar 1992.

Overhenget til 1992 og tariff tilleggene i det anbefalte forslaget for YS og AF gir en lønnsvekst fra 1991 til 1992 på 2 3/4 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. Imidlertid er det ved avslutningen av denne rapporten noe uklart hva det endelige resultatet blir i kommunesektoren.

Vedlegg B**Sammenlikning av kvinne- og mannslønn****1. INNLEDNING**

I dette vedlegget går en nærmere inn på lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn siden 1980. Selv om det generelt har vært en tilnærming mellom kvinners og menns lønn i denne perioden, er det fortsatt slik at gjennomsnittslønnen for kvinner ligger under menns gjennomsnittslønn.

En større andel kvinner enn menn er ansatt i næringer/bransjer med et lavt lønnsnivå. Dernest varierer forskjellen mellom menns og kvinners gjennomsnittslønn innen ulike næringer og bransjer. Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns i 1991 varierte f.eks. fra i overkant av 90 prosent for arbeidere i industrien og ansatte i skoleverket til noe over 70 prosent for ansatte i forsikringsvirksomhet.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innen samme næring/bransje skyldes flere forhold. Bl.a. har menn generelt et høyere utdanningsnivå enn kvinner, selv om det har vært en utjevning blant de yngre årsklasser i arbeidsstyrken. Flere menn enn kvinner er ledere. Dessuten har menn i gjennomsnitt flere og høyere tillegg til den faste lønnen.

Det foreligger flere undersøkelser for ulike sektorer som har gått inn på i hvilken grad det foregår lønnsdiskriminering mellom kvinner og menn. En felles konklusjon i disse undersøkelsene synes å være at lønnen er ulik for kvinner og menn selv om en korregerer for de faktorene som er nevnt i avsnittet ovenfor.

De sentrale organisasjonene har i stadig sterkere grad satt likelønn mellom kvinner og menn på dagsorden. I denne sammenheng kan nevnes rammeavtalen mellom LO og NHO om likestilling mellom kvinner og menn i arbeidslivet og Hovedavtalen for arbeidstakere i staten som sier at det skal opprettes likestillingsavtaler for å fremme likestillingen mellom kjønnene. Norge har også undertegnet ILO-konvensjon om lik lønn for arbeid av lik verdi og konvensjon om diskriminering i spørsmål om sysselsetting og yrke.

Vedlegget tar først for seg utviklingen i kvinners og menns yrkesaktivitet. Deretter omtales lønnsnivå, lønnsutviklingen og utviklingen i relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, herunder betydningen av ulike tillegg til regulativlønnen og såkalte frynse-

goder. En går også inn på enkelte av årsakene til lønnsforskjellene, deriblant hvilken betydning profilen på lønnstilleggene i noen næringer synes å ha hatt for lønnsutviklingen for henholdsvis menn og kvinner de senere år.

2. UTVIKLINGEN I YRKESAKTIVITET

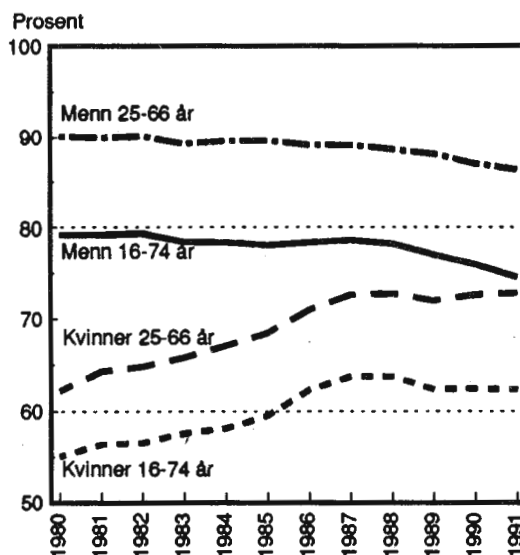
Yrkesaktiviteten blant kvinner har steget sterkt i siste halvdel av 1970-åra og på 1980-tallet fram til 1987. Andelen kvinner i arbeidsstyrken har vært relativt konstant de senere årene. For menn har det imidlertid vært en reduksjon i samme periode.

I 1991 var om lag 73 prosent av alle kvinner fra 25 til og med 66 år yrkesaktive. Menns og kvinners yrkesaktivitet nærmer seg hverandre; om lag 45 prosent av alle yrkesaktive i 1991 var kvinner, mot om lag 40 prosent i 1980.

Mens veksten i sysselsettingen på 1970-tallet var sterkest blant kvinner mellom 35 og 45 år (Ellingsæther og Iversen, 1984), har veksten på 1980-tallet i større grad kommet i yngre aldersgrupper.

Halvparten av alle yrkesaktive kvinner jobber imidlertid deltid, selv om andelen

Figur 1. Andelen menn og kvinner i arbeidsstyrken. 1980-1991. Prosent

yrkesaktive på heltid øker, særlig blant småbarnsmødrene. Deltidsprosenten er høyest blant de eldste kvinnene.

Andelen som arbeider kort deltid (1-19 timer i uken) har blitt noe redusert i 1980-årene under ett. Andelen med lang deltid (20 timer eller mer i uken) har økt noe i den samme perioden. Fra 1990 til 1991 har andelen som arbeider både kort og lang deltid økt noe.

Ulike undersøkelser viser at kvinners yrkesdeltaking på 1970- og 1980-tallet hadde høy sammenheng med det økende utdanningsnivå, men at sammenhengen var tydeligere i eldre enn

i yngre generasjoner. Utdanningsnivået har i dag fått redusert betydning. De nye generasjonene småbarnsmødre er i større grad yrkesaktive uansett utdanningsbakgrunn (R. Kjeldstad; 1991).

3. LØNNSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

Lønnsbegrepet

Ved beskrivelse av lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper i kapittel 3 har en basert seg på time eller månedsfortjenesten ekskl-

Tabell 1. Lønnsutviklingen for heltidsansatte kvinner og menn i noen grupper ¹⁾. 1980-1991. Pst.

År	Industriarbeidere ²⁾		Funksj. i NHO-bedr.		Varehandel		Bankvirksomhet ³⁾		Forsikring	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1980-81	9,8	11,1	11,5	13,3	10,1	11,8	10,6	12,4	11,2	12,5
1981-82	10,2	11,0	11,6	13,2	11,4	11,8	13,8	15,7	12,5	14,3
1982-83	8,1	9,3	7,4	8,5	8,0	7,7	7,3	8,2	7,9	8,9
1983-84	7,9	8,2	8,5	9,5	7,8	8,2	6,0	6,6	5,1	5,8
1984-85	7,5	7,2	8,8	9,3	8,0	8,0	9,2	8,9	8,0	8,5
1985-86	10,1	10,5	10,8	11,9	11,6	12,8	10,2	10,3	9,6	10,2
1986-87	8,1	8,6	6,3	7,4	9,1	8,0	4,1	3,9	3,4	4,3
1987-88	5,7	6,1	3,6	4,5	5,8	6,1	9,8	10,8	10,5	11,5
1988-89	4,7	6,2	4,5	6,7	4,7	6,7	3,8	5,8	3,1	5,5
1989-90	5,6	6,7	6,4	8,1	6,5	7,5	6,3	7,9	5,9	7,4
1990-91	5,2	7,7	5,3	6,6	4,6	5,5	4,0	5,4	3,3	4,2
Sum	122,0	142,9	125,4	157,2	131,7	146,1	126,0	149,6	116,4	143,2
Gj.snitt	7,5	8,4	7,7	9,0	7,9	8,5	7,7	8,7	7,3	8,4
Årslønnsnivå 1991	182500	164800	252500	187500	201300	160000	223000	184400	271800	194100

År	Staten		Kom. arbeidstakere ⁴⁾		Forr.tjenesteyt.		Helsesektoren ⁵⁾		Undervisning	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
1980-81	8,9	11,4	9,9	12,2	13,7	15,1			6,6	8,4
1981-82	14,0	13,7	13,0	12,7	12,7	13,5			14,4	14,2
1982-83	5,8	6,9	9,8	8,7	10,6	9,9	7,8	8,4	5,5	6,9
1983-84	6,7	7,0	6,7	6,9	8,2	8,8	8,5	6,3	6,9	6,9
1984-85	7,4	7,5	6,1	6,1	9,5	8,9	7,9	7,1	7,1	6,8
1985-86	11,0	10,8	13,5	13,0	11,4	12,1	12,7	13,5	11,6	10,6
1986-87	4,2	3,8	2,5	1,5	8,4	9,0	2,3	2,1	4,1	3,1
1987-88	5,5	4,4	4,4	5,6	5,2	6,5	4,1	4,8	7,7	8,1
1988-89	4,7	6,0	5,2	5,6	3,4	4,3	4,6	5,5	4,9	5,6
1989-90	5,4	6,7	6,1	7,7	5,9	7,0	5,0	7,8	4,0	4,8
1990-91	5,9	7,6	2,4	2,6	3,9	5,1	1,2	2,7	5,2	5,7
Sum	114,6	127,6	114,3	120,3	142,7	159,6	68,4	75,1	111,5	117,9
Gj.snitt	7,2	7,8	7,2	7,4	8,4	9,1	6,0	6,4	7,0	7,3
Årslønnsnivå 1991	204400	175600	192900	173900	269800	193900	218700	174100	225600	203500

Kilde: Nos Lønnsstatistikk og NHO

¹⁾ Årsgjennomsnitt for industrien. For de andre gruppene lønnsutviklingen mellom tellingstidspunktene.

²⁾ Timefortjenesten ekskl. overtid.

³⁾ Forretnings- og sparebanker.

⁴⁾ Ekskl. helsevesen, sosial omsorg og skoleverket. For de to siste årene et tallene hentet fra KS's lønnsstatistikk.

⁵⁾ Lønnsstatistikk utarbeidet første gang i 1982. For de to siste årene er tallene hentet fra KS's lønnsstatistikk, «Behandling av klienter».

Tabell 2. Beregnet gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner målt som andel av beregnet gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for menn. Gjennomsnittlig årslønnsnivå for menn og kvinner i 1991 og kvinneandelen blant de ansatte. For enkelte grupper av heltids- og helårsansatte. Kroner og prosent. 1980-1991.

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	Årslønnsnivå 1991		Kvinneandel ²⁾	
													Menn kr.	Kvinner kr.	i 1991 pst.	
Industri ³⁾	84,0	85,0	85,5	86,4	86,6	86,4	86,7	87,1	87,5	88,8	89,7	90,3	182 500	164 800	17	
Funksj. i NHO ⁴⁾	65,2	66,5	67,6	68,1	68,7	69,1	69,7	70,5	71,6	72,6	73,6	74,3	252 500	187 500	26	
Varehandelen.....	74,5	75,7	76,5	76,3	76,5	76,5	77,1	76,7	76,6	77,7	78,9 ⁵⁾	79,5	201 300	160 000	36	
Forretnings- og sparebanker.....	74,8	76,3	77,4	78,1	78,6	78,5	78,5	78,3	78,8	80,0	81,4	82,7	223 000	184 500	49	
Forretningsmessig tjenesteyting	-	68,1	68,7	68,6	68,7	68,6	68,7	69,1	70,0	70,5	71,1	71,8	269 800	193 900	34	
Forsikring.....	63,8	64,6	65,5	66,1	65,5	66,8	67,2	67,8	68,4	69,3	70,7	71,2	271 800	194 100	47	
Interesseorganisasjoner.....	-	68,6	70,7	71,0	70,6	71,0	71,1	71,4	72,3	73,4	74,6	75,5	255 200	192 800	54	
Statens embets- og tjenestemenn	80,9	82,6	82,9	83,5	84,0	84,1	83,9	83,6	83,3 ⁶⁾	83,6 ⁷⁾	84,6	85,9	204 400	175 600	33	
Ansatte i skoleverket.....	88,0	89,4	89,7	90,5	90,9	90,7	90,1	89,3	89,0	89,4 ⁷⁾	89,6	90,2	225 600	203 500	46	
Ansatte i kommunene. ⁸⁾	83,3	84,8	88,5	87,6	87,4	87,5	87,5	87,4	88,9	89,3	89,8*	90,2*	192 900	173 900		54 (1990)
Ansatte i helsesektoren.....	-	-	-	-	77,3	77,4	78,2	77,9	78,2	78,1	79,3*	79,6*	218 700	174 100		

Kilde: SSBs lønnsstatistikk og beregninger i AAD.

* Foreløpige anslag.

¹⁾ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive skifttillegg.

²⁾ Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper. For industrien er tallene beregnet med utg.pkt. i antall arbeidete timer for h.h.v. menn og kvinner.

³⁾ Industrien omfatter arbeidere i industribedrifter tilsluttet NHO (offshorevirksomheten er ikke tatt med).

⁴⁾ Fra 1981 til 1982 økte antallet funksjonærer med over 5 prosent. Tilgangen skyldes vesentlig nye medlemsbedrifter i oljevirksomheten og jernindustrien.

⁵⁾ Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.

⁶⁾ Statistikken for 1988 og 1989 er ikke direkte sammenlignbar med tidligere år. Dette skyldes i hovedsak at enkelte statsetater er omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget. Av disse var Norsk rikskringkasting, Statens teknologiske institutt og Televerkets konkurransevirksomhet, TBK, de største. I statistikken for 1988 er det også kommet til variable tillegg som tidligere ikke var med, dette gjelder særlig for Forsvaret.

⁷⁾ De statlige skolene under kulturdepartementet ble fra 1.januar 1989 ført over til Statens Sentrale Tjenestemannsregister.

⁸⁾ Fra og med 1982 omfatter statistikken for kommunalt ansatte også ansatte i fylkeskommunal og felles kommunal og felles fylkeskommunal virksomhet. Jfr. for øvrig fotnote 4 og 5 i tabell 1.

sive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. F. eks har en tatt med skifttillegg og ulempetillegg for timelønne og faste og variable tillegg samt naturallønn og fast overtidsgodtgjørelse for månedslønne.

Timelønnen for arbeidere i NHO-bedrifter er omregnet til 37,5 time. Omregningen til 37,5 t/uke eliminerer virkningene på timefortjenestene som skyldes forskjellig avtalebestemt arbeidstid (f.eks 37,5 t/uke for dagtidsarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig arbeid), men omregningen eliminerer ikke at det ved skiftarbeid delvis betales skifttillegg som er et ulempetillegg ved å arbeide skift.

Forskjellen mellom kvinners og menns timefortjeneste reduseres med ca 1 prosentpoeng dersom en går fra uomregnede til omregnede tall.

Utvikling i de relative lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Vi har ikke noe godt mål for den relative lønnsforskjellen mellom alle heltidsansatte menn og kvinner. Levekårsundersøkelsen for 1987 antyder imidlertid at gjennomsnittlig timelønn for kvinner utgjorde om lag 4/5 av gjennomsnittlig timelønn for menn, om lag det samme som i 1980. Lønnsbegrepet som brukes her er inklusiv overtidbetaling.

De relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn varierer mellom ulike sektorer og næringer, fra i underkant av 10 prosent for ar-

beidere i industrien og for ansatte i skoleverket til nærmere 30 prosent innen forsikring.

Tabell 2 viser, slik som tabell 1 at det generelt sett har vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå fra 1980 til 1991 innen alle de sektorer vi har tall for. Sterkest har tilnærmingen vært innenfor de sektorene hvor forskjellene i utgangspunktet var størst, bl.a innen forsikring og blant funksjonærene i NHO-området.

Tilnærmingen i lønnsnivå innen de ulike sektorer/næringer var sterk tidlig på 1980-tallet, for så å stagnere, og for enkelte sektorer gå noe tilbake på midten av ti-året. De senere år (1987/88-91) har kvinner hatt en langt høyere lønnsvekst enn menn innen de fleste sektorer (jf. tabell 1). Det har derfor vært en betydelig tilnærming i lønnsnivå innen alle sektorer i denne periode, og spesielt for ansatte i forretnings- og sparebankene og blant ansatte i interesseorganisasjonene.

Tabell 3 viser utviklingen innen en del bransjer i industrien og i landtransport. I store trekk finner vi samme utvikling som for sektorene/næringer i tabellene 1 og 2. Et unntak er konfeksjonsfabrikkene, den mest kvinne-dominerte bransjen, hvor det ikke har skjedd tilnærming i perioden fra 1980 til 1991 sett under ett. Størst reduksjon i de relative lønnsforskjeller har en hatt i hermetikkindustrien som er en kvinne-dominert bransje og i treindustrien. Det gjennomsnittlige lønnsnivået er nå tilnærmet likt for menn og kvinner i disse to bransjene.

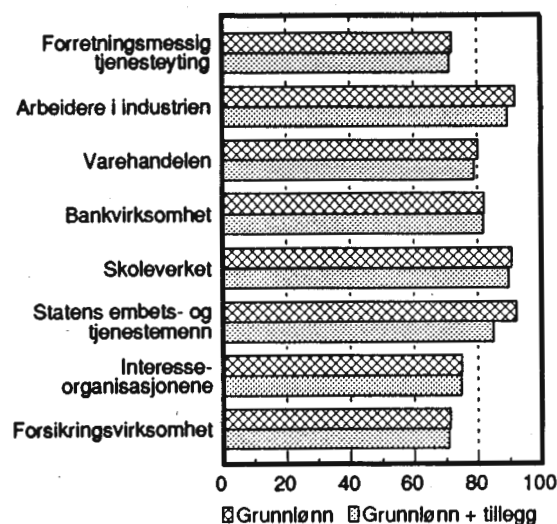
Tabell 3. Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980 til 1991.

Kvinneandel i pst. ¹⁾ 80 91	Bransje	1980	1983	1985	1987	1988	1989	1990	1991	Relativt lønnsnivå 1991 ²⁾
16 17	Industrien ialt	84,0	86,4	86,4	87,1	87,5	88,8	89,7	90,3	100,0
33 32	Nærings-nyttelsem.ind....	87,2	88,3	88,0	87,9	88,1	89,1	89,3	90,3	95,6
69 64	Hermetikkfabrikker	90,1	94,4	95,9	99,9	97,8	99,9	97,7	98,5	84,4
61 56	Sjokolade,sukkerv.ind....	91,1	91,3	92,5	92,6	92,2	93,8	95,2	94,8	97,7
67 61	Tekstil,Bekledning.....	89,7	91,6	89,6	88,8	89,7	90,5	91,0	91,3	87,0
58 54	Tekstilfabrikker	89,5	91,1	89,6	88,6	90,2	90,7	91,5	91,5	88,3
87 77	Konfeksjonsfabrikker	88,0	91,8	86,8	86,2	86,7	88,2	85,1	87,5	86,0
7 16	Treindustri	91,8	93,9	96,8	94,9	95,3	98,7	98,7	99,4	89,7
12 11	Treforedling-papirv.....	89,0	92,4	92,4	92,9	92,6	92,3	93,0	93,4	97,2
17 21	Grafisk industri.....	82,3	82,4	82,0	81,0	82,8	85,0	85,9	85,4	131,2
21 22	Kjemisk industri ialt.	88,3	91,1	91,6	91,9	91,7	91,8	92,4	92,4	94,5
11 10	Mineralbearbeid. ind.....	86,1	87,9	88,7	88,8	88,7	89,9	89,2	91,2	98,3
53 57	Elektronisk inustri	92,2	94,1	95,1	93,1	89,6	91,0	92,5	92,5	89,8
9 9	Jern- og metallind	89,4	90,5	91,2	89,8	88,5	88,4	90,1	90,3	100,4
4 6	Landtransport.....	90,4	91,5	91,5	91,4	92,3	92,6	92,5	93,3	92,0

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere.

¹⁾ Antall arbeidstimer utført av kvinner som andel av det totale antall arbeidstimer.

²⁾ Gjennomsnittlig timelønn i en bransje som andel av gjennomsnittlig timelønn for industrien under ett.

De vanligste «frynsegodene», både for kvinner og menn er pensjonsordninger, fri livs- og ulykkesforsikring og mulighet for kjøp av varer og tjenester til redusert pris (jf. tabell 5).

Deler av forskjellene i ekstraytelser har sammenheng med at menn langt oftere enn kvinner innehar høyere posisjoner i arbeidslivet, og at det relativt sett arbeider flere menn enn kvinner i privat sektor, hvor slike ekstraytelser er mer utbredt (SSB-rapp 90/21).

Utvikling over tid

Tall for utviklingen i samlede utbetalte tillegg for hhv. menn og kvinner fra 1.9/1.10 1980 til samme dato 1991 viser at det innen enkelte sektorer er relativt store variasjoner i relative tillegg fra år til år. I perioden har det vært en tilnærming blant ansatte i interesseorganisasjonene, varehandel og arbeidere i industrien,

mens en har fått økte forskjeller innen forsikring, bankvirksomhet og skoleverket.

Fra 1990 til 1991 har det vært en økende forskjell innen de fleste av de grupper vi har tall for.

4. NÆRMERE OM NOEN AV ÅRSÅKENE TIL DE RELATIVE LØNNSFORSKJELLENE MELLOM MENN OG KVINNER

Noe av lønnsforskjellene mellom menn og kvinner har, som nevnt innledningsvis, sammenheng med at de er ansatt på ulike stillingsnivåer, i ulike næringer, i ulike yrker og i ulik grad i offentlig og privat virksomhet, og delvis også at det er ulik alderssammensetning blant yrkesaktive menn og kvinner. Deler av endringene i de relative lønnsforskjellene har derfor ikke bare sammenheng med størrelsen og formen på de sentrale og lokale tilleggene som gis ved oppgjørene, men også med strukturelle endringer i arbeidsmarkedet.

Tabell 4. Gjennomsnittlige tillegg for kvinner som andel av gjennomsnittlig tillegg for menn pr. 1.9/1.10. 1980 - 91

	1980	1987	1989	1990	1991
Forr.mess.tj.yting	29.7	32.5	26.4	29.4	27.4
Interesseorganisasjoner.....	29.0	44.1	49.1	52.9	50.4
Forsikring.....	48.0	52.3	30.0	51.6	30.1
Bankvirksomhet	62.2	68.8	73.9	41.2	25.2
Arbeidere i industrien ¹⁾	43.8	49.9	46.6	56.4	55.6
Varehandelen	20.1	24.3	30.4	27.8	30.3
Kommunale arbeidstakere.....	47.8	41.1	27.1	-	-
Helse- og oms.sektoren	75.4	78.8	40.6	-	-
Statens embets- og tjenestemenn.....	26.4	32.3	25.1	27.0	27.1
Skolesektoren ²⁾	66.7	62.1	60.8	57.4	44.7

Kilde: SSBs Lønnsstatistikk for forskjellige grupper, samt spesialutkjøringer fra Arbeidsgiveravdelingen i Arbeids- og administrasjonsdepartementet.

1) Tallene for industrien er omregnet til 37.5 t/uke.

2) For skolesektoren blir fast overtid regnet som en del av regulativlønna. De tilfeldige vikartimene er regnet som tillegg, og ikke overtid. I rapport nr 1/91 ble fast overtid regnet som en del av de faste tilleggene.

Tabell 5. Andelen blant heltidsansatte kvinner og menn som har ekstra fordeler i sitt arbeide. 1989.

	Menn	Kvinner
Fri bolig eller støtte til bolig	3	2
Tjenestebil.....	8	1
Støtte til bilhold	16	5
Fri telefon eller støtte til telefon	33	13
Mulighet for lån på kr. 200 000 kroner eller mer	23	21
Kjøp av varer og tjenester til redusert pris.....	46	30
Fri livs- eller ulykkesforsikring	49	28
Pensjonsordning betalt av arbeidsgiver	41	31
Barnehageplass.....	3	7
Andel som ikke har noen ekstra fordeler i sitt arbeid .	14	33
Antall observasjoner	2137	1067

Kilde: SSB; NOS C 9 1992: Arbeidsmiljø 1989.

Bransje og sektortilhørighet

De tre viktigste kvinnenæringene i 1991 var i følge arbeidsmarkedsstatistikken helse- og sosialtjenesten, undervisning og varehandelen (Jf. tabell 6). Om lag 60 prosent av alle yrkesaktive kvinner var sysselsatt i disse næringene i

1991. Fra 1980 til 1991 har det vært relativt få endringer i det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Sysselsettingsveksten for kvinner på 1980-tallet synes å ha kommet i de tradisjonelle næringene; bl.a. helse- og sosialtjenesten.

Om lag 8 prosent av alle yrkesaktive kvinner i 1991 var sysselsatt i industrien. I industrien

Tabell 6. Andelen kvinner i en del næringer, samt kvinners og menns sysselsetting fordelt på disse næringene. 1980 og 1991.

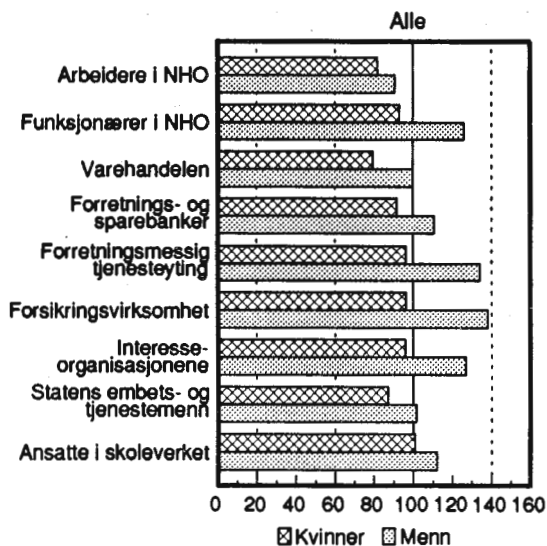
	Kvinnens sysselsetting og andel av tot. syssels.				Sysselsetting fordelt på ulike næringer (prosent)			
	1980		1991		1980		1991	
	Tot. (1000)	Andel	Tot. (1000)	Andel	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Industrien	94	24	75	26	26	12	20	8
Bygg- og anlegg	9	6	8	8	12	1	11	1
Varehandel	149	52	153	51	11	19	13	17
Bank- og finansvesen	28	70	27	60	2	2	2	3
Forsikring	4	40	7	44	1	1	1	1
Forr.tj.yting	23	38	29	35	3	3	5	3
Off.adm., forsvar, politi og rettsvesen	37	37	52	36	6	5	9	6
Undervisning	77	58	94	60	5	10	6	10
Helse- og sosialtjenester	194	85	269	85	2	25	5	29
Personlig tj.yting	31	54	31	55	2	4	2	3
Totalt*	786	100	914	100	100	100	100	100

Kilde: SSBs Arbeidsmarkedsstatistikk.

* Totalen omfatter alle sysselsatte, også de gruppene som ikke kommer med i oversikten ovenfor.

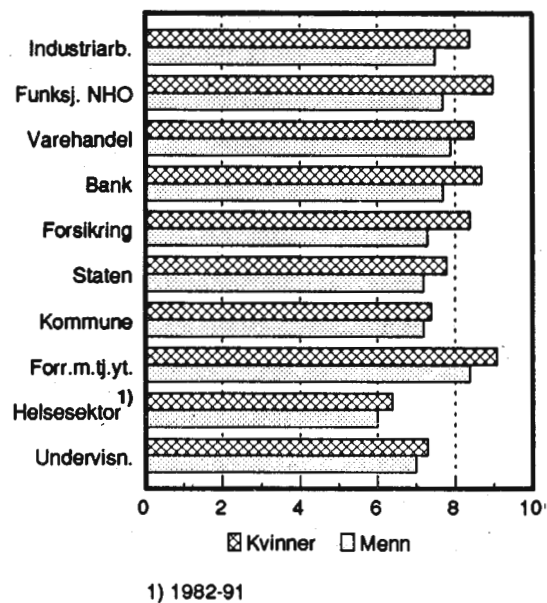
Figur 3.

Gjennomsnittlig lønnsnivå for menn og kvinner i et utvalg sektorer sett i forhold til gjennomsnittet for alle disse sektorene. Alle = 100. 1991.

Figur 4.

Gjennomsnittlig lønnsutvikling for kvinner og menn. 1980-91. Prosent.

Tabell 7. Antall kvinner og menn på lavere, midlere og høyere stillingsnivå blant funksjonærer i enkelte år. I tusen.

	1981	1986	1990	1991
Lavere funksjonærer				
I alt	380	398	352	344
Kvinner	325	349	305	300
Pst kvinner	96,2	87,7	86,6	87,2
Midlere funksjonærer				
I alt	503	612	685	700
Kvinner	219	290	343	355
Pst kvinner	43,5	47,4	50,1	50,7
Høyere funksjonærer				
I alt	123	161	170	174
Kvinner	30	48	59	60
Pst kvinner	24,4	29,8	34,7	34,5

Kilde: SSBs Arbeidsmarkedsstatistikk

har andelen timeverk utført av kvinner økt fra 16 prosent i 1980 til 17 prosent i 1991 (Jf. tabell 3). Det er imidlertid store forskjeller mellom bransjene. Kvinneandelen har f.eks. gått ned i kvinneorienterte bransjer som hermetikkfabrikker, sjokolade- og sukkervareindustrien og i tekstil og konfeksjonsindustrien, og gått opp i elektronisk industri og i bransjer hvor kvinneandelen tradisjonelt har vært lav, som f.eks. treindustrien, grafisk industri og i landtransport.

Figur 3 viser at kvinners gjennomsnittslønn innen de fleste næringer/sektorer ligger under den gjennomsnittlige årslønnen for alle heltidsansatte. Lavest relativ lønn har kvinner i industrien, kvinner i offentlig virksomhet, med unntak av skolesektoren, og kvinner i varehandelen. De to sistnevnte utgjør to av de største kvinneneæringene.

Sammenligner vi lønnsutviklingen mellom sektorer og næringer i perioden 1980-1991 har lønnsveksten vært svakest innen helsesektoren (1982-91), hvor hovedtyngden av yrkesaktive kvinner er sysselsatt (jf. tabell 6). Industrien, som sysselsetter hver femte mann, har hatt en langt bedre prosentvis utvikling i perioden. De siste årene med lavtlønnsoppgjør har

imidlertid kvinnene i disse to sektorene hatt en sterkere prosentvis lønnsvekst enn mannlige industriarbeidere (Jf. tabell 1).

Plassering i stillingshierarkiet

Kvinner befinner seg som oftest på lavere stillingsnivåer enn menn. Det har imidlertid skjedd en betydelig utjevning det siste ti-året. Tall for fordeling av antall sysselsatte etter kjønn og sosioøkonomisk gruppe (jf tabell 7) viser f.eks. at det fra 1980 til 1991 har blitt relativt flere kvinner på høyere nivåer blant funksjonærene generelt, selv om kvinneandelen fremdeles er langt høyere på lavere stillingsnivåer.

Dette mønsteret finner vi innenfor nesten alle sektorer og næringer (Jf. bl.a. Det tekniske beregningsutvalgets rapport nr. 2, 1991).

Deler av denne utviklingen har sammenheng med kvinners økte utdanningsnivå i denne perioden. Nesten 1 av 7 kvinner har i dag universitets- og høyskoleutdannelse mot 1 av 20 i 1970. Kvinnene utgjør også over halvparten av alle høyskolestudenter, og halvparten av alle i videregående skole og ved universitetene.

Tabell 8. Gjennomsnittlig månedsfortjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i prosent av -gj.snittlig månedsfortjeneste for mannlige kontorfunksjonærer.

Kontorfunksjonærer	Kvinnelønn som andel av mannlønn				Andel kvinner pst.	
	1980	1989	1990	1991	1980	1991
I ledende stillinger	84,5	93,1	94,1	93,5	2,1	9,0
Med kvalifisert og selvstendig arbeid ..	84,8	91,8	92,2	93,2	13,1	28,1
Med kvalifisert arbeid	87,7	93,4	93,6	94,3	46,2	67,4
Med enkelt rutinearbeid	96,5	92,7	94,3	94,6	81,6	87,2

Kilde: NHOs lønnsstatistikk for funksjonærer.

Tabell 9. Gj.snittlig månedsfortjeneste for kvinnelige kontorfunksjonærer i prosent av gj.snittlig månedsfortjeneste for mannlige kontorfunksjonærer etter stillingskategori og andel kvinner. Varehandel.

Kontorfunksjonærer	Kvinnelønn som andel av mannlønn				Andel kvinner	
	1980	1989	1990	1991	1981	1991
I ledende stillinger	82,2	83,1	84,0	83,9	10,9	19,2
Med kvalifisert og selvstendig arbeid.	86,6	84,0	82,9	82,4	35,0	51,2
Med kvalifisert arbeid	90,0	89,8	90,9	92,1	59,2	72,7
Med enkelt rutinearbeid	88,3	92,3	96,1	96,7	87,9	89,8

Kilde: SSBs lønnsstatistikk for varehandel.

De relative lønnsforskjellene mellom menn og kvinner reduseres når vi sammenligner menn og kvinner på samme stillingsnivå innen samme sektor, jf bl.a. tabell 8 og tabell 9.

Tabell 8 viser den lønnsutjevning som har foregått mellom kvinner og menn i funksjonærstillinger i nesten alle stillingskategorier i NHO-bedrifter i 1980-årene.

I 1980 hadde en blant kontorfunksjonærer både i NHO-bedrifter og i varehandelen (jf. tabell 9) en økende relativ lønnsforskjell mellom menn og kvinner med stigende stillingsnivå. Blant NHO-funksjonærene har det imidlertid skjedd en utjevning, slik at de relative lønnsforskjellene er tilnærmet de samme på alle stillingsnivåer. Blant kontorfunksjonærene innen varehandel har derimot tilnærmingen vært størst i de lavere stillingskategoriene.

Lønnsoppgjørene i 1991 og 1992

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene vil være av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom menn og kvinner vil utvikle seg:

- 1) Formen på de sentrale tilleggene, dvs om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønns-tillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v.
- 2) Formen på de lokale tilleggene (lønnsglidningen), bl.a. fordelingen av evt. lokale lønnsponter.
- 3) De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Oppgjørene i privat sektor

Ved LO/NHO-oppgjøret i 1991 ble det gitt generelle kronetillegg varierende fra kr. 1,00 til kr. 2,25 avhengig av lønnsnivå og lokal forhandlingsrett i overenskomstområdet (Jf. vedlegg A). Tilleggene var høyest for overenskomstområder uten lokal forhandlingsrett med inntekt under kr. 165.000. Det vil bl.a. si for kvinner i typiske lavlønnsbransjer som

rengjøring, teko-industrien og hotell og restaurant.

Videre ble det i avtaleområder som omfattet av lavlønnsgarantiordningen, gitt et lavlønns tillegg fra 1.april på kr. 0,50 pr. time. Noe som også kom store kvinnegrupper til gode; teko-industrien, fiskeindustrien, hermetikkindustrien og hotell og restaurant m.fl.

Det sentrale oppgjøret i 1992 inneholdt noen av de samme elementene, men det ble ikke gitt generelle tillegg til alle. Høyest kronetillegg fikk ansatte i overenskomstområder uten lokal forhandlingsrett og under 185.000 kroner i året (kr. 1,20). Dette er til dels de samme grupper som mottok høyest kronetillegg ved fjorårets sentrale forhandlinger; teko-industrien, hotell og restaurant og renholdsbedrifter, dvs. flere kvinnedominerte bransjer.

Det ble også satt av 30 øre i timen til forbundsvise tilpasningsforhandlinger i første fase av forhandlingene (Jf. for øvrig vedlegg A).

Tabell 8 i vedlegg B i rapport 2/91 viser at de lokale tilleggene (lønnsglidningen) i perioden 1. kvartal 1980 til 1. kvartal 1990 under ett, prosentvis har vært sterkere for kvinner enn for menn innen LO/NHO-området. Fra 1. kvartal 1990 til 1. kvartal 1991 har lønnsglidningen prosentvis vært om lag like sterk for kvinner og menn innen dette området.

Forretnings- og sparebanker

Det ble ved fjorårets sentrale oppgjør gitt 1,7 prosent i generelle tillegg fra 1.mai. Ved årets oppgjør ble partene enige om at det ikke skulle gis sentrale tillegg.

Lokale tillegg fra 1.1 og 1.7 har i flere år spilt en vesentlig rolle for lønnsutviklingen for ansatte i varehandel. Oppstillingen nedenfor viser lokale tillegg (lønnsglidningen) som andel av total lønnsvekst i 1980-årene.

Lønnsglidningen synes å ha fått økende betydning de senere år. Kvinnene innen bankvirksomhet har ofte kommet relativt godt ut når det gjelder fordelingen av lokale tillegg (Jf. Det tekniske beregningsutvalgets rapport nr. 2 1991).

Periode	Lønnsglidnings- andel
1.9.80-1.9.81	36 prosent
1.9.81-1.9.82	24 «
1.9.82-1.9.83	38 «
1.9.83-1.9.84	44 «
1.9.84-1.9.85	43 «
1.9.85-1.9.86	28 «
1.9.86-1.9.87	100 «
1.9.87-1.9.88	35 «
1.9.88-1.9.89	35 «
1.9.89-1.9.90	42 «
1.9.90-1.9.91	61 «

Kilde: Beregninger i AAD

Varehandel

Ved de sentrale oppgjørene innen varehandel ble det både i 1991 og 1992 gitt generelle kronetillegg. I 1991 på kr. 2,50 pr. time og i 1992 120 øre pr time, dvs. kr. 195 pr. måned. Likt kronetillegg vil isolert sett gi høyest prosentvis vekst til kvinner i det de dominerer i de laveste stillingskategoriene.

Staten

Hovedtrekkene ved statsoppgjøret i 1991 var kronetillegg fra 1.5. og et lønnstrinn til alle fra 1.9. Begge elementene gav isolert sett en relativ høyere lønnsvekst for lavlønnsgruppene, og dermed en sterkere lønnsvekst for kvinner enn menn.

Det ble også avsatt 0,3 prosent av rammen til fordeling sentralt og 0,25 prosent til fordeling i lokale forhandlinger. Vi har ingen oversikt over hvordan de lokale tilleggene er fordelt mellom menn og kvinner. Imidlertid anmodet de sentrale partene om at en lokalt skulle særlig prioritere kvinner slik at de fikk en større andel av justeringsmidlene enn deres andel av lønsmassen tilsa. På denne måten ønsket de sentrale partene å signalisere at en

lokalt skulle ha muligheter til å rette opp forskjeller på individ-/gruppenivå.

I det sentrale justeringsoppgjøret pr. 1. september 1991 trakk en særlig fram lederstillingene på laveste nivå innen renhold, hushold, kantine m.v. I tillegg valgte en å prioritere grupper med 3-årig høyskoleutdanning, samt lederstillinger innen de samme grupper. Dette kom særlig kvinner innen helse, sosial og bibliotekstillinger til gode.

På grunn av relativt stort overheng fra 1991 ble det ikke gitt vesentlige lønnstillegg ved årets statsoppgjør. Det ble imidlertid satt av 0,1 prosent til lokale lønnsjusteringer fra 1.10. Disse tas av innsparte midler, og regnes dermed ikke med i lønnsrammen. Videre er det gitt 0,2 prosent til sentral fordeling og 0,1 til lokale lønnsjusteringer pr. 1.1.1993. De sentrale avtalepartene ble enige om å tilrå at kvinner skulle gis en større andel av de lokale lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier.

Det ble også gitt utvidede sosiale rettigheter til ansatte i offentlig sektor med mindre enn 15 timers arbeidsuke, det vil i stor grad si kvinner. Disse kommer nå inn under fellesbestemmelsen, og får forholdsmessige rettigheter knyttet til permisjon med lønn ved pass av syke barn, velferdspolispermisjon ellers m.v. Personer som arbeider 14 timers uke, mot tidligere 15 timer, vil også få opparbeidet forholdsmessige pensjonsrettigheter i Statens pensjonskasse.

Kommunene

I kommunesektoren ble det fra 1. september 1991 gitt et kronetillegg på regulativet tilsvarende det statsansatte fikk fra 1. mai, jf. vedlegg A. Som for staten gav dette isolert en sterkere lønnsvekst for kvinner enn for menn.

1992-oppgjøret i kommunesektoren er ved avslutningen av denne rapporten, ennå ikke avklart. På nåværende tidspunkt er det vanskelig å vurdere hvordan lønnsoppgjøret i kommunene samlet sett vil virke for henholdsvis kvinner og menn.

Vedlegg C**Deltidsansatte**

I flere av delstatistikkene fra Statistisk sentralbyrå er det en oversikt over antall, gjennomsnittlig lønn og fordelingen av de deltidsansatte etter omfanget av ukentlig arbeidstid.

Definisjonen av deltidsansatte i lønnsstatistikken er ikke knyttet til et bestemt antall arbeidstimer pr. uke. Arbeidstakere blir regnet som deltidsansatte dersom de har redusert arbeidstid uten at dette er vanlig ordning ved bedriftene de arbeider i eller i vedkommende næring. Imidlertid gir ikke lønnsstatistikken en fullstendig oversikt over omfanget av deltidsarbeid innen vedkommende næring/gruppe. Timelønte deltidsarbeidere uten fast ukentlig arbeidstid er ikke med. Hotell- og restaurantdrift har et forholdsvis stort innslag av denne type arbeidskraft.

Omfanget av deltidsarbeid

Tabell 1 viser omfanget av deltidsarbeid i enkelte næringer i 1981 og 1991 (1990). Det er få mannlige deltidsansatte i alle næringer, mens bildet er et helt annet for kvinnelige deltidsansatte. I varehandelen, kommunene og helsesektoren er mer enn halvparten av kvinnene deltidsansatte, mens noe mindre enn halvparten er deltidsansatte i skoleverket. Andelen av deltidsansatte kvinner er – bortsett fra i staten og i bankvirksomhet – noe lavere i 1991 enn i 1981. For kvinner og menn under ett arbeider nær halvparten deltid i kommunal og fylkeskommunal virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg, mens andelen er vel 30 prosent i varehandelen og i skoleverket. For de andre næringene er andelen 15-22 prosent i 1991,

Tabell 1. Antall deltidsansatte i enkelte næringer. Menn og kvinner. 1981 og 1991 (1990).

		Menn			Kvinner			Total andel deltids-sys-sel-setting
		Ansatte med i lønnsstat	Deltids-ansatte	Andel deltidsan.	Ansatte med i lønnsstat	Deltids-ansatte	Andel deltidsan.	
Funksjonærer i NHO-bedrifter	1981	69 330	574	0,8	25 936	8 014	30,9	9,0
	1991	75 000	761	1,0	33 710	7 725	22,9	7,8
Bankvirksomhet	1981	11 705	236	2,0	13 172	3 972	30,2	16,9
	1991	11 194	252	2,3	16 557	5 971	36,1	22,4
Forsikring	1981	3 231	50	1,5	4 096	1 231	30,1	17,5
	1991	4 829	75	1,6	5 894	1 693	28,7	16,5
Varehandel	1981	54 819	3 691	6,7	70 841	43 341	61,2	37,4
	1991 ¹⁾	53 340	5 389	10,1	61 497	35 040	57,0	35,2
Forretningsmessig tj.yting	1981	12 620	331	2,6	8 096	2 821	34,8	15,2
	1991	20 316	790	3,9	14 447	4 464	30,9	15,1
Staten ²⁾	1981	113 708	2 394	2,1	63 352	20 719	32,7	13,1
	1991	104 288	4 633	4,4	76 801	28 076	36,6	18,1
Skoleverket ³⁾	1981	37 364	4 961	13,3	35 796	19 354	54,1	33,2
	1991	37 967	6 080	16,0	46 199	19 243	41,7	30,1
Kommunal og fylkeskom. virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg ⁴⁾	1990	64 379	6 091	9,5	17 951	111 992	62,3	48,4

¹⁾ Omfatter fra og med 1990 bedrifter med 5 sysselsatte eller flere mot 3 sysselsatte eller flere i tidl. år.

²⁾ Inkl. statens helsevesen. Riksrevisjonen og lederstillinger over l.tr. 28 er tatt ut av statistikkgrunnlaget i 1991.

³⁾ I 1989 er alle høyskolene tatt ut av statistikken for skoleverket og ført over til statistikken for staten.

⁴⁾ I 1990 er Oslo og Bærum kommuner ikke med i statistikkgrunnlaget.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

bortsett fra i NHO-bedrifter hvor andelen er knapt 8 prosent.

I tabell 2 vises veksten fra 1981 til 1991 i antall heltids- og deltidsansatte som inngår i noen delstatistikker.

Veksten i antall ansatte vil i noen statistikker være påvirket av at statistikken har vært under utbygging i perioden, slik at sysselsettingsveksten i næringen har vært svakere enn det lønnsstatistikken antyder.

Tabell 2 viser at kvinner utgjør 76 prosent eller mer av de deltidsansatte innen de næringene en har sett på. Et annet trekk er at prosentvis har veksten i antall kvinner på heltid vært til dels langt sterkere enn for menn på heltid. Samtidig har veksten i antall kvinner i deltidsarbeid vært svakere enn på heltid (staten og bankvirksomhet unntatt).

Lønnsutviklingen

I tabell 3 vises utviklingen i gjennomsnittlig månedsfortjeneste fra 1984 til 1991 for deltidsansatte kvinner i enkelte arbeidstidsgrupper i noen næringer. I tabellen er også tatt med økingen i månedsfortjenesten for heltidsansatte kvinner i alt i de samme næringene. For funksjonærer i NHO-bedrifter foreligger statistikk over ukentlig arbeidstid og lønn først fra 1986.

Tabell 3 viser at deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt har hatt en svakere lønnsvekst enn heltidsansatte kvinner. I varehandelen

har lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alle arbeidstidsgrupper vært lavere enn for heltidsansatte kvinner i alt. I forretnings- og sparebanker, i forsikringsselskaper og i forretningsmessig tjenesteyting har deltidsansatte kvinner i noen av arbeidstidsgruppene hatt høyere lønnsvekst enn heltidsansatte i alt i disse områdene. I enkelte grupper – særlig innen forsikring – er antall deltidsansatte så lavt at tallene blir mindre pålitelige.

Det foreligger foreløpig ikke materiale til nærmere analyse av denne forskjellen i lønnsutviklingen mellom deltids- og heltidsansatte kvinner, men det er bl.a grunn til å anta at opprykksmulighetene er mindre for deltidsansatte enn for heltidsansatte.

På den annen side har lavlønnsstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode.

Tallet på deltidsansatte menn i de ulike næringer er så lavt at en ikke har utarbeidet tilsvarende tabell for menn.

I tabell 3 har en også tatt med lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alt. Imidlertid vil endringer i omfanget av arbeidstimer påvirke lønnsutviklingen for deltidsansatte.

Tabell 4 viser hvordan arbeidstiden for deltidsansatte i noen næringer har endret seg de siste årene. Som mål på dette har en brukt andelen som arbeider under 22t/uke. Det understrekes at det vil være en del usikkerhet knyttet til et så «grovt» mål.

Tabell 2. Antall ansatte på hel- og deltid etter lønnsstatistikken i noen næringer samt kvinners andel av deltidsysselssettingen.

		Heltid		Deltid		Vekst 81/91(pst)		K-andel
		1981	1991	1981	1991	Heltid	Deltid	
NHO-funksj.	M	68 756	74 239	574	761	8,4	32,6	91
	K	17 922	25 985	8 014	7 725	45,0	-3,6	
Bankvirksomhet	M	11 469	10 942	236	252	-4,6	6,8	96
	K	9 200	10 586	3 972	5 971	15,1	50,3	
Forsikring	M	3 181	4 754	50	75	49,4	50,0	96
	K	2 865	4 201	1 231	1 693	46,6	37,5	
Varehandel ¹⁾	M	51 128	47 951	3 691	5 389	-6,2	46,0	87
	K	27 500	26 457	43 341	35 040	-3,8	-19,2	
Forretningsmessig tj.yt. Staten ²⁾	M	12 289	19 526	331	790	58,9	138,7	85
	K	5 275	9 983	2 821	4 464	89,3	58,2	
Skoleverket ³⁾	M	111 314	99 655	2 394	4 633	-10,5	93,5	86
	K	42 633	48 725	20 719	28 076	14,3	35,5	
	M	32 403	31 887	4 961	6 080	-1,6	22,6	76
	K	16 442	26 956	19 354	19 243	63,9	-0,6	

¹⁾ Jf. fotnote 1 i tabell 1

²⁾ I tidsrommet 1981-87 har en del etater og sykehus blitt overført til kommunal eller kommunal sektor, bl.a distriktslegetjenesten, folketannrøkta, Gaustad og Reitgjerdet sykehus. I 1988 ble etater omorganisert til stiftelse og aksjeselskaper. Av disse var Norsk Rikskringkasting, TBK og Statens Teknologiske institutt de største. For 1989 jf. fotnote 3 i tabell 1.

³⁾ 1989-tall. Jf. fotnote 2 og 3 i tabell 1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. Månedsførtjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte. 1984-91.

	1984		1991		Øking i mnd. fortj. 1984-91	
	Ansatte	Mnd. fortj.	Ansatte	Mnd. fortj.	Deltidsans.	Heltidsans.
Varehandel	42 359	4 199	35 040	6 877	63,8 ¹⁾	71,3
16-17,9 t.....	1 721	3 122	1 545	5 168	65,5	
18-19,9 t.....	2 844	3 793	3 672	6 010	58,4	
20-21,9 t.....	9 072	3 824	4 463	6 396	67,3	
22-23,9 t.....	3 869	4 357	3 098	7 363	69,0	
24-25,9 t.....	4 136	4 563	3 100	7 671	68,1	
Forretnings- og sparebanker	4 816	5 329	5 971	8 985	68,6 ¹⁾	66,3
16-17,9 t.....	606	4 495	102	6 786	51,0	
18-19,9 t.....	1 559	4 597	2 441	7 110	54,7	
20-21,9 t.....	602	5 080	281	7 787	53,3	
22-23,9 t.....	469	5 692	634	8 718	53,2	
24-25,9 t.....	279	5 963	163	9 977	67,3	
Forsikring	1 186	5 961	1 693	10 456	75,4 ¹⁾	66,6
16-17,9 t.....	274	4 635	356	7 371	59,0	
18-19,9 t.....	157	4 727	139	7 620	61,2	
20-21,9 t.....	151	5 397	220	9 134	69,2	
22-23,9 t.....	114	6 074	40	9 425	55,2	
24-25,9 t.....	40	6 291	98	10 705	70,2	
Forretningsm. tj.yting ...	3 527	5 835	4 464	9 803	68,0 ¹⁾	66,3
16-17,9 t.....	194	4 560	206	7 673	68,3	
18-19,9 t.....	513	4 648	674	7 497	61,3	
20-21,9 t.....	561	5 218	496	8 341	59,9	
22-23,9 t.....	324	6 140	453	9 337	52,1	
24-25,9 t.....	288	6 499	236	9 948	53,1	
Funksjonærer i NHO-bedrifter²⁾	-	-	7 725	9 390	-	70,7
16-17,9 t.....	-	-	839	5 310	-	
18-19,9 t.....	-	-	1 754	7 226	-	
20-21,9 t.....	-	-	712	7 959	-	
22-23,9 t.....	-	-	997	8 876	-	
24-25,9 t.....	-	-	400	9 683	-	

¹⁾ Lønnsutviklingen for deltidsansatte i alt vil være påvirket av arbeidstidsendringer.

²⁾ Det foreligger ikke tall før 1986.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4 Endring i arbeidstid for noen næringer. Andel deltidsansatte som arbeider under 22 t/uke. Prosent

		1984	1985	1986	1987 ¹⁾	1988 ¹⁾	1989 ¹⁾	1990 ¹⁾	1991 ¹⁾
Bankvirksomhet	M	67	71	73	70	71	70	64	66
	K	65	63	62	65	60	58	54	52
Forsikring	M	83	79	71	74	73	76	77	71
	K	54	54	51	59	49	50	47	44
Varehandel	M	66	67	71	59	75	76	77	76
	K	50	49	49	51	51	51	50	50
Forretnings- messig tj.yt.	M	53	56	58	52	55	55	59	55
	K	51	50	49	46	43	42	41	42

¹⁾ P.g.a arbeidstidsreduksjonen 1.1.87 er ikke tallene for årene etter 1986 sammenliknbare med tallene for 1986 og før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fra 1984 til 1986 synes kvinner på deltid å ha økt sin ukentlige arbeidstid noe. D.v.s. andelen som arbeider under 22t/uke har gått ned. Økningen er mest markert i forsikringsvirksomhet. For kvinner betyr dette at når en tar hensyn til arbeidstidsøkningen, så har lønnsutviklingen pr. tidsenhet for deltidsansatte ialt vært svakere enn det tabell 3 viser i denne perioden. Fra 1987 til 1991 har kvinner på deltid

i bankviksomhet økt sin ukentlige arbeidstid ganske mye. Det samme er tilfelle også i forsikring. I forretningsmessig tjenesteyting synes arbeidstiden for deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt å ha gått ned fra 1987 til 1991, mens det har vært omvendt for menn. Blant menn er det et lavt antall som arbeider deltid i de fleste gruppene i tabell 4. Tallene blir derfor mer usikre for menn enn for kvinner.

Vedlegg D**Kursutviklingen for norske kroner**

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid aritmetrisk gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid geometrisk gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import. Tilnærmelsen bestod i at dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tar i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginer har verdien av den norske kronen blitt justert fem ganger siden 1982.

I august 1982 ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.

I september 1982 ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 prosent.

I juni 1984 ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I september 1984 ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrifter fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.

11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til $\pm 2,25$ prosent av kursindeksens sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 prosent. I 1986 fram til devalueringen lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av svingningsområdet (101,69). Kursindeksens nye sentralverdi lå 10,1 prosent over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten European Currency Unit (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronkursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen er som før $\pm 2,25$ prosent.

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EF-landene, og ECU består av et visst antall enheter av de enkelte EF-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 prosent. Tabell 1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden september 1989 da bla. spanske peseta og portugisiske escudo ble innarbeidet i vektgrunnlaget.

Tabell 2 gir en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vekter for de valutaene som er med i ECU. Før omlegging av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 prosent. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark dengang fulgte en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc er nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 prosent.

Tabell 1. Sammensetningen av ECU.

Valutaslag	Antall enheter	Vekt ¹⁾
Tysk mark (DEM).....	0,6242	30,3
Britisk pund (GBP).....	0,08784	12,6
Dansk krone (DKK).....	0,1976	2,6
Fransk franc (FRF).....	1,332	19,3
Nederlandsk gylden (NLG)	0,2198	9,5
Italiensk lira (ITL).....	151,8	9,8
Belgisk franc (BEF).....	3,301	7,8
Luxembourgsk franc (LUF)	0,13	0,3
Spansk peseta (ESP).....	6,885	5,3
Irsk pund (IEP).....	0,008552	1,1
Gresk drachme (GRD).....	1,44	0,7
Portugisisk escudo (PTE)....	1,393	0,8
Sum.....		100,0

¹⁾ De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

Vektene i kursindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kursindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadsmessige konkurranseevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 2 viser

var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vektene ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene gir en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kursindeksen ved at de nye vektene også tar hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møter på det norske markedet. Det kreves betydelige datamengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vektene. IMF har utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngår også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 har en valgt å løpende korrigere IMF's vektene for endringer i de bilaterale handelsstrømmene. Det innebærer at en nytter løpende oppdatering av vektene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vektene vil valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser har en nyttet de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag

Tabell 2. Vektene i den tidligere kursindeksen og ECU.

	Vektene i kursindeksen ¹⁾		ECU ²⁾
	Direkte	Direkte + indirekte	
Østerriksk schilling (ATS).....	1,5	-	-
Belgisk franc (BEF).....	2,4	3,2	8,1
Kanadisk dollar (CAD).....	3,6	-	-
Dansk krone (DKK).....	6,8	8,3	2,6
Finsk mark (FIM).....	3,0	-	-
Fransk franc (FRF).....	9,2	10,5	19,3
Tysk mark (DEM).....	17,7	24,9	30,3
Italiensk lira (ITL).....	3,3	4,2	9,8
Japansk yen (JPY).....	6,0	6,9	-
Nederlandsk gylden (NLG).....	4,6	5,6	9,5
Svensk krone (SEK).....	15,0	-	-
Sveitsisk franc (CHF).....	1,2	-	-
Britisk pund (GBP).....	14,7	17,2	12,6
Amerikansk dollar (USD).....	11,0	18,8	-
Spansk peseta (ESP).....	-	0,3	5,3
Portugisisk escudo (PTE).....	-	-	0,8
Irsk pund (IEP).....	-	-	1,1
Gresk drachme (GRD).....	-	-	0,7
Sum.....	100,0	100,0	100,0

¹⁾ De indirekte vektene tar hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, at østerrikske schilling følger tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte er parallell og tilsvarende for utviklingen i kanadiske dollar og amerikanske dollar.

²⁾ De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

18. oktober 1990. Det innebærer at kursindeksen verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU er lik 100.

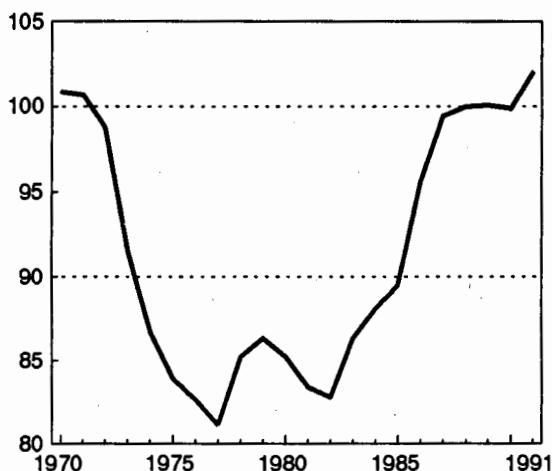
På samme måte som de tidligere kurvvektene er også de nye vektene beregnet med utgangspunkt i handelen med industrivarer, og den effektive valutakursen som beregnes med de nye vektene vil etter Beregningsutvalgets vurdering derfor primært uttrykke industriens effektive valutakurs. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at andre institusjoner benevner effektiv valutakurs beregnet på denne måten annerledes, feks. Norges Bank benytter uttrykket effektiv valutakurs målt ved konkurransekursindeksen.

Figur 1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs. For årene før 1980 har en benyttet den tidligere kursindeksen, mens en f.o.m. 1980 har veid sammen (geometrisk) bilaterale valutakurser med de vektene som er omtalt ovenfor. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs og bidrar dermed isolert sett til svekkelse av industriens kostnadsmessige konkurransevne.

Figur 1 viser at kronens internasjonale verdi styrket seg med 19,5 prosent fra 1970 til 1977, og fra 1977 til 1991 svekket den seg med 25,7 prosent.

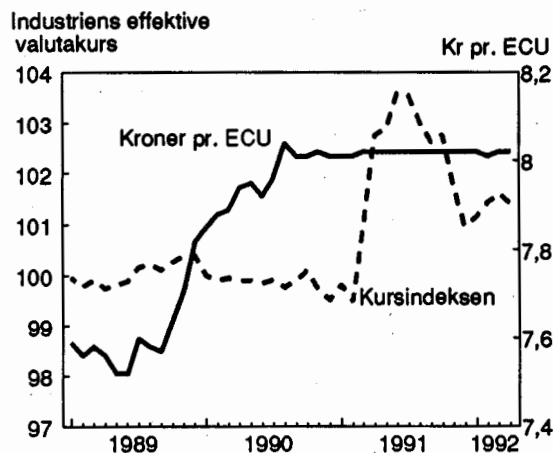
Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, mens kursindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien, jf. figur 2. Det avspeiler i stor grad endringer i kursen

Figur D1. Industriens effektive kronekurs.¹⁾

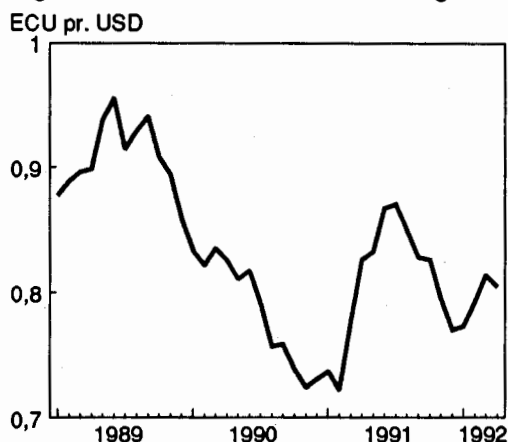

1) Før 1980 er kursindeksen benyttet.

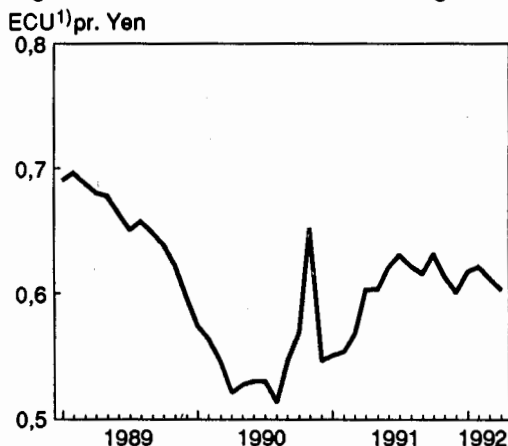
Figur D2. Utviklingen i industriens effektive valutakurs og i kursen mellom norske kroner og ECU¹⁾.

Figur D4. Forholdet mellom ECU¹⁾ og Yen

Figur D4. Forholdet mellom ECU¹⁾ og Yen

T.o.m. september 1990 privat ECU, deretter teoretisk ECU.

mellom amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen har forholdet mellom norske kroner og ECU vært svært stabilt rundt sentralverdien mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs har vist betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 til juni 1991 svekket kronen, målt ved industriens effektive valutakurs,

seg med 3,5 prosent for så å styrke seg med 2,5 prosent fra juni til desember 1991. I de fire første månedene i 1992 har kronekursen svekket seg med 1/2 prosent. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, jf. figurene 3 og 4, og devalueringen av finske mark med 12,3 prosent 15. november 1991.

Vedlegg E**Vekter for sammenveiling av konsumprisvekst internasjonalt**

I Beregningsutvalgets rapport benyttes tre ulike metoder for sammenveiling av konsumprisvekst. Valg av metode vil avhenge av formålet med analysen. Norges handelspartnere sammenveies med konkurranseevnevekter, EF-landene med vektene i valutaenheten ECU, mens alle andre aggregater sammenveies med vektorer for privat konsum basert på kjøpekraftspariteter. Tabell 1 gis en oversikt over de ulike vektsettene. Sistnevnte metode benyttes også av OECD. Nedenfor gis en kort beskrivelse av denne metoden.

Privat konsumvektor basert på kjøpekraftspariteter framkommer ved først å omregne privat konsum i de ulike land til en felles valuta ved hjelp av kjøpekraftspariteter (i stedet for valutakurser). De enkelte lands relative andel av kjøpekraftsjustert privat konsum utgjør så vektene.

Kjøpekraftsparitetene som nyttes til å beregne privat konsumvektor vist i tabell 1 bygger på en detaljert undersøkelse foretatt av OECD og EUROSTAT i 1985. Siden den gang er kjøpekraftsparitetene for privat konsum justert i takt med utviklingen i konsumprisindeksen. Kjøpekraftspariteter svarer til de valutakurser som må gjelde dersom en for f.eks. 100 norske kroner skal kunne kjøpe samme kurv med varer i alle land. Kjøpekraftsparitetene er med andre ord raten som eliminerer prisforskjellen mellom land. Når privat konsum i ulike land konverteres ved bruk av paritetene for privat konsum til en felles valuta, er de i praksis uttrykt i det samme sett av internasjonale priser. Jevnføring mellom land reflekterer da bare volumforskjeller, i motsetning til jevnføring basert på valutakurser som også vil reflektere prisforskjeller mellom landene.

Tabell 1 Vekter for sammenveiling av konsumprisvekst

	Konku- ranse- evne- vektor 1991	ECU- vektor ¹⁾ sentral- kurser	priv. konsum ²⁾ vektor 1989
Belgia.....	3,0	7,79	1,06
Canada	1,4		3,66
Danmark	5,3	2,52	0,48
Finland	4,3		0,48
Frankrike	7,5	19,32	6,09
Italia	5,1	9,87	6,29
Nederland	6,9	9,49	1,50
Storbritannia	11,9	12,61	6,47
Sverige.....	14,6		0,84
Sveits	1,8		0,85
Tyskland (vest)	14,6	30,36	6,37
Østerrike	1,7		0,70
Japan	8,6		14,07
USA	10,7		42,01
Spania	2,0	5,15	3,28
Irland.....	0,6	1,11	0,22
Norges handelsp...	100,0	98,22	94,37
OECD totalt			100,00
- ekskl. Tyrkia			98,08
EF		100,00	32,96
Hellas.....		0,70	0,63
Island.....			0,03
Luxemburg		0,31	0,04
Portugal.....		0,77	0,53
Tyrkia			1,92
Australia			1,75
New Zealand.....			0,29
Norge.....			0,44

¹⁾ For gresk drachme, som ikke deltar i ERM, er markedskursen pr. 5.10.90 brukt.

²⁾ Beregnet på grunnlag av kjøpekraftsparitetsjustert privat konsum i 1989.

Vedlegg F**Definisjoner av en del lønnsbegreper**

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Årslønn kan defineres som den samlede lønn (ekskl. overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v.

Lønn pr. normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og sosiale ytelser. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

Overheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Avtalefestet normalarbeidstid

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid pr. uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/NHO-området er f.eks avtalefestet normalarbeidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagtidsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakerne og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønnstillegg, garantitillegg (LO/NHO-området), tillegg på minstelønnsatser etc som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste p.g.a økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f.eks gjennom forskyvninger i timeverkenene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten pr. uke er

den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i

mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

NOU

Norges offentlige utredninger

1991 og 1992

Statsministeren:

Arbeids- og administrasjonsdepartementet:

Modernisering av den statlige eiendomsforvaltning. NOU 1991: 5.
Lov om statsforetak. NOU 1991: 8.
Gransking av Oslo kommune – Rapport nr. 2. NOU 1991: 11.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1990 – ajourført materiale. NOU 1991: 21.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1991. NOU 1991: 22.
Etter inntektsoppgjørene 1991 – Rapport nr. 2 1991. NOU 1991: 23.
Om bruk av styrer i statlige virksomheter. NOU 1991: 26.
Konkurranse for effektiv ressursbruk. NOU 1991: 27.
Mot bedre vitende? NOU 1991: 28.
Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1992. NOU 1992: 4.
Arbeidsgiversammenslutning for frittstående statlige virksomheter. NOU 1992: 11.
Ikke bare ord.. NOU 1992: 21.
Etter inntektsoppgjørene 1992. NOU 1992: 27.

Barne- og familiedepartementet:

Mannsrolleutvalgets sluttrapport. NOU 1991: 3.
Gjeldsordning for personer med betalingsvansker. NOU 1991: 16.
Rammeplan for barnehagen. NOU 1992: 17.

Finans- og tolldepartementet:

Bedrifts- og kapitalbeskatningen. NOU 1991: 17.
Lånefinansierte selskapsoppkjøp. NOU 1991: 25.
Forbedret merverdiavgiftslov. NOU 1991: 30.
Mot en mer kostnadseffektiv miljøpolitikk i 1990-årene. NOU 1992: 3.
Regnskapsmessig behandling av skatt. NOU 1992: 13.
En nasjonal strategi for økt sysselsetting i 1990-årene. NOU 1992: 26.

Fiskeridepartementet:

Om miljøsjikkerhet i innseilingsleder. NOU 1991: 15.
Statens rolle i finansiering av fiskefartøyer. NOU 1992: 7.

Forsvarsdepartementet:

Lederskap og organisasjonsformer i Forsvaret. NOU 1991: 19.
Forsvarskommisjonen av 1990. NOU 1992: 12.
Forsvarets bevarings- og museumsvirksomhet. NOU 1992: 18.

Justis- og politidepartementet:

«Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990. NOU 1991: 1A.
«Scandinavian Star»-ulykken, 7. april 1990. NOU 1991: 1B.
The Scandinavian Star Disaster on 7 April 1990. NOU 1991: 1E.
Seksuelle overgrep mot barn – straff og erstatning. NOU 1991: 13.
Lensmannsetatens oppgaver og organisering. NOU 1991: 29.
Erstatning ved pasientskader. NOU 1992: 6.
Forbrukarentrepriselov. NOU 1992: 9.
Sterkere vern og økt støtte for kriminalitetsofre. NOU 1992: 16.
Ny straffelov – alminnelige bestemmelser. NOU 1992: 23.
Behandling av klager på advokater m.v. NOU 1992: 24.

Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet:

Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle. NOU 1991: 4.
Organisering for helhet og mangfold i norsk forskning. NOU 1991: 24.
Opplæring i norske fengsler. NOU 1992: 19.
Framtidig utdanning av personell til de kommunale brannvesen. NOU 1992: 22.

Kommunaldepartementet:

Bedriftshelsetjenesten i fremtiden. NOU 1992: 2.
Kommune- og fylkesinndelingen i et Norge i forandring. NOU 1992: 15.
Det gode arbeidsmiljø er lønnsomt for alle. NOU 1992: 20.

Kulturdepartementet:

Bibliotek i Norge. NOU 1991: 14.
Oslo middelaldermuseum. NOU 1991: 31.
Mål og midler i pressepolitikken. NOU 1992: 14.

Landbruksdepartementet:

Norsk landbrukspolitikk. Sammendrag. NOU 1991: 2A.
Norsk landbrukspolitikk. Hovedinnstilling. NOU 1991: 2B.
Norsk landbrukspolitikk. Vedlegg. NOU 1991: 2C.

Miljøverndepartementet:

Næringsdepartementet:

Olje- og energidepartementet:

Deponi for norsk lav- og middelaktivt atomavfall. NOU 1991: 9.
Verneplan for vassdrag IV. NOU 1991: 12A.
Verneplan for vassdrag IV. NOU 1991: 12B.

Samferdselsdepartementet:

Revisjon av luftfartsloven. NOU 1991: 18.
Jernbaneloven. NOU 1991: 32.

Sosialdepartementet:

Mennesker og bioteknologi. NOU 1991: 6.
Spesialisthelsetjenesten m.m. NOU 1991: 7.
Flere gode leveår for alle. NOU 1991: 10.
Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming. NOU 1991: 20.
Trygghet – Verdighet – Omsorg. NOU 1992: 1.
Tiltak mot atomulykker. NOU 1992: 5.
Lov om pasientrettigheter. NOU 1992: 8.
Finansieringsordninger for allmennlege- og fysioterapitjeneste. NOU 1992: 10.
Utredning om lobotomi. NOU 1992: 25.

Utenriksdepartementet:

ABONNEMENTSPRISER FOR SESJONEN 1991/92

AKA 8101 Publikasjonsliste fra Storting og Regjering
Utskravet offentliggjort i publikasjoner som legges
fritt til Kvalitetstidningen i dag under de innlagte
brikkene.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8102 Stortingsproposisjoner
Fotokopier av alle stortingsproposisjoner som
legges til i Kvalitetstidningen i dag under de
innlagte brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8103 Stortingsmeldinger
Fotokopier av alle stortingsmeldinger som
legges til i Kvalitetstidningen i dag under de
innlagte brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8105 Opplysningsskrifter
Fotokopier av alle opplysningsskrifter som
legges til i Kvalitetstidningen i dag under de
innlagte brikker.

AKA 8107 Dokumenter
Fotokopier av alle dokumenter som legges
til i Kvalitetstidningen i dag under de innlagte
brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8108 Innstillinger til Stortinget
Fotokopier av alle innstillinger til Stortinget
som legges til i Kvalitetstidningen i dag under
de innlagte brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8109 Innstillinger til Odelstinget
Fotokopier av alle innstillinger til Odelstinget
som legges til i Kvalitetstidningen i dag under
de innlagte brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8110 Stortingslendinger
Fotokopier av alle stortingslendinger som
legges til i Kvalitetstidningen i dag under de
innlagte brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8112 Saker og saker
Fotokopier av alle saker og saker som legges
til i Kvalitetstidningen i dag under de innlagte
brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8114 Saker
Fotokopier av alle saker som legges til i
Kvalitetstidningen i dag under de innlagte
brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

ABONNEMENTSPRISER FOR 1992

AKA 8115 Norge og Norge
Fotokopier av alle Norge og Norge som legges
til i Kvalitetstidningen i dag under de innlagte
brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8116 Meldinger fra Folk og avdelingskontorer
Fotokopier av alle meldinger fra Folk og
avdelingskontorer som legges til i Kvalitetstidningen
i dag under de innlagte brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8118 Sosialdepartementets offentliggjorte saker
Fotokopier av alle saker som legges til i
Kvalitetstidningen i dag under de innlagte
brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

AKA 8120 Statsdirektoratets meldinger
Fotokopier av alle meldinger fra Statsdirektoratet
som legges til i Kvalitetstidningen i dag under
de innlagte brikker.
Abonnement: kr 80,00 pr. sesjon, inkl. frakt.

Alle priser er oppgitt med forbehold om endring uten foregående varsel.
Priser er inkludert merverdiavgift, unntatt Stortingslendinger og NOU-serien som er avgiftsfrie.

Akademika as

INTERNASJONAL FAGBOKHANDEL

Møllergt. 17, 0179 Oslo 1. Tlf. (02) 11 87 70